НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАУКОВА РАДА З ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ
РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

КОМРАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (Молдова)

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДЕРЖАВА, РЕГІОН, МІСТО

Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції
7 червня 2019 року

м. Київ
2019

УДК 346
Е 45

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту економіко-правових досліджень НАН України (протокол № 5 від 29.05.2019)

Організаційний комітет конференції:

Устименко Володимир Анатолійович – голова Оргкомітету, директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, голова Наукової ради з економіко-правових проблем розвитку міст України НАН України, д.ю.н., проф., Заслужений юрист України, науковий редактор збірки матеріалів конференції.

Джабраїлов Руслан Аятшахович – заступник голови Оргкомітету, заступник директора з наукової роботи Інституту економіко-правових досліджень НАН України, д.ю.н., доц., упорядник збірки матеріалів конференції.

Тарасевич Олена Вікторівна – заступник голови Оргкомітету, завідувачка відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, вчений секретар Наукової ради з економіко-правових проблем розвитку міст України НАН України, к.е.н., доц.

Єремєєва Наталія Валеріївна – завідувачка відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Інституту економіко-правових досліджень НАН України, к.ю.н.

Левитська Алла Петрівна – Директор Інноваційного центру InnoCenter Комратського державного університету (м. Комрат, Республіка Молдова), д.е.н., проф.

Лук'янченко Олександр Олексійович – віце-голова Асоціації міст України, д.е.н., проф.

Мельникова Марина Віталіївна – провідн. наук. співроб. відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, д.е.н., доцент, ст. наук. співроб.

Квілінський Олексій – Президент інституту розвитку міжнародної співпраці (м. Познань, Республіка Польща), д.е.н., проф.

Храпкіна Валентина Валентинівна – проф. кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська Академія», д.е.н., проф.

Градобоєва Єлизавета Сергіївна – ст. наук. співроб. відділу економіко-правових проблем містознавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, к.е.н.

Ілларіонов Олександр Юрійович – ст. наук. співроб. відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Інституту економіко-правових досліджень НАН України, упорядник збірки матеріалів конференції.

Е 45 Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (7 червня 2019 р., м. Київ). – Київ : Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. 208 с.

ISBN 978-966-02-8916-1

У виданні представлені тези доповідей учасників Першої міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-правові аспекти сталого розвитку: держава, регіон, місто» (7 червня 2019 р., м. Київ), підготовлені за такими базовими тематичними напрямами, як: теоретико-методологічні засади та правові доктрини забезпечення сталого розвитку держави, регіону, міста; сучасні системи й моделі управління розвитком міст та регіонів: вітчизняний та зарубіжний досвід; роль органів державної влади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні сталого розвитку міст та регіонів; інституційна складова забезпечення сталого розвитку сфери житлово-комунальних послуг міста; підприємства міського господарства у забезпеченні сталого розвитку сфери житлово-комунальних послуг міста; розвиток правової моделі енергетичного простору держави, регіону, міста; теоретичні та практичні підходи до трансформації існуючих і перспективних економіко-правових моделей енергетичного простору в Україні та зарубіжних правових системах. Визначені напрями в цілому відображають результати виконання тем НДР Інституту економіко-правових досліджень НАН України та установ-співорганізаторів.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, юристів-практиків.

УДК 346

ISBN 978-966-02-8916-1

© Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2019
© Автори тез доповідей, 2019

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ВІЦЕ-ГОЛОВИ АСОЦІАЦІЇ МІСТ УКРАЇНИ, ДОКТОРА ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ЛУК'ЯНЧЕНКА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСІЙОВИЧА…… **6**

Біла С.О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ «РОЗУМНИХ МІСТ»: ДОСВІД КРАЇН ЄС……..... **7**

Болдирєва Л.М. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ……..... **11**

Бриль І.В., **Брюховецький Я.С.**, ЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМСТВ…….. **14**

Брюховецька Н.Ю., **Чорна О.А.** СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ: ПРИКЛАДИ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ……... **19**

Булєєв І.П. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ…… **23**

Волкова А.О., **Нестеров Г.Г.** ЖИТЛОВЕ ГОСПОДАРСТВО МІСТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ…… **25**

Герасименко Н.О. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО БОРОТЬБИ ЗІ ЗМІНАМИ КЛІМАТУ…… **29**

Градобоєва Є.С. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ…….. **34**

Гречана С.І. ОСОБЛИВОСТІ ДОРОЖНЬОГО КАРТУВАННЯ РОЗВИТКУ НОВОУТВОРЕНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД……... **37**

Громоздова Л.В., **Громоздов В.В.**, **Студеннікова І.В.** НАУКОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД……... **41**

Гудіма Т.С. РОЛЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У СПРИЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ……... **44**

Дутов М.М. ПРИНЦИП РОЗУМНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ПРИНЦИП ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА……... **47**

Єремєєва Н.В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ..... **51**

Жарова Л.В. SMART-МІСТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ…….. **54**

Іваненко Л.В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ОСНОВІ ВИТРАТНОГО І ВАРТІСНОГО ПІДХОДІВ…… **57**

Іванов С.В., **Ляшенко В.І.**, **Кучеров А.В.** ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГЛОМЕРАЦІЇ «ПІВНІЧНИЙ ДОНБАС» НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ…… **60**

Ілларіонов О.Ю. ТІНЬОВИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОСТІР (НА ПРИКЛАДІ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ)……... **65**

Кіндзерський Ю.В. ІНДУСТРІАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРАКТИВНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ ЇЇ ІНСТИТУТІВ…… **68**

Кірін Р.С. СУЧАСНА СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЕНЕРГЕТИЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ БУДІВЕЛЬ……..... **72**

Корытько Т.Ю. ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ РЕГИОНА ЯК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО РАЗВИТИЯ…… **81**

Костюк М.Г. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯМ НА ПІДПРИЄМСТВІ……..... **84**
Крутогорський Я.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЮ……..... **87**
Ліллемяе О.Е. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА НА ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ……... **91**
Лига А.І. ПОТОЧНИЙ СТАН ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ……... **94**
Лях І.І. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ……..... **101**
Лях О.В. ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ СИМБІОЗІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ……. **103**
Малолітнева В.К. РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ: ЕТАП ОЦІНКИ ТЕНДЕРНИХ ПРОПОЗИЦІЙ УЧАСНИКІВ……. **107**
Мартинюк О.І. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД…….. **111**
Мельникова М.В. ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ МІСТА……..... **113**
Метеленко Н.Г. ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВНУТРІШНЬОФІРМОВОГО ПРОМИСЛОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЗАПОРУКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ……..... **116**
Мінгела О.А. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ПРОСЬЮМЕРІВ В ЕНЕРГОСЕКТОРІ……... **121**
Монастирський Г.Л. МОДЕРНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІСТА: ІЄРАРХІЧНИЙ ВИМІР…… **124**
Олюха В.Г. ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА…… **128**
Пасічник Ю.В. МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ОБЛАСНИМ ЦЕНТРОМ……. **130**
Поплавська О.М., **Чала Н.Д.** ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК МАРКЕР СТІЙКОГО РОЗВИТКУ……... **135**
Попова І.А., **Коляда Т.А.** ДЕФІНІЦІЯ «ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНА ПОСЛУГА» ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ……. **138**
Рогозян Ю.С. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ НОВОУТВОРЕНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПРОЕКЦІЇ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ…….. **141**
Санченко А.Є. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ: АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ……. **144**
Семьонова Л.А. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ……... **149**
Сидоренко В.В. ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА НАДІЙНОСТІ ЯК ПРИНЦИПИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА……... **151**
Солдак М.О. ПОЛІТИКА ВІДНОВЛЕННЯ ПОКИНУТИХ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ…….. **154**
Сударкіна Л.Ю. РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА…… **158**
Сьомкіна Т.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СИСТЕМ В СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ…….. **161**

Тарасевич О.В. ЩОДО РОЛІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ МІСТА…… **164**
Ткаченко А.М., **Яковенко О.К.** СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ…… **167**
Токунова А.В. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ООН У СФЕРІ БІЗНЕСУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ: ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕГУЛЮВАННІ ТА РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ……... **170**
Трегуб О.А. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ……... **174**
Уманець С.В. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ…….. **178**
Устименко В.А., **Джабраілов Р.А.** ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ…….. **181**
Хамініч С.Ю., **Касян С.Я.**, **Рабінович Є.Б.** МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ РИНКІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ……..... **186**
Храпкіна В.В., **Кузнєцова К.В.** РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВ…….. **188**
Черних О.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ…….. **191**
Шарафост М.Л. БРЕНД ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ…… **195**
Шкригун В.Л., **Хазанова Н.М.**, **Шкригун Ю.О.** НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ НА ПІДСТАВІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ…… **197**
Яценко С.С. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ГАЗОВОГО ПОСТАЧАЛЬНИКА «ОСТАННЬОЇ НАДІЇ»…… **201**

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ВІЦЕ-ГОЛОВИ АСОЦІАЦІЇ МІСТ УКРАЇНИ, ДОКТОРА ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ЛУК'ЯНЧЕНКА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСІЙОВИЧА

Шановні учасники!

Прийміть щирі привітання з відкриттям Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-правові аспекти сталого розвитку: держава, регіон, місто»!

Проблеми забезпечення сталого розвитку економіки на державному, регіональному і місцевому рівні вимагають негайного вирішення. Особливо це стосується економіко-правового забезпечення міського управління та господарювання, ефективної реалізації функцій планування, фінансування, інвестування міського розвитку, зростання прибутковості міського бюджету, результативного використання об'єктів комунальної власності, впровадження ресурсозберігаючих технологій, підтримки ефективного функціонування підприємств і організацій міської економіки, від діяльності яких безпосередньо залежить зростання якості життя територіальної громади.

Одне з основних завдань конференції полягає не тільки у виявленні та аналізі економіко-правових проблем забезпечення сталого функціонування міста, але й виробленні конкретних пропозицій, що дозволять активізувати зусилля в напряму подолання кризових явищ та переходу до економічного зростання, підтримки екологічної безпеки і досягнення соціального консенсусу як складових сталого міського розвитку.

Сподіваюся, що конференція стане традиційним, авторитетним, представницьким майданчиком для обговорення широкого спектру професійних проблем в галузі державного управління та місцевого самоврядування, економічного та правового забезпечення сталого розвитку.

Переконаний, що ваша зустріч буде сприяти подальшому розвитку міжнародного співробітництва, ефективності взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств і організацій, вітчизняних і зарубіжних вчених в справі вирішення економіко-правових проблем сталого розвитку на рівні міста, регіону та держави в цілому.

Бажаю вам плідної роботи та корисного спілкування!

Біла С.О.,
д-р наук держ. упр., проф.,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ «РОЗУМНИХ МІСТ»: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Економічна безпека як система охоплює низку складових та процесів – від енергетичної безпеки, безпеки підприємництва, продовольчої безпеки та безпеки фінансової сфери – до безпеки розвитку соціальної сфери та безпеки життєдіяльності людини. У XXI ст. понад 2/3 мешканців Планети Земля проживає у містах та на урбанізованих територіях. Розвиток міст потребує все більше ресурсів, що загострює проблему кліматичних змін та актуалізує питання переходу всіх суб'єктів господарювання (у т.ч. у містах) до сталого розвитку. Сталий розвиток міст у наш час ототожнюється із розвитком «розумних міст», лідерами щодо розвитку яких визнано країни ЄС. В країнах ЄС розбудова «розумних міст» відповідає викликам забезпечення економічної безпеки життєдіяльності людини, оскільки комплексно поєднує:

- «розумну економіку» (*smart economy*), яка ґрунтується на цифровій економіці, на інноваційних технологіях виробництва товарів та послуг. Це заощаджує ресурси (у т.ч. невідновлювані енергетичні, природні та людські), сприяє переходу до інтенсивного типу економічного зростання, до інновацій, які, переважно, реалізують принципи безпеки життєдіяльності людини;

- «розумне переміщення» (*smart mobility*) – передбачає розбудову оптимальних транспортно-транзитних екологічно-безпечних логістичних розв’язок у містах, логістичних мереж зв'язку міст та приміських, сільських територій. Йдеться про розвиток екологічного громадського транспорту (у т.ч. електромобілів), що позитивно позначається на екологічній безпеці міст;

- «розумних людей» (*smart people*), що мають навички роботи з ІТ та з цифровими технологіями, регулярно підвищують рівень освіти та кваліфікації, мають навички роботи у креативній та інноваційній сферах. «Розумні люди» раціонально ставляться до природних ресурсів, сортують сміття, впроваджують енергозаощадження, ресурсозаощадження, оптимізують споживання;

- «розумне життя» (*smart living*), складовою якої є раціональне споживання мешканцями міст обмежених ресурсів; повсюдне використання інформаційно-комунікаційних технологій для всіх сфер життєдіяльності міст (у т.ч. відео- та фотозйомка у сфері громадської безпеки та транспорту), запровадження «розумних технологій» у сфері охорони здоров’я (у т.ч. телемедицина), надання сучасних освітніх послуг (у т.ч. – дистанційних); гарантування для людини безпеки проживання, захисту її прав та свобод;

- «розумне врядування» (*smart governance*), передбачає запровадження інноваційних ІТ та цифрових технологій для забезпечення ефективного функціонування публічної влади, місцевого самоврядування, налагодження

регулярної комунікації представників публічної влади з громадськістю, мешканцями міст (у т.ч. в режимі *online*); задіяння у «розумних містах» механізму місцевих опитувань, референдумів, громадських слухань, зв'язків з громадськістю, е-врядування для максимального залучення мешканців міст до вирішення нагальних проблем життєдіяльності та для визначення стратегічних пріоритетів реформування всіх сфер розвитку «розумного міста» для забезпечення сталого розвитку та безпеки життєдіяльності людини.

У широкому розумінні (трактування ООН), проблематика економічної безпеки життєдіяльності людини у містах та на рівні урбанізованих територій у XXI ст. тісно пов'язана з системними глобальними проблемами існування людської цивілізації, а саме – із збереженням миру і припиненням військових конфліктів; із подоланням бідності та економічної відсталості країн, що розвиваються; із вирішенням гострих екологічних, енергетичних, сировинних, продовольчих питань; із збереженням флори та фауни, зменшенням викидів CO2, захистом морських, прибережних територій та Світового океану. Економічна безпека розвитку «розумних міст» має і демографічний вимір, пов'язана із зменшенням дитячої та материнської смертності, дотриманням гендерної рівності, вирішенням міжнародних, національних та локальних питань щодо розвитку та недискримінації людини за ознаками її культури, освіти, гендерної належності. Економічна безпека у XXI ст. тісно пов'язана із сферою охорони здоров'я, оскільки гарне здоров'я людини це ресурс економічного розвитку (що зменшує витрати на лікарняні виплати, на вимушену відсутність людини на роботі внаслідок хвороби, зменшує витрати на реабілітацію після хвороби). Важливою складовою економічної безпеки стає «економіка здоров'я», яка належить до сфери послуг та приносить вагомий приріст до бюджетів міст та ВВП країн, у яких розвивається.

Комплекс пріоритетів розвитку людської цивілізації ООН визначає як документ: «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», прийнятий на сімдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН (18.09.2015) [1]. Зазначимо, що у програмному документі ООН проголошено 17 цілей сталого розвитку, кожна із яких тісно пов'язана із питаннями глобальної, національної та локальної економічної безпеки. Для реалізації Цілей сталого розвитку всі міста на Планеті мають стати «розумними містами» (чи прагнути наблизитись до такого статусу).

Ідея «розумного міста» з'явилась у світі одночасно з виникненням руху на користь «розумного зростання» наприкінці 90-х р. XX ст., закріплена у Стратегії сталого розвитку «Європа-2020» [2]. Лідерами щодо розбудови «розумних міст» вважають країни ЄС. Так, у 2009 р. ЄС затверджує Промислову ініціативу щодо «розумних міст та спільнот» (*Smart Cities and Communities Industrial Initiative*), яка набрала чинності 21.06.2011 Ініціатива ЄС у сфері розбудови «розумних міст» повною мірою відповідала створенню низьковуглецевої економіки на період до 2020 р., а також – передбачала стандартизацію вимог щодо розбудови «розумних міст». Нормативна база щодо розбудови «розумне місто» зведена у каталог міжнародних стандартів **ISO**

37100:2016, який передбачає 100 показників, розміщених у 17 тематичних напрямках, що характеризують різні аспекти функціонування міста. Стандарти **ISO 37100:2016** охоплюють: економіку, освіту, енергетику, екологію, фінанси, протипожежний і аварійний захист, органи державного управління, охорону здоров'я, дозвілля, безпеку, житло, поводження з ТПВ, комунікації та інновації, транспорт, міське планування, каналізацію, водопостачання та санітарні служби [3]. На цільове фінансування розбудови «Розумних міст» у Європейському Союзі за період 2011–2018 рр. (у т.ч. через структурні фонди ЄС) було інвестовано понад 85 *млрд* євро. Кошти спрямовувалися на підвищення енергоефективності будинків, на реновацію житлового фонду міст та транспортних систем, на розбудову системи «розумного» енергетичного управління та запровадження інформаційно-комунікаційних систем на всіх рівнях сфери житлово-комунального господарства «розумних міст». На середину 2018 р. 320 з 468 європейських міст із населенням понад 100000 осіб відповідали статусу «розумне місто» [4]. «Розумне місто», розташоване в країнах ЄС демонструє «розумну» політику інтегрованої логістики міської громадської транспортної системи; запровадження високоефективних систем централізованого та локального теплопостачання, водопостачання та водовідведення; втілює проекти щодо декарбонізації економіки міста (зниження викидів CO2) та раціонального господарювання у інших сферах. У «розумних містах» переважають «розумні будинки», ознаками яких є: автоматичне вмикання та вимикання світла й опалювання; вторинне використання води та її очищення; теплоізоляцію; цифровий контроль за всіма процесами життєдіяльності людини у будинку. До 2020 р. основою «розумних міст» Європи стануть саме «розумні будинки», які гарантують і економічну безпеку – від експлуатації до енергетичної незалежності [4]. Такий досвід слід врахувати і Україні, оскільки питання постійного зростання цін на послуги ЖКГ тісно пов'язано із питанням економічної безпеки: від поширення бідності серед населення та зростання соціальної напруги – до збільшення дефіциту державного бюджету та зростання боргової залежності, що загрожує фінансово-економічній та національній безпеці України.

Висновки і пропозиції. Розвиток «розумних міст» (на прикладі країн ЄС) свідчить про тісну кореляцію цієї проблеми із забезпеченням економічної безпеки життєдіяльності мешканців міст та урбанізованих територій. З урахуванням постійно зростаючої чисельності мешканців міст на Планеті Земля (понад 2/3 населення), вирішення цієї проблеми є надзвичайно важливим.

Для «розумного міста» притаманна стратегія сталого розвитку, яка реалізується шляхом: реформування енергетичної сфери міста, у т.ч. завдяки диверсифікації постачання та використання енергетичних джерел; шляхом розвитку відновлюваної енергетики (у т.ч. сонячної, вітрової, біоенергетики). Актуальною для «розумних міст» стає питання екологізації промислового виробництва, розвиток органічного сільського господарства у містах (йдеться про «зелені» будинки та хмарочоси, озеленення дахів та фасадів високоповерхових будинків), про «розумні» інфраструктурні об'єкти, «розумні

будинки» та «розумне» поводження з ТПВ. Для забезпечення економічної безпеки міст надзвичайно важливим є впровадження у «розумних містах» енерго- і кліматично-безпечних інноваційних технологій, заснованих на використанні відновлюваних ресурсів; заощадження електроенергії та зменшення викидів вуглецю (CO_2); покращення енергоефективності у системі ЖКГ та секторі домашніх господарств; розвиток екологічно безпечного (сталого) транспорту (у т.ч. електрокарів); розповсюдження «розумних будинків». Важливо зазначити, що проекти «розумних міст», здебільшого, стають «точками економічного зростання» для регіональної та національної економіки, створюють умови для активізації розвитку малого та середнього бізнесу, про що свідчить досвід країн ЄС. Проекти переходу міст України до «розумних міст» на засадах сталого розвитку мають всі підстави стати «точками економічного зростання» і для української економіки, містять вагомий потенціал для економічної активності малого та середнього бізнесу, що дозволяє створити велику кількість нових (у т.ч. «зелених») робочих місць.

Забезпечення економічної безпеки розвитку «розумних міст» (на прикладі країн ЄС), нерозривно пов'язано зі стабільним соціально-економічним розвитком та соціальним прогресом. Втілення в Україні проектів розбудови «розумних міст» сприятиме переходу української економіки на інноваційний, «випереджаючий» та конкурентоспроможний вектор сталого економічного зростання, гарантуватиме економічну безпеку життєдіяльності людини, що напряму пов'язано із сталим розвитком енергетики, транспортної та житлово-комунальної сфери та екологізації процесів зберігання й утилізації ТПВ. Перехід до розбудови «розумних міст» є пріоритетом розвитку країн світу, які прагнуть безпечного та стабільного економічного зростання у XXI ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Sustainable Development Goals. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld

2. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Comission. 2010. URL: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf

3. ISO 37120:2014(en) Standart. Ofissial Web-Site of The International Organization for Standardization. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:37120:ed-1:v1:en

4. Statistics on European cities. European Comission. Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Statistics_on_European_cities

Болдирєва Л.М.,
д-р екон. наук, доц.,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ

Одним із визначальних у системі національної економіки є агропродовольчий сектор (АПС). Об'єднуючи галузі із виробництва сільськогосподарської сировини (сільське господарство), її переробки та виробництва продовольства (переробна промисловість), доведення харчових продуктів до споживача (оптова та роздрібна торгівля продовольством), агропродовольчий сектор виконує важливу життєзабезпечуючу функцію у державі.

Формування та функціонування агропродовольчого сектору ґрунтується на таких механізмах як інтеграція і координація, на підходах теорії систем, інституційних засадах. Економічний розвиток агропродовольчого сектору України здійснюється за непростих соціально-економічних умов, які визначають характер зовнішнього середовища, рівень взаємодії із тими секторами національної економіки, що забезпечують агропродовольчий сектор необхідними для його функціонування ресурсами.

Важливими чинниками економічного розвитку агропродовольчого сектору є інноваційний та логістичний. По-перше, лише інноваційні підходи до функціонування агропродовольчого сектору здатні забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного продовольства на внутрішніх та зовнішніх ринках. По-друге, мінімізувати втрати сільськогосподарської сировини та продовольства, скоротити логістичні витрати при доведенні продукції галузей агропродовольчого сектору до споживача можна, маючи сучасні агропродовольчі логістичні системи.

обґрунтовані теоретико-методологічні підходи до ідентифікації агропродовольчого сектору (АПС) та аналізу його структури, проаналізовані типи економічного розвитку агропродовольчого сектору, розглянуті інтеграція та координація як механізми економічного розвитку.

Науково-методичний підхід до характеристики організаційної структури продовольчого забезпечення країни передбачає наявність системоутворюючих ознак (комплекс, сфера, сектор) та відповідних методологічних концептуальних підходів (агропромисловий, агропродовольчий, продовольчий підходи) при створенні інтегрованих формувань з продовольчого забезпечення в системі агропродовольчого сектору (табл. 1).

Таблиця 1. Матриця видів інтегративних формувань з продовольчого забезпечення в системі економіки країни

Системоутворююча ознака	Агропромисловий підхід	Агропродовольчий підхід	Продовольчий підхід
Комплекс	Агропромисловий комплекс	Агропродовольчий комплекс	Продовольчий комплекс
Сфера	Агропромислова сфера	Агропродовольча сфера	Продовольча сфера
Сектор	Агропромисловий сектор	Агропродовольчий сектор	Продовольчий сектор

Виділено декілька концептуальних підходів до сутності категорії «економічний розвиток»:

- ототожнення економічного розвитку з економічним зростанням;
- розгляд економічного розвитку як інноваційного розвитку;
- розуміння економічного розвитку як процесу еволюції економічних систем.

Економічний розвиток агропродовольчого сектору розглядається як процес закономірного зростання потенціалу галузей зазначеного сектора та удосконалення його використання, що формує продовольчу безпеку держави, слугує основою реалізації потреб працівників цих галузей, є важливою складовою розвитку національної економіки. Якщо розглядати капітал у вигляді ресурсів, що використовуються у процесі виробництва агропродовольчої продукції, темпи економічного розвитку агропродовольчого сектору можуть бути означені залежністю:

$$T_{ep} = f(\Delta P \div \Delta З), \quad (1)$$

де T_{ep} – темпи економічного розвитку АПС;

ΔР – приріст ресурсомісткості виробництва агропродовольчої продукції – питомих витрат ресурсів (за винятком земельних) з розрахунку на одиницю виробленої продукції;

ΔЗ – приріст землемісткості виробництва агропродовольчої продукції – кількості земельних угідь, що припадає на одиницю виробленої продукції.

Доцільно виділити такі типи економічного розвитку агропродовольчого сектору: ресурсоорієнтований; землевитратний; ресурсонедостатній; землеощадний.

Ресурсоорієнтований тип економічного розвитку агропродовольчого сектору має місце тоді, коли приріст ресурсомісткості виробництва агропродовольчої продукції випереджує приріст землемісткості її виробництва ($\Delta P > \Delta З$):

$$\Delta P \div \Delta З > 1. \quad (2)$$

Землевитратний тип економічного розвитку агропродовольчого сектору характерний для періоду, коли приріст землемісткості виробництва агропродовольчої продукції випереджає приріст ресурсомісткості її виробництва ($\Delta З > \Delta P$):

$$\Delta З \div \Delta P > 1. \quad (3)$$

Ресурсонедостатній тип економічного розвитку агропродовольчого сектору характеризується зменшенням обсягів споживання ресурсів.

Землеощадний тип економічного розвитку агропродовольчого сектору характерний виведенням із господарського використання земель, трансформацією сільськогосподарських угідь шляхом відведення їх для несільськогосподарських потреб.

Конкретизовано (деталізовано) окремі типи економічного розвитку шляхом використання методів індексного аналізу.

Індекс зміни обсягів споживання ресурсів визначається:

$$I_р = Р_{зв} \quad Р_б, \qquad (4)$$

де $I_р$ – індекс зміни обсягів споживання ресурсів;

$Р_{зв}$ – обсяг споживання ресурсів для виробництва агропродовольчої продукції у звітному періоді (році), млн грн;

$Р_б$ – обсяг споживання ресурсів для виробництва агропродовольчої продукції у базовому періоді (році), млн грн

Індекс зміни обсягів аграрного землекористування визначається:

$$I_з = З_{зв} \div З_б, \qquad (5)$$

де $I_з$ – індекс зміни обсягів аграрного землекористування;

$З_{зв}$ – площа землі в обробітку у звітному періоді (році), тис. га;

$З_б$ – площа землі в обробітку у базовому періоді (році), тис. га.

Індекс зміни обсягів виробленої агропродовольчої продукції знаходимо:

$$I_п = П_{зв} \div П_б, \qquad (6)$$

де $I_п$ – індекс зміни обсягів виробленої агропродовольчої продукції;

$П_{зв}$ – обсяг виробленої агропродовольчої продукції у звітному періоді (році), млн грн;

$П_б$ – обсяг виробленої агропродовольчої продукції у базовому періоді (році), млн грн

Варто виділити такі співвідношення індексів $I_р$, $I_з$, $I_п$ (табл. 2).

Таблиця 2. Типи залежності для ресурсоорієнтованого і землевитратного типів економічного розвитку АПС

для ресурсоорієнтованого:	для землевитратного:
1) $I_р > I_з > I_п$; 2) $I_р > I_з = I_п$; 3) $I_р > I_з < I_п$.	1) $I_з > I_р > I_п$; 2) $I_з > I_р = I_п$; 3) $I_з > I_р < I_п$.

Ефективним напрямом розвитку агропродовольчого сектору є удосконалення інтеграційних процесів. Виокремлені такі концептуальні підходи щодо мотиваційних засад інтеграційних процесів, як синергетична теорія, концепція агентських витрат, теорія «гордині», що можуть бути класифіковані як операційні, фінансові, інвестиційні, стратегічні. Констатовано взаємозв'язок видів, напрямів й форм горизонтальної та вертикальної інтеграції в АПС. Концептуальні засади координації в агропродовольчому секторі ґрунтуються на теоріях життєвого циклу, трансакційних переваг, здібностей, ресурсної залежності, економічних переваг, концепції «оформленості»

економічної діяльності. Рівень вертикальної координації між учасниками продовольчого ринку визначається взаємозалежністю партнерів, сприяючи підвищенню їх ефективності. Послуги, одержувані сільськогосподарськими товаровиробниками у межах вертикальної координації, формують відчутні для них переваги.

Висновки і пропозиції: оскільки сировинною базою агропродовольчого сектору є сільське господарство, яке використовує земельні та інші ресурси у процесі виробництва сільськогосподарської сировини для подальшої її переробки промисловістю у продукти харчування, то огляду на зазначене земельні угіддя є одним із базових (поряд з працею і капіталом) чинників економічного розвитку. Доведено, розглядаючи капітал агропродовольчого сектору у вигляді ресурсів, які використовуються у процесі виробництва агропродовольчої продукції, темпи економічного розвитку агропродовольчого сектору можуть бути оцінені відношенням приросту ресурсомісткості виробництва агропродовольчої продукції (питомих витрат ресурсів, за винятком земельних, з розрахунку на одиницю виробленої продукції) до приросту землемісткості її виробництва (кількості земельних угідь, що припадає на одиницю виробленої продукції). Обґрунтовані такі типи економічного розвитку агропродовольчого сектору: а) ресурсоорієнтований; б) землевитратний; в) ресурсонедостатній; г) землеощадний. Оцінку окремих типів розвитку агропродовольчого сектору доцільно деталізувати шляхом використання методу індексного аналізу через співвідношення індексу зміни обсягів споживання ресурсів, індексу зміни обсягів аграрного землекористування, індексу зміни обсягів виробництва агропродовольчої продукції.

Бриль І.В.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна
Брюховецький Я.С.,
мол. наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМСТВ

Інтелектуалізація економіки останнім часом виступає найважливішим процесом глобальної економіки, що проявляється через зростання ролі освіти та науки в економіці, підвищення ефективності інтелектуальної розумової праці, ролі та значення людського капіталу, рівня інтелекту населення, освіти, кваліфікації, культури, розвитку творчих та інших здібностей. Все це сприяє

формуванню і вдосконаленню освітнього, професійного, наукового та духовного потенціалу суспільства, а також є найважливішими чинниками соціально-економічного розвитку а тому потребує дослідження процесів інтелектуалізації економіки та підприємств.

У світовій економіці в сучасному розвитку соціально-економічних відносин відбуваються такі основні зміни: зменшення значення ролі на підприємствах матеріальних чинників, у структурі та менеджменті підприємств підвищення цінності творчих здібностей людини; у мотиваційній системі на підприємствах становлення нового типу керівника, зростання рівня освіченості сучасного працівника, оцінка рівня його інтелекту (IQ) а також особливого значення набуває визначення емоційного інтелекту (EQ) співробітника [1, с. 22], зміни характеру праці, розвиток суспільного виробництва та конкуренції.

Інтелектуалізація світового ринку супроводжується витісненням з нього застарілих технологій та появою продуктів новітніх технологічних поколінь, які спираються на останні наукові досягнення, саме нано- та біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи. В сучасному світі відбувається надзвичайне зростання ролі інтелектуально-науково-технологічного фактора в процесі економічного розвитку, таблиця 1.

Таблиця 1.Капіталізація 10 найдорожчих рейтингових брендів світу 2018 р.*

Ранг		Бренд	Сектор (промисловість / група)	Домицилій (країна)	Капіталізація бренду,млрд. дол.		Рівень зміни вартості 2018 р. до 2017 р., %	Тренд
2018 р.	2017 р.				2017 р.	2018 р.		
1	1	Amazon	Інтернет-сервіс	США	150,80	187,90	25	0
2	2	Apple	Технології	США	146,30	153,60	5	0
3	3	Google	Технології	США	120,90	142,70	18	0
4	7	Microsoft	Технології	США	81,20	119,50	47	3
5	4	Samsung Group	Конгломерат	Південна Корея	92,30	91,20	-1	-1
6	6	AT&T	Телекомунікації	США	82,40	87,00	6	0
7	5	Facebook	Соціальна мережа	США	89,70	83,20	-7	2
8	10	ICBC	Банки	Китай	59,20	79,80	35	2
9	8	Verizon	Телекомунікації	США	62,80	71,10	13	-1
10	-	China Construction Bank	Банківські послуги	Китай	-	69,70	-	-

*Складено за даними джерела: Brand Finance Global, Щорічний рейтинг найдорожчих брендів у світі (22.01.2019) https://espreso.tv/news/2019/01/22/ne_google_ta_facebook_zyavyvsya_reytyng_naydorozhchykh_brendiv_svitu_infografika

Згідно зі звітом компанії за 2018 р., аналіз якого наведено у таблиці 1, на першому місці в списку розташувався бренд послуг інтернет-сервісу *Amazon*, вартість якого оцінюється в 187,9 *млрд* дол. При цьому, вартість бренду в порівнянні з минулим роком зросла на 24,6% [2].

На другому місці розмістився бренд Apple, вартість якого становить 153,6 *млрд* дол. і виросла у порівнянні з минулим роком на 5%.

Замикає трійку лідерів – Google, вартість бренду якої, за оцінками Brand Finance, становить 142,7 *млрд* дол. Відзначається, що в порівнянні з минулим роком вартість бренду зросла на 18%. Слід зазначити, що у 2018 р. порівняно з даними 2017 р. трійка лідерів залишилися незмінною, компанії два роки поспіль розташовані на своїх місцях у такому ж порядку. Змінилася лише вартість капіталізації брендів, вона в компаніях збільшилась в *Amazon* з 150,8 *млрд* дол. збільшилася до 187,9 *млрд* дол., *Apple* змінила вартість з 146,3 млрд дол. до 153,6 *млрд* дол., *Google* з 120,9 *млрд* дол. до 142,7 *млрд* дол.

Четверту сходинку посідає *Microsoft*. Варто відзначити, що вартість бренду компанії з минулого року виросла на 47,4% і становить 119,5 *млрд* дол.

На п’ятому місці розташувалася *Samsung*, вартість бренду якої оцінюється в 91,2 *млрд* дол.

Далі у першу десятку увійшли телекомунікаційна група *AT&T* (87 *млрд* дол.), *Facebook* (83,2 *млрд* дол.), китайська банківська група *ICBC* (79,8 *млрд* дол.) і телекомунікаційна група *Verizon* (71,15 *млрд* дол.), *China Construction Bank* (69,7 *млрд* дол.).

Українських компаній у даному списку-рейтингу не має. Хоча на великих українських підприємствах ПАТ «НКМЗ», ПАТ «Азовмаш», ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» («КВБЗ») та інших поступово відбуваються процеси інтелектуалізації, на ПАТ «НКМЗ» наприклад розвинена система мотивації та стимулювання праці з відповідною її оплатою. У І кв. 2019 р. на ПАТ «НКМЗ», у рамках реалізації програми підвищення соціальної захищеності працівників, забезпечено зростання заробітної плати, порівняно з 2018 р. зростання відбулося на 34 % середня заробітна плата за І кв. 2019 р. склала 16 тис. грн, середня заробітна плата кадрового верстатника 6 розряду перевищила 48 тис. грн [3]. ПАТ «КВБЗ» займається забезпеченням патентної чистоти проектно-конструкторських розробок і продукції, що випускається, а також дбає про своєчасне отримання правової охорони власних розробок, забезпечує систему захисту інтелектуальної власності, матеріальної і моральної мотивації працівників, які вносять творчий внесок у створення нової техніки та сприяють отриманню правової охорони і використанню у виробництві винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій [4]. Однак вітчизняним компаніям та підприємствам історично більш притаманне промислове виробництво ніж процеси інтелектуалізованої високотехнологічної діяльності.

Наведені дані свідчать про перевагу в інтелектуальній економіці вартості бізнесу інтелектуалізованих високотехнологічних компаній у світі над компаніями промислового виробництва, що підтверджує позитивне значення

інтелектуалізації, знань та вмінь людини [5, с. 74–77.] в економіці підприємств, та необхідність прагнення вітчизняних підприємств до використання у роботі інтелектуалізованого виробництва більш або на рівні промислового.

В інтелектуальній економіці відбувається заміщення праці знаннями, саме знання, а не праця, стають джерелом вартості. Визначальними факторами інтелектуальної економіки виступають знання, які на відміну від інших ресурсів характеризується невичерпністю, та творчий потенціал працівників. Змінюються форми організації виробництва і праці, відбувається розширення функцій працівника, який повинен бути всесторонньо розвинутим, працівника, здатного творчо аналізувати і синтезувати інформацію, розуміти сутність проблеми, коригувати технологічний процес, генерувати нові знання [6]. В наш час вирішальне значення відіграє наука та вся її інфраструктура, яка дозволяє перетворювати ідеї та наукові розробки в конкретні досягнення.

Визначення розміру наукомісткого сектора, рівня інтелектуалізації підприємства – підтримка пріоритету переважної ролі знань та інформації, пізнання, навчання, нових підходів до прийняття рішень, умов і засобів інтелектуальної діяльності (праці), генерування актуальних знань для вдосконалення виробництва, організаційної структури і системи управління, та ступінь використання високих технологій характеризують науково-технічний та економічний потенціал країни, забезпечують рівень конкурентоспроможності її підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бриль І.В. Інтелект суспільства та інтелектуалізація економіки підприємств. INTELLIGENCE OF SOCIETY AND INTELLECTUALIZATION OF BUSINESS ECONOMY. Proceedings of XXVI Internationalscientific conference «New trends in the scientific world». Morrisville, Lulu Press., 2018. 126 p.

2. Щорічний рейтинг найдорожчих брендів у світі Brand Finance Global (22.01.2019). URL: https://espreso.tv/news/2019/01/22/ne_google_ta_facebook_zyavyvsya_reytyng_naydorozhchykh_brendiv_svitu_infografika

3. НКМЗ. URL: http://www.nkmz.com/index.php?id=243

4. Крюківський вагонобудівний завод. URL: http://www.kvsz.com/index.php/ua/golovna

5. Бриль І.В., Брюховецький Я.С. «Визначення інтелектуальної складової в управлінні та капіталізації підприємства»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція економіки, освіти і права» (м. Варшава, Польща, 22-23 березня 2018 р.). 2018. 352 с.

6. Иноземцев В.Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения. *Вопросы философии*. 1997. № 10. С. 25–36.

Брюховецька Н.Ю.,
д-р екон. наук, проф.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна
Чорна О.А.,
канд. екон. наук, наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ: ПРИКЛАДИ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Шляхи відновлення та модернізації промисловості України та її регіонів активно досліджують науковці Інституту економіки промисловості НАН України на протязі багатьох років. Серед останніх публікацій можна виділити ряд ґрунтовних робіт [1–5]. Прикро констатувати, що за період незалежності Україна суттєво втратила свої позиції в промисловому розвитку та з індустріально-аграрної перетворилася на аграрно-індустріальну. Українська промисловість сьогодні залишається переважно на рівні III-IV технологічних укладів, переживає кризу, зокрема зниження виробництва і прибутковості, структурні зміни у збутовій діяльності, коливання зовнішнього попиту та світових цін на продукцію, зниження доданої вартості. На експорт поставляється переважно продукція із низькою доданою вартістю. В країні відсутня системна державна підтримка та захист промислових галузей, у тому числі у напрямі четвертої промислової революції. Заходи щодо розвитку економіки і галузей у напрямах четвертої промислової революції поки що приймаються та існують тільки на рівні проектів окремих нормативних актів та стратегій. Відкритим залишається питання щодо дієвих механізмів мотивації і стимулювання підприємств до інтелектуалізації, зокрема мотивуючої ролі держави у цьому питанні та підкріпленні стратегій розвитку конкретними інструментами та досягненнями.

Світові тенденції свідчать про зменшення частки промисловості у світовому ВВП за рахунок збільшення сфери послуг. Так, «за двадцять років (1996–2016) частка промисловості в світі зменшилася на 4,7% до рівня 29,2%. Найбільш швидкими темпами знижується питома вага промисловості у «старих» індустріальних країнах, зокрема, Європейського Союзу. Якщо у 1991 р. вона становила 31%, то у 2016 р. – 24,5% (для порівняння у США – 14,8% у 2017 р.)» [6, с. 45]. Зниження частки промислового сектора в економіці західних країн привело до цілого ряду негативних проблем.

На сьогоднішній день все більше розвинених країни світу почали орієнтувати розвиток своїх економік на неоіндустралізацію та відродження промисловості на базі сучасних високих технологій. Можна виділити дві концепції, які все більше підтримуються різними країнами світу та обираються у якості векторів розвитку. Це концепція Індустрії 4.0 [7] (четверта промислова

революція, неоіндустріалізація) та концепція всеосяжного і стійкого промислового розвитку (абревіатура – *ISID*) [8; 9].

Концепція всеосяжного і стійкого промислового розвитку (*ISID*) зафіксована у Лімській декларації, яка прийнята державами-членами *UNIDO* (*United Nations Industrial Development Organization* – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка сприяє промисловому розвитку) в грудні 2013 р. В Лімській декларації підкреслено роль індустріалізації як рушійної сили розвитку та названо фактори економічного зростання, у тому числі стимулювання інновацій і модернізація промисловості. У першу чергу, ідею концепції стали втілювати розвинуті країни світу, оскільки почали надавати промисловому розвитку провідне місце. Загострення конкуренції на світових ринках та швидкий розвиток промисловості у ряді країн (наприклад, деяких країн Далекого Сходу) зумовили також зростання ролі державної промислової політики у розвинених раїнах. Останні почали орієнтувати промисловий розвиток на Індустрію 4.0.

Вперше концепція Індустрії 4.0 була представлена у Німеччині, де прийнята у якості основного вектору розвитку національної промисловості [10]. Провідним сектором економіки Німеччини є переробна промисловість. Довгий час влада Німеччини проводила по відношенню до переробної промисловості курс, націлений головним чином на збереження і зміцнення його основних переваг (високої продуктивності і належного рівня оплати праці, налагодженої інноваційної інфраструктура, активної підтримки місцевої влади, стійкого експорту, високої частки доданої вартості), для чого держава приймала комплекс заходів, наприклад, Стратегію в галузі високих технологій [11]. На сьогоднішній день прийнято Національну промислову стратегію, основною метою якої є стійке зміцнення конкурентоспроможності промисловості в цілому в Німеччині і Європі, а також забезпечення і розширення позицій технологічного лідерства Німеччини і ЄС [12].

Європейська модель промислової політики ґрунтується на рівноправному партнерстві держави та бізнесу, вона є прикладом так званої «горизонтальної» промислової політики, яка базується на створенні рівних умов для розвитку усіх галузей економіки. Втім, «посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках періодично викликають пропозиції з боку промислово розвинених країн (Франція, Німеччина, Італія) повернутися до вертикальної індустріальної політики». Основними пріоритетами промислової політики ЄС у 2017 р. визначено «інвестиції у розумну, інноваційну та стійку промисловість»: міжнародний вимір, єдиний ринок і розширення можливостей для людей, цифровізація, циркулярна та низьковуглецева економіка, інвестиції, інновації [6, с. 47, 48].

Для Японії довгий час вектори розвитку вбачалися у структурній трансформації економіки та макроекономічної політики. Так, у 2010 р. в країні була оголошена комплексна стратегія економічного розвитку (*Rebirth of Japan*). Заходи, закладені у стратегію, були націлені на вдосконалення національного виробництва і його конкурентного середовища, зміцнення позицій сектора на

перспективних зарубіжних ринках, а також розвиток виробництв нового покоління (на основі роботів, розвитку рушійних засобів і ін.). У 2013 р. в Японії прийнято нову загальнонаціональну стратегію стимулювання економічного зростання «Абеномікс», яка поєднувала фіскальні і монетарні дій зі структурними реформами, різні інфраструктурні проекти, лібералізацією ринку праці, зміну умов корпоративного регулювання (оподаткування та ін.) [13, с. 124]. У 2017 р. в Японії прийнята Стратегія росту [14], у якій зазначено, що одним з ключових напрямів стратегії є прискорення зусиль для реалізації «Суспільства 5.0», де фізичний і кіберпростір простір пов'язані через ІТ-мережі та просування інновацій на базі четвертої промислової революції.

Посилення міжнародної конкуренції і глобалізація серйозно вплинули на переробну промисловість США. Основними напрямами, які лягли в основу курсу підтримки промисловості, були підтримка фундаментальних досліджень, координація дій зацікавлених в інноваціях осіб і відмова від будь-якої підтримки неефективних підприємств. Важливою складовою прийнятого курсу стали комплексні ініціативи щодо формування перспективних напрацювань в сфері цифрових технологій (*Advanced Technologies Initiative*), а також інші спеціальні програми окремих міністерств і відомств [13, с. 124]. Політика Д. Трампа із 2017 р. визнала сектор обробної промисловості стратегічно значущим для країни. Стратегію розвитку націлено в напрямі курсу економічного націоналізму: «в США приступили к выполнению заявленных ранее планов возврата из-за рубежа обрабатывающих производств американских компаний и созданию, таким образом, новых рабочих мест (*Manufacturing Jobs Initiative*); стали снижать административное (регуляторное) давление на сектор, осуществлять поддержку его предприятий в рамках цепочек создания стоимости, укрепление малого и среднего бизнеса, обеспечение развития производственной базы сектора. С этими же целями в 2017 г. администрация начала пересматривать участие страны в региональных и иных соглашениях о свободе торговли (НАФТА, ТТП и др.) в сторону их ужесточения в интересах США» [13, с. 126].

9. Таким чином, загальносвітові тенденції спрямовують розвиток економік світу у напрямі розвитку та модернізації промисловості згідно тим ідеям, що викладені у Лімській декларації (концепція всеосяжного промислового розвитку – *ISID*). А основним орієнтиром промислового розвитку країнами визнана четверта промислова революція (Індустрії 4.0). Пріоритетними напрямами розвитку підприємств стають роботизація і кібернетизація виробництва, дигіталізація і цифровізація процесів, розвиток мікроелектроніки, біотехнологій тощо. У цих умовах перед Україною постають нові вимоги, зокрема до необхідності трансформації промисловості у напрямі інтелектуалізації і цифровізації. Все це породжує ряд питань, які потребують наукового осмислення та розробки відповідних механізмів на різних рівнях для стимулювання розвитку промисловості у напрямі сучасних технічних революцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Булєєв І.П., Брюховецька Н.Ю. та ін. Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін: монографія. К.: ІЕП НАН України, 2016. 312 с.

2. Промисловість Донецької та Луганської областей: проблеми подальшого функціонування та відновлення: наук.-аналіт. доп. / Амоша О.І., Булеев І.П., Брюховецька Н.Ю. та ін. К: Інститут економіки промисловості НАН України, 2016. 152 с.

3. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку: наук.-аналіт. доп. Амоша О.І., Булєєв І.П., Землянкін А.І., Збаразська Л.О., Харазішвілі Ю.М. та ін. Київ: ІЕП НАН України, 2017. 120 с.

4. Булєєв І.П., Брюховецька Н.Ю. Розбудова сучасної промисловості. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: національна доповідь. За заг. ред. Е.М. Лібанової. Київ, 2015. 208 с.

5. Промисловість України 2014-2016: невикористані можливості, шляхи відновлення, модернізації та сучасної розбудови: наукова доповідь. Редкол.: О.І. Амоша, І.П. Булєєв, Ю.С. Залознова. Київ: ІЕП НАН України, 2017. 354 с.

6. Ципліцька О.О., Яненкова І.Г. Промислова політика Європейського Союзу: інституціональні передумови формування та особливості реалізації. *Проблеми економіки*, 2018. № 2(36). С. 44–50. URL: http://oaji.net/articles/2017/728-1536641732.pdf

7. О чем говорили на Hannover Messe: «Промышленность 4.0». URL: http://ua.automation.com/content/o-chem-govorili-na-hannover-messe-promyshlennost-4

8. Inclusive and Sustaineble Industrial Development. URL: https://www.unido.org/inclusive-and-sustainable-industrial-development

9. Лимская декларация «Путь к достижению всеохватывающего и устойчивого промышленного развития». URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Lima_Declaration_RU_web_0.pdf

10. INDUSTRIE 4.0. URL: https://www.gtai.de/GTAI/Navigation/EN/Invest/industrie-4-0.html

11. The new High-Tech Strategy. URL: https://www.bmbf.de/en/the-new-high-tech-strategy-2322.html

12. Nationale Industriestrategie 2030. URL: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Industrie/nationale-industriestrategie-2030.html

13. Абдикеев Н.М., Богачев Ю.С., Морева Е.Л. Современные тенденции развития механизмов государственного стимулирования обрабатывающей промышленности в развитых странах. *Мир новой экономики*. 2018. № 12(3). С. 118–127. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-tendentsii-razvitiya-mehanizmov-gosudarstvennogo-stimulirovaniya-obrabatyvayuschey-promyshlennosti-v-razvityh-stranah

14. Japan’s 2017 Hamburg Growth Strategy. URL: https://www.mofa.go.jp/files/000272312.pdf

Булєєв І.П.,
д-р екон. наук, проф.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Реформування економіки України почалось значно раніше ніж держава об’явила себе незалежною та самостійною. Починаючи із 80-х р. ХХ ст. ще у складі Союзу РСР в Україні почалися процеси формування недержавного сектору виробництва, ринкових відносин, руйнування єдиного народно-господарського комплексу. Від планового, централізованого управління до ринкових відносин офіційно Україна перейшла у дев’яності роки ХХ ст. маючи створену в умовах «радянського соціалізму» матеріально-технічну базу, ідеологію правлячих кіл держави орієнтовану на економічно розвинуті західні капіталістичні країни. В суспільстві в цілому йшла боротьба різних ідеологій, економічних теорій переходу до ринкових капіталістичних відносин. Але конкретних програм формування нової суспільно-економічної системи бракувало. Тобто, вступаючи у процеси системних перетворень, правляча «еліта» використовувала методи, притаманні структурним перетворенням, що дало негативні результати.

За майже три десятиріччя функціонування вітчизняної економіки в умовах системних перетворень, не маючи провідної ідеології, програми, економічної політики і т.п., країна стала однією із двох держав (Україна та Грузія) серед усіх пострадянських республік, яка не досягла до цього часу рівня розвитку економіки 1991 р., а за рівнем доходів населення знаходиться на передостанньому місці в Європі.

Головними причинами, що привели до такого стану, можна пояснити тим, що:

- до цього часу відсутні глибокі теоретичні дослідження та практичні рекомендації відносно того, яка соціально-економічна система є метою реформування соціально-економічних відносин. Чисельні рекомендації мають характер структурних та суб’єктно-господарських перетворень, що недостатньо для системних перебудов;
- в теорії використовуються методи та положення досліджень, які придатні для аналізу капіталістичного виробництва реального сектору економіки (діалектика, біо-соціальна сутність людини, виробничі відносини як базис суспільства і т.ін.), але недостатні для аналізу фінансового капіталізму, що займає пануюче місце у сучасному світі;

• практично ігнорується роль духовності, цінностей, необхідності об'єднуючої суспільство ідеї та шляхів її реалізації в інтересах переважної більшості населення;

• склалась надмірна диференціація доходів населення, згортання соціальних програм та соціальних ліфтів, недофінансування науки та освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища;

• має місце орієнтація на зовнішні ринки, ігнорування проблем розвитку внутрішнього ринку за рахунок внутрішніх ресурсів та падіння рівня доходів населення, руйнування довгих технологічних ланцюгів, низької кооперації у виробництві товарів та послуг;

• система освіти та професійної підготовки не відповідає потребам сучасних технологічних укладів (V та VI технологічних укладів), сучасної технічної революції (III – IV; G4);

• завищена позитивна роль приватної власності у забезпеченні ефективності виробництва, принижена роль держави у координації економічного розвитку на макрорівні, відсутні позитивні умови розвитку та функціонування суб'єктів господарської діяльності, сучасної виробничої та соціальної інфраструктури і т.п.

Перехід економіки України на траєкторію сталого розвитку, освоєння сучасних технологічних укладів та досягнень III–IV технічної (індустріальної) революції мусить ґрунтуватись на таких основних положеннях:

• визнання того, що економіка країни знаходиться у системній кризі. Подолання системної кризи можливе лише системно, використовуючи духовні, соціальні і матеріальні фактори комплексно;

• під науково-методичним керівництвом НАН України доцільно розробити (оновити) соціально-економічну програму розвитку України до 2030 р., деталізувавши її за роками на 2020–2025 рр. Основними показниками оцінювання економічного розвитку мусять стати: натуральні показники у сукупності із добавленою вартістю товарів; рівень доходів населення (з використанням коефіцієнта Джині) та їх співвідношення із науково-обґрунтованим рівнем та якістю життя населення;

• у методології досліджень соціально-економічних процесів переходити до використання принципів тріалектики і концепції трьох сил розвитку, суттєво обмеживши використання специфічних принципів матеріалістичної діалектики;

• від поширеної у суспільних науках біо-соціальної сутності людини слід переходити до визначення людської сутності як духовно-біо-соціальної. Базисом суспільства слід вважати духовність, цінності, а економічні відносини визначати як важливу складову надбудови;

• забезпечення щорічного зростання ВВП (ВНП) у 2020–2025 рр. не менш як на 10% (у незмінних цінах). При цьому інвестиції мусять складати 30-35% ВВП, із них не менш як 50% направляти у виробництва V-VI ТУ за національними програмами. Останні можуть частково фінансуватись за кредитно-грошовою моделлю із використанням фіатних грошей;

• щоквартально Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді, громадським об'єднанням і організаціям про хід виконання програм та національних проектів.

Викладені положення більш детально розглянуто у ряді досліджень інститутів НАН України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь. За ред. В.М. Гейця та ін. К.: НВЦНБУВ, 2009. 687 с.

2. Промисловість України 2014-2016: невикористані можливості, шляхи відновлення, модернізації та сучасної розбудови: наукова доповідь. Редкол.: О.І. Амоша, І.П. Булєєв, Ю.С. Залознова. Київ: ІЕП НАН України, 2017. 354 с.

3. Задорожный Г.В., Задорожная О.Г. Человеческое мирохозяйственное видение (очерки новой личностной методологии). Харьков: Точка, 2017. 261 с.

4. Булеев И.П., Булеев Е.И., Брюховецкий Я.С. Интеллектуализация труда – основа развития современной экономики. Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. К.: ІЕП НАН України, 2016. С. 3–18.

5. Брюховецька Н.Ю., Булєєв І.П. Ресурси і механізми інвестиційно-інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Вісник Академії економічних наук України*. 2019. №1(36). С.11–25.

Волкова А.О.,
мол. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна
Нестеров Г.Г.,
мол. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ЖИТЛОВЕ ГОСПОДАРСТВО МІСТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Соціально-економічну модернізацію регіонів України неможливо здійснити без впровадження заходів, зорієнтованих на забезпечення сталого розвитку міст [1] як одного із базових принципів регіональної політики країн Європейського Союзу (далі – ЄС).

Згідно зі «Звітом щодо забезпечення високої якості проживання у європейських містах» Європейської агенції довкілля, гідні житлові умови є одним з найважливіших критеріїв якості та безпеки міського життя [2]. Тож, в країнах ЄС з метою забезпечення комфортності міст однаково важлива роль відводиться як політиці щодо соціально-економічного розвитку та міського планування, так і політиці доступного житла для населення. Крім того, якісне та

доступне житло є одним із критеріїв підвищення привабливості міст для постійного проживання, оскільки саме його наявність є передумовою для комфортного стилю життя [3]. Водночас, погоджуючись з більшістю науковців та практиків, потрібно зазначити про те, що у сфері забезпечення сталого розвитку міст України існує багато труднощів, пов'язаних з нагромадженням, так званих, «хронічних» соціальних, економічних та екологічних проблем, які суттєво впливають на якість та безпеку життя людей у містах України та потребують якнайшвидшого вирішення.

Застарілі організаційні принципи роботи та управління житлово-експлуатаційних організацій, відсутність системних перетворень у житлово-комунальній сфері та фінансової підтримки держави призвело до занедбаного стану житла в місті. Так, невирішеність протягом багатьох років таких важливих питань, як необхідність своєчасного проведення капітального ремонту в житловому фонді та відсутність джерел покриття витрат, пов'язаних з проведенням капітального, поточного ремонтів та належною експлуатацією та технічним обслуговуванням жилих будинків та прибудинкової території, призводять до ризику аварій та руйнування житлових будівель, та найголовніше, до погіршення стану здоров'я або загибелі людей, які проживають у цих будинках.

На сьогоднішній день, проблема забезпечення прийнятних житлових умов є актуальною не тільки в Україні, а й у всьому світі. Так, Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) приділяє значну увагу цій проблемі та її впливу на здоров'я людей. За даними ВООЗ, у країнах ЄС налічується близько 89 млн. осіб, які живуть у відносній бідності. Багато з них мешкають у сирих будинках, з поганим опаленням та неадекватним санітарно-технічним обладнанням. У доповіді «Екологічний тягар хвороб, пов'язаних з незадовільними житловими умовами» наголошено, що кожного року в європейському регіоні незадовільне житло стає причиною понад 100 тис. смертей, викликає численні хвороби і травми, зокрема захворювання дихальної, нервової та серцево-судинної систем, а також появу злоякісних новоутворень [4, с. 28–29].

В Україні станом на 01.01.2018 налічується 16505 одиниць аварійних житлових будинків та, у яких відповідно проживає 17723 особи, які мають реєстрацію місця проживання в цих будинках. Варто зазначити, що найгірша ситуація наразі спостерігається в Одеській (2004 одиниць житлових будинків та відповідно 5228 особи) та Донецькій областях (16001 одиниць житлових будинків та відповідно 2281 особи). В свою чергу у застарілому житловому фонді станом на 01.01.2018 налічується 44859 одиниць житлових будинків у яких, проживає 62729 особи, які мають реєстрацію місця проживання в цих будинках. Знову ж таки, лідером залишається Одеська область (4505 одиниць житлових будинків та відповідно 11435 особи) та Дніпропетровська (1978 одиниць житлових будинків та відповідно 11181 особи) [5]. За даними обстежень населення з питань соціальних позбавлень, ситуація щодо умов проживання населення України є ще гіршою: у великих містах – 48%, у малих – 36% домогосподарств забезпечені житловою площею недостатньою мірою, тобто

нижче санітарної норми (13,65 м^2 на одну особу); у перенаселеному житлі у великих містах проживає 57%, у малих містах – 49% населення. В той час як , наприклад, у ЄС у 2016 р. цей показник складав 17%. Серед країн ЄС найбільшу частку осіб, які проживають у перенаселеному житлі, має Румунія (48%), найменшу – Кіпр та Мальта (2,4% та 2,9% відповідно); майже кожне п'яте домогосподарство проживає в житлі, збудованому до 1960 р. – 15% міських домогосподарств, у 60-х–80-х рр. – 73%. На жаль, доводиться констатувати, що стан житлових умов в Україні є значно гіршим, ніж це передбачено мінімальними міжнародними стандартами.

Досліджуючи житлове господарство в умовах сталого розвитку, неможливо оминути увагою процеси масової приватизації житла, що були розчаті у 1993 р. Завдяки прийняттю 19.06.1992 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» (далі – Закон), житлове законодавство опинилося на шляху розвитку інституту приватного домогосподарства. Як зазначено у преамбулі Закону метою приватизації державного житлового фонду (далі – ДЖФ) є створення умов для здійснення права громадян на вільний вибір способу задоволення потреб у житлі, залучення громадян до участі в утриманні і збереженні існуючого житла та формування ринкових відносин [6]. Як бачимо, з початку реформування житлово-комунальної сфери законодавець поклав на нових співвласників житла обов’язок брати фінансову участь в управлінні своїм будинком, оскільки відповідно до ст. 13 Конституції України власність зобов’язує [7] та відповідно кожний власник має нести обов’язки по утриманню свого майна. Закон вимагає від колишніх власників ДЖФ (їх правонаступників), які володіли багатоквартирними будинками до моменту приватизації, брати участь у фінансуванні ремонту цих багатоквартирних будинків та сприяти організації його проведення. В той же час, власники приватизованих квартир отримали будинки без передбаченого законодавством співфінансування їх ремонту та здебільшого в незадовільному стані, що вважаємо сповільнило житлово-комунальну реформу. Адже весь тягар утримання житла було покладено на мешканців будинку, більшість з яких не готові взяти його на себе та, безумовно, очікують фінансової допомоги з боку держави чи міської влади на його утримання, у тому числі проведення капітального ремонту.

Не зважаючи на те, що 95,3% від загальної кількості домогосподарств в Україні перебуває у приватній власності (житло приватизоване або придбано на підставі цивільно-правових угод), функції з експлуатації та утримання цього житла як і раніше здійснює міська рада через житлово-експлуатаційні підприємства. В той же час, одним із завдань у напряму реформування житлово-комунального господарства виступає посилення впливу мешканців будинків на умови свого проживання та якість обслуговування житла шляхом стимулювання створення об’єднань співвласників багатоквартирних будинків та органів самоорганізації населення, правовий статус та функціонування яких наразі виступають предметом окремих наукових досліджень.

Так, для кращого задоволення потреб власників житла щодо умов проживання та прискорення процесу та збільшення обсягів капітальних ремонтів

та технічного переоснащення багатоквартирних житлових будинків, на законодавчому рівні, було закріплено механізми проведення капітальних ремонтів будинків у містах на умовах співфінансування. Проаналізувавши досвід і результати виконаних проектів капітального ремонту та реконструкції житлових будинків у містах України, можна виділити 5 основних видів робіт, виконання яких забезпечує уникнення фізичного та морального зносу будинку: капітальний ремонт та заміна внутрішньобудинкових систем; капітальний ремонт водопідігрівачів; утеплення та облицювання зовнішніх стін; капітальний ремонт покрівель; утримання прибудинкових територій у належному санітарно-технічному стані.

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зробити наступні висновки. На жаль, доводиться констатувати, що стан житлових умов в Україні є значно гіршим, ніж це передбачено мінімальними міжнародними стандартами. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву, що попит і здатність утримання житла в умовах сталого розвитку безпосередньо пов'язані з економічними можливостями населення. У зв'язку з цим вважаємо, що задоволення житлових потреб населення є не тільки економічною, а й соціальною проблемою, що потребує створення відповідного науково-методологічного та, беззаперечно, інформаційного забезпечення. Переконані, що при прийнятті рішення щодо порядку утримання житлового будинку, його реконструкції, капітального ремонту чи зносу або будівництва нового житла на звільненій земельній ділянці ключовим показником повинна виступати економічна доцільність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баталов О.А., Засадко В.В. Забезпечення сталого розвитку міст як складова соціально-економічної модернізації регіонів України: Аналітична записка. *Офіційне інтернет-представництво Національного інституту стрічних досліджень*. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1611/

2. Ensuring quality of life in Europe's cities and towns Tackling the environmental challenges driven by European and global change: European Enviroment Agency Report. Copenhagen: European Enviroment Agency. 2009. № 5. 110 p.

3. Коломієць Т. Житлова проблема українських містах: що має робити держава? Досвід країн ЄС. *Аналітичний журнал про місто.* 2015. URL: https://mistosite.org.ua/ru/articles/zhytlova-problema-v-ukrainskykh-mistakh-shcho-maie-robyty-derzhava-dosvid-krain-yes

4. Макарова О.В. Житлові умови як ключовий аспект якості життя в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 6. С. 28–33.

5. Житловий фонд України: Статистичний збірник. *Офіційний веб-портал Державної служби статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publjitlo_u.htm

6. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992 № 2482-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 36. Ст. 24.

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Герасименко Н.О.,
канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО БОРОТЬБИ ЗІ ЗМІНАМИ КЛІМАТУ

Основними кліматотвірними чинниками відносно стабільного багаторічного режиму погоди у певній місцевості є кількість сонячної радіації, циркуляція атмосфери й підстильна земна поверхня. Саме від них залежать кліматичні умови та погода на будь-якій планеті.

Завдячуючи помірній кількості парникових газів (які утворюють парниковий ефект) навколо поверхні Землі, людська цивілізація може існувати на цій планеті, на відміну від інших, відомих на сьогоднішній день, планет Сонячної системи. Так, наприклад, середня температура на Марсі – мінус 60°С, тому що на цій планеті майже відсутній парниковий ефект. А Венера навпаки – огорнута товстим шаром парникових газів і середня температура цієї планети становить плюс 460°С. Однак наразі групи науковців дуже активно займаються дослідженнями стосовно можливості переселення людства на інші планети, зокрема на Марс. Для цього є достатньо підстав.

Перш за все це викликано тим, що, нашій планеті може загрожувати перенаселення та збільшення (ескалація) військових конфліктів через посилення конкуренції за доступ до природних ресурсів. Адже кількість населення постійно зростає і, звичайно, відповідно ростуть обсяги необхідного виробництва продовольчої продукції, електроенергії та палива для транспорту тощо. Задоволення потреб людини завжди нерозривно пов’язано з використанням природних ресурсів таких як земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ. Водночас дуже тривалий час людство використовувало їх (природні ресурси Землі) вкрай нераціонально, не враховуючи майбутні наслідки від такої взаємодії природи і людини. Це в свою чергу призвело до продукування надмірних обсягів відходів (сміття), забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, великої кількості викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, води, ґрунт, що спричиняють парниковий ефект, та як наслідок – зміна клімату.

Вуглекислий газ є одним з найвідоміших первинних парникових газів в атмосферному повітрі, як за загальною кількістю, так і за швидкістю зростання. Відповідно до сучасних наукових оцінок, навіть після повного припинення антропогенної емісії, надмірний вуглекислий газ залишатиметься в атмосфері протягом періоду часу близько тисячі років [1]. Перші дослідження повітря

були зроблені у березні 1958 р., коли Девід Кілінг з Інституту океанографії ім. Скріппса почав вимірювати вміст вуглекислого газу (CO_2) в атмосфері по так званій кривій Кілінга. Вже тоді значення CO_2 зросло на 35 частин на мільйон в порівнянні з доіндустріальним рівнем (1880 р.) в 280 частин на мільйон (поширеність парникових газів вимірюється в частинах на мільйон або ppm, проміле, де один ppm означає одну молекулу парникового газу на мільйон молекул повітря). За останні 60 років вміст CO_2 збільшився до більш ніж 410 проміле.

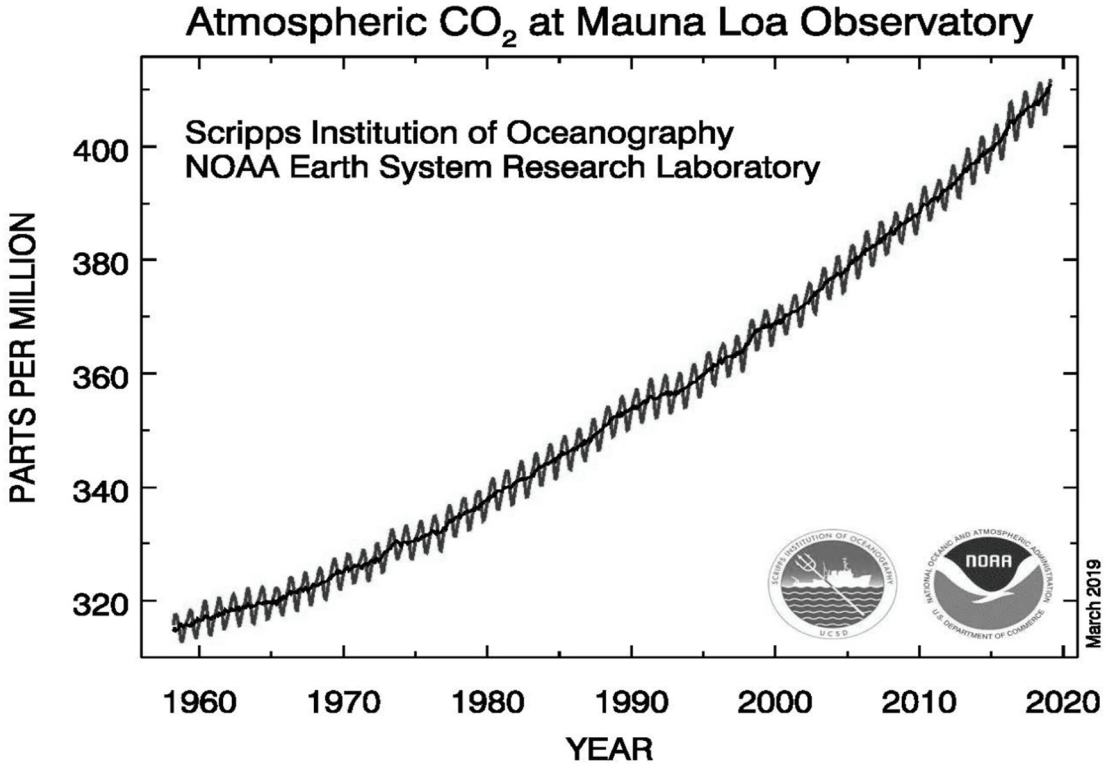

Графік – крива Кілінга – демонструє постійно зростаючі концентрації вуглекислого газу в атмосфері, згідно спостережень обсерваторії Мауна-Лоа (MLO) протягом 60 років. Завдяки своєму вдалому розташуванню в Тихому океані (3397 метрів або 11135 футів над рівнем моря) і великій віддаленості від основних джерел забруднень, MLO є головним місцем для відбору фонового повітря Землі в добре перемішаній вільній тропосфері. Обсерваторія є частиною Національного управління океанічних і атмосферних досліджень (NOAA), Лабораторії досліджень системи Землі (ESRL), Відділу глобального моніторингу (GMD).

Згідно з даними Національного управління океанічних і атмосферних досліджень, при включенні всіх інших парникових газів концентрація в еквіваленті CO_2 досягла 493 ppm у 2017 р.. Кліматичне агентство уряду США також повідомляє, що поточний вуглецевий слід додає від 2 до 3 проміле CO_2 в атмосферу на рік [2].

Доклади Міжурядової групи експертів з питань змін клімату (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) містять глобальну оцінку наукових праць про зміну клімату та обґрунтовані висновки, які з 95-відсотковою вірогідністю говорять про те, що саме діяльність людини є

домінуючою причиною потепління, що спостерігається з середини XX ст. У доповіді підтверджується, що потепління кліматичної системи є незаперечним фактом і супроводжується множинними змінами безпрецедентного характеру в масштабах від десятиліть до тисячоліть: потепління атмосфери і океану, зменшення маси снігу і льоду, підвищення рівня моря і збільшення концентрацій парникових газів. Кожне з останніх трьох десятиліть характеризується послідовно більш високою температурою у поверхні Землі в порівнянні з будь-яким з попередніх десятиліть після 1850 р. [3].

Наразі, вчені вважають, що на планеті почалася шоста хвиля масового вимирання, але перша, яка відбувається через один конкретний вид, – людину [4].

Разом з цим, слід зазначити, що існують діаметрально протилежні наукові дослідження, які відкидають або ставлять під сумнів науковий консенсус щодо визнання: факту підвищення глобальних температур, антропогенного характеру потепління, небезпеки глобального потепління. Водночас варто також звернути увагу і на такі випадки, коли глобальні корпорації впливають на науку, намагаючись контролювати наукові дослідження в обмін на фінансування. Півстоліття тому так поступали виробники сигарет, а вже в XXI ст. виявилися і багаторічні вкладення нафтовиробників у сумнівні дослідження та групи, які заперечують глобальне потепління і загрозу зміни клімату Землі [5].

Також наукові дослідження щодо готовності людини без сумніву (легко) приймати різні «теорії змови» стосовно до популярних тем підвищує ймовірність її згоди з запереченням глобального потепління [6].

Але питання зміни клімату не є проблемою далекого майбутнього, або проблемою лише певної території. Наслідки зміни клімату, причинами яких є як еволюційні (природні) чинники так і зростаюча кількість техногенних факторів, вже проявляються різного роду кліматичними аномаліями та екстремальними погодними явищами, створюють потенційно серйозні загрози для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов’язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров’я і життя людей.

Вищезазначене стало передумовою до широкої міжнародної співпраці, консенсус щодо якої знайшов відображення у Рамковій конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКЗК ООН) та Кіотському протоколі, які також були ратифіковані відповідними законодавчими актами України. Таким чином на початку XXI ст. Світовою спільнотою було визнано, що в результаті людської діяльності відбулося істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що таке збільшення посилює природний парниковий ефект і що це призведе, в середньому, до додаткового потепління поверхні і атмосфери Землі і може несприятливо вплинути на природні екосистеми і людство [7].

Однак протягом 23 років від дати укладення першого міжнародного документу про зміну клімату суттєвого скорочення викидів парникових газів досягти не вдалося. Тому, одночасно з прийняттям нової глобальної стратегії

сталого розвитку, Організація Об'єднаних Націй сприяла проведенню переговорів щодо ефективного та поступального реагування на істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, у ході яких в 2015 році було підписано Паризьку угоду, спрямовану на посилення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Головна мета нового договору, яку підтримали усі 195 країни-учасниці, – добитися значного зниження викидів парникових газів і тим самим утримати підвищення середньої температури на планеті в межах 1,5-2°С від доіндустріального рівня. [8].

Україна входить до числа країн-лідерів у боротьбі зі змінами клімату. Вона є стороною Додатку І РКЗК ООН з 1997 р., Додатку В до Кіотського протоколу з 2004 р., стороною Паризької угоди з 2016 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 16.09.2015 № 980 схвалив Очікуваний національно визначений внесок для досягнення мети зміцнення глобального реагування на загрози зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності. Ним задекларовано, що у 2030 р. Україна не перевищуватиме 60% від рівня викидів ПГ 1990 р. Крім того, з метою вдосконалення діючою кліматичної політики Урядом України схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р., прийнято Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050, в якій поряд з базовим (консервативним) сценарієм змодельовані чотири сценарії скорочення викидів парникових газів [9].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що, окрім вищезазначених чинників, які впливають на зміни клімату, але виступають побічним явищем людської (господарської) діяльності, також існують і цілеспрямовані дії щодо управляння змінами клімату, переважно у військових цілях (в якості зброї або захисту від нападу) [10]. З розвитком науки з'являються все більш потужні геофізичні устаткування, і майже ніхто не замислюється, яким чином це може відбитися на навколишньому середовищу, побічний ефект не вивчається. Всі ці дослідження проводяться в умовах найвищої секретності. Аналіз наслідків експериментальних ядерних вибухів, характеризується високим ступенем нелінійності (непередбачуваності), викликають явища ланцюгової реакції, порушують усталені закони збереження енергії. Тому ми маємо усі передумови до запровадження невідкладних заходів щодо боротьби зі змінами клімату для досягнення найбільш загальновизнаної мети щодо прийнятного рівня глобального потепління. Адже за словами Генерального секретаря Всесвітньої метеорологічної організації «ми перше покоління, яке повністю усвідомлює зміни клімату, і останнє покоління, яке може щось з цим зробити» [11]. Першорядне значення мають наукові дослідження та керівні політичні рішення (на міжнародному, національному, регіональному, місцевому рівнях) щодо збереження життя на планеті Земля, а не пошук можливостей переселення на інші планети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Изменение климата, 2007. Обобщающий доклад разд. 3.2.3. URL: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr_ru.pdf

2. Global carbon dioxide growth in 2018 reached 4th highest on record. National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA), the U.S. government's climate agency. URL: https://www.noaa.gov/news/global-carbon-dioxide-growth-in-2018-reached-4th-highest-on-record

3. IPCC AR5 WG1. Изменение климата, 2013 г. Физическая научная основа. Резюме, Часто задаваемые вопросы и перекрестные вставки по главам. Т.Ф. Стоккер. IPCC, 2013 URL: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/WG1AR5_SummaryVolume_FINAL_RUSSIAN.pdf

4. Людина стала причиною нового вимирання. Що робити? Корреспондент.net. URL: https://ua.korrespondent.net/tech/science/4094279-luidyna-stala-prychynoui-novoho-vymyrannia-scho-robyty

5. Продемонстрированы возможности глобальных корпораций влиять на науку. Naked Science (в пер с англ. «С точки зрения науки»). URL: https://naked-science.ru/article/sci/prodemonstrirovany-vozmozhnosti

6. Stephan Lewandowsky, Klaus Oberauer, Gilles E. Gignac NASA Faked the Moon Landing —Therefore, (Climate) Science Is a Hoax. An Anatomy of the Motivated Rejection of Science URL: https://web.archive.org/web/20140419080938/http://pss.sagepub.com/content/24/5/622

7. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992. URL: http: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044

8. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595.

9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 932-р URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249573705

10. Китай заподозрили в создании климатического оружия. Интернет-издание #Буквы. URL: https://bykvu.com/bukvy/93435-kitaj-zapodozrili-v-sozdanii-klimaticheskogo-oruzhiya

11. Заява про стан клімату в 2018 році свідчить про прискорення впливу зміни клімату. Всесвітня метеорологічна організація. URL: https://public.wmo.int/ru/media/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8B/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B8-%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B2-2018-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D1%81%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D0%B5%D1%82-

%D0%BE%D0%B1-
%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8

Градобоєва Є.С.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Одним з визначальних векторів розвитку країни, її регіонів і міст Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» визначено реалізацію реформи житлово-комунального господарства. Крім того, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, приєднавшись до цілей сталого розвитку ООН, а також ставши повноправним членом Енергетичного Співтовариства, відповідно до плану заходів щодо виконання умов відповідного Договору, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 768-р, Україна взяла на себе ряд зобов'язань перед міжнародними партнерами щодо впровадження реформ в сфері житлово-комунальних послуг (ЖКП) та енергетичній сфері. Згідно п. 1 ст. 3 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 № 2189-VIII, одним з основних принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері ЖКП, визначено забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів.

Це визначає об'єктивну необхідність практичної реалізації принципів концепції сталого розвитку при реформуванні сфери ЖКП у всіх регіонах та містах України з урахуванням їх особливостей. Вперше визначення категорії «сталий розвиток» сформульовано в 1987 р. головою Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку Г.Х. Брутланд в доповіді «Наше спільне майбутнє»: «Сталий розвиток (sustainable development) – розвиток, який дозволяє задовольняти потреби нинішніх поколінь, і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь щодо задоволення їх власних потреб» (WCED, 1987) [1, с. 85]. Запропоновані згодом дослідниками в науковій літературі численні тлумачення цього поняття так чи інакше конкретизують або уточнюють сутність наведеного визначення, пристосовуючи його до певного рівня, сфери, процесу використання. В той же час в проаналізованих наукових працях, присвячених дослідженню цієї проблематиці [1–3], одноголосно визнається, що базисом концепції сталого розвитку є синтез (єдність) трьох компонентів (складових): економічного, соціального та екологічного.

У сфері ЖКП міст України в даний час налічується близько 8 тис. підприємств, основна діяльність більшості з яких безпосередньо пов'язана із

сферою природокористування [2, с. 29]. Йдеться, передусім, про суб'єктів господарювання – виконавців послуг з вивезення побутових відходів (1143 організації), послуг з постачання та розподілу природного газу (діяльність з розподілу природного газу, на підставі виданих НКРЕКП ліцензій, здійснюють 42 суб'єкти господарювання; видобуток природного газу на території України здійснюють близько 50 газовидобувних компаній), а також про підприємства, що провадять господарську діяльність з централізованого водопостачання та водовідведення (2244 суб'єктів господарювання), теплопостачальні організації (близько 700 суб'єктів господарювання) [4, с. 42]. Це підкреслює гостроту та актуальність, яких набули наразі питання, пов'язані з необхідністю активізації впровадження інновацій і сучасних технологій підприємствами міського господарства в контексті забезпечення сталого розвитку сфери ЖКП.

В той же час, на низьких темпах залучення інвестицій, технічних інновацій та технологічної модернізації підприємств – виконавців ЖКП, а також, відповідно, на необхідності поширення різних форм участі держави у реалізації інфраструктурних проектів, забезпечення проведення гнучкої тарифної політики для створення привабливих умов для інвесторів, а також на незадовільному рівні впровадження державно-приватного партнерства наголошено в Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», яка надає бачення орієнтирів досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку, що були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р. [5, с. 74–75]. При цьому і світова практика, і теоретичні дослідження свідчать про те, що найбільш гостро питання забезпечення раціонального природокористування, реалізації природоохоронних заходів підприємствами міського господарства – виконавцями ЖКП постають у великих, динамічно зростаючих містах, урбанізованих територіях, агломераціях, де комунальні інфраструктурні мережі стають надто складними, перенасиченими, що черевате їх надлишковим зносом і аварійністю, відповідним збоєм в роботі суб'єктів господарювання сфери життєзабезпечення, унаслідок підвищених технологічних навантажень, а власне суб'єкти господарювання характеризуються неефективністю діяльності, надмірним використанням цінних ресурсів, високим техногенним навантаженням на екосистему, зниженням якості, недотриманням вимог екологічної безпеки, нормативних техніко-технологічних і санітарних норм надання комунальних послуг.

Зазначене також значно стримує темпи розвитку сфери ЖКП та можливість реалізації при цьому принципів концепції сталого розвитку.

Отже, з метою забезпечення сталого розвитку міст України в цілому, і сфери ЖКП зокрема, представляється доцільним об'єднання зусиль державного регулятора та менеджменту підприємств міського господарства – виконавців ЖКП в напрямі сприяння досягненню ними відповідності засадам економіки замкненого циклу або так званої циркулярної економіки (від англ. *Closed-loop economy*, *Circular economy*), що являє собою модель економічного розвитку, засновану на відновленні та раціональному споживанні ресурсів з метою

мінімізації негативного впливу на довкілля, безвідходного виробництва та досягнення цілей сталого розвитку [6].

Враховуючи вищезазначене, стратегічним завданням управління міським господарством в контексті забезпечення сталого розвитку сфери ЖКП виступає сприяння впровадженню інновацій, спрямованих на модернізацію існуючої системи тепло- та водопостачання і в цілому об'єктів і мереж комунальної інфраструктури; використання сучасних методів у сфері поводження з побутовими відходами; оновлення та технологічне переозброєння суб'єктів господарювання – виконавців ЖКП шляхом вдосконалення технологічних процесів і таким чином зниження енерго- і ресурсоємності, підвищення енергоефективності та забезпечення екологізації по всіх стадіях виробництва, транспортування і надання (виконання) послуг з метою скорочення техногенного навантаження і відповідного зменшення рівня впливу шкідливих факторів на навколишнє середовище міст України і в цілому створення умов раціонального природокористування. При цьому інновації, впроваджувані підприємствами міського господарства – виконавцями ЖКП включають як економіко-організаційні інноваційні методи, моделі та інструменти (зокрема, формування та використання системи інноваційного управління якістю, витратами, ціно- та тарифоутворенням, ресурсами, дебіторською заборгованістю, інвестиціями, застосування сучасних технологій менеджменту на всіх рівнях, а також впровадження інноваційних економічних механізмів планування й прогнозування природокористування; фінансування й кредитування природоохоронних заходів; економічного стимулювання раціонального природокористування й природоохоронної діяльності тощо), так і техніко-технологічні інновації. Заплановані заходи щодо впровадження інновацій мають бути включено до затверджуваної господарюючим суб'єктом відповідної інвестиційної програми, фінансування якої здійснюється в тому числі за кошти від інвестиційної складової тарифу на послуги, а її цільове використання контролюється регулюючим органом.

Таким чином, активізація інноваційної діяльності підприємств міського господарства, що надають ЖКП, впровадження ними інноваційних методів управління та застосування сучасних інноваційних технологій при виробництві і наданні послуг дозволить, з одного боку, підвищити ефективність господарювання та забезпечити сталий розвиток сфери ЖКП міст, а, з іншого, – усім контрагентам міської економіки отримати від цього позитивні ефекти за кожним з базових компонентів:

- економічний (модернізація та оновлення об'єктів і мереж комунальної інфраструктури створить передумови мінімізації можливих проривів та аварій, скорочення витрат і втрат енергоресурсів при виробництві, транспортуванні і наданні послуг, а, за рахунок цього, зменшення їх собівартості та в цілому підвищення результативності господарювання підприємств – виконавців ЖКП, що, в свою чергу, сприятиме зростанню їх інвестиційної привабливості та поповненню дохідної частини бюджету розвитку міста);

- соціальний (підвищення якості та надійності наданих послуг);

- екологічний (зменшення ресурсо- та енергоспоживання, техногенного навантаження на навколишнє середовище, підвищення енергоефективності та екологічної безпеки діяльності підприємств, що надають ЖКП).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2013. Вип. 1 (48). С. 85–89.
2. Єсіна О.В. Розвиток міста на основі екологічного підходу до управління комунальними підприємствами. *Комунальне господарство міст*: *Наук.-техн. зб.* 2013. Вип. 108. С. 25–30.
3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу : національна доповідь. За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НАН України М.А. Хвесика. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.
4. Звіт Антимонопольного комітету України за 2018 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.03.2019 р. № 2–рп. Київ, 2019. 340 с. Антимонопольний комітет України. Офіційний сайт. 2019. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document;jsessionid=4093F7625B74885C7219238EC74EBBC1.app1?id=148160&schema=main
5. Цілі Сталого Розвитку: Україна: Національна доповідь – 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Коорд. Н. Горшкова. 176 с. URL: https://prod-ecology-portal.kitsoft.kiev.ua/17%20ukr.pdf. (дата звернення 09.05.2019 р.).
6. Управління відходами. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: https://menr.gov.ua/timeline/Vidhodi-ta-nebezpechni-rechovini.html

Гречана С.І.,
канд. екон. наук, доц.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОРОЖНЬОГО КАРТУВАННЯ РОЗВИТКУ НОВОУТВОРЕНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У сфері управління регіональним та територіальним розвитком все більшого поширення набуває не тільки усвідомлення важливості використання технологій стратегічного планування, але й практичне застосування його різноманітного інструментарію.

Особливо це стосується новоутворених об’єднаних громад. В умовах реформи децентралізації всі вони розробляють стратегії та плани власного

соціально-економічного розвитку, оскільки затвердження цих нормативно-правових актів локального характеру є головною умовою встановлення прямих міжбюджетних відносини з державним бюджетом, отримання субвенцій, грантів чи іншої підтримки від державних та недержавних інституцій, в т.ч. міжнародних. Однак, таке майже примусове спонукання до стратегування не створює умов успішності його використання.

Багато об'єднаних громад не спроміглися опанувати складний за своєю сутністю процес стратегічного планування. Це сталося або через непідготовленість кадрів чи брак знань, нестачу досвіду чи небажання вчитись, відсутність проектних ідей розвитку чи неготовність органів місцевого самоврядування до співпраці [1, с. 290], чи то через слабкість методичного контенту (особливо на старті реформи децентралізації), чи то через помилки в організації процесу стратегічного планування, в т.ч. відсутність партисипації та надмірну сторонню допомогу. Не зважаючи на причини, такі об'єднанні територіальні громади сформували стратегії та плани, які відповідаючи всім формальним ознакам, були нежиттєздатними, що призвело до безрезультатності розвитку відповідних ОТГ. Тому, враховуючи їх негативний досвід та помилки перших років реформи децентралізації, новим і діючим громадам бажано вийти за обмежені рамки нормативно-методичного контенту стратегічного планування та звернутись до більш гнучкого й наочного його інструментарію – дорожнього картування.

Дорожнє картування (*roadmapping*) – це бізнес-інструмент стратегічного планування, за допомогою якого відбувається безпосередній перехід від уявлення про будь-яку управлінську ситуацію та можливі шляхи досягнення її мети до конкретних кроків щодо її реалізації [2, с. 12]. За такого підходу до трактування сутності методу, він синонімізується з бізнес-плануванням та форсайтом. Однак, слід зауважити, що дорожнє картування є більш варіативним за сферами застосування та можливостями прогнозування, а також більш зрозумілим для необізнаних користувачів через візуалізацію результатів.

Саме тому у всьому світі даний інструмент набув широкого використання в різних сферах господарювання. В 70-х рр. минулого ст. *roadmapping* було вперше використано великими промисловими технологічними корпораціями *Motorola* та *Corning* для планування окремих напрямів майбутнього розвитку. Згодом його почали застосовувати у різних сферах державного управління, що призвело до вдосконалення дорожніх карт на поглибленій науковій основі. На теперішній час дорожнє картування все більше розвивається в якості інструменту розробки довгострокових стратегій, який допомагає візуалізувати можливі шляхи досягнення мети, оцінити потенційні напрями розвитку і виділити з них найбільш оптимальні.

За такого підходу сутність та зміст дорожньої карти можна визначити, як візуалізацію стратегії, яка відображає зв'язок між стратегічними цілями, тактичними рішеннями та бізнес-функціями через загальний елемент часу [3, с. 89].

В контексті територіального розвитку, а саме розвитку об’єднаних територіальних громад, під дорожньою картою пропонується визначати документ, де наведено покроковий сценарій розвитку ОТГ, наочно представлений у вигляді графу процесу управління, на якому відображені стратегічно значущі події, що визначають розвиток громади, і послідовність їх настання.

Процес розробки такої дорожньої карти передбачає формування узгодженого бачення довгострокових цілей розвитку ОТГ як на загальному, так і на функціональному рівні (стратегічних та оперативних). В результаті формується інформаційна база для прийняття і реалізації рішень в області соціально-економічного розвитку – дорожня карта як узагальнюючий документ в текстово-графічному вигляді, що містить взаємопов'язані і структуровані дані, що характеризують властивості відповідних заходів (програм, проектів) у різні періоди часу.

Визначальною особливістю, що забезпечує переваги застосування дорожнього картування у плануванні розвитку об’єднаних територіальних громад, є саме наочність представлення об’єкта картування. Графічний та гнучкий характер *roadmapping* відображає чіткість та узгодженість конкретних потреб на всіх рівнях, включаючи функціональні та організаційні внутрішні та зовнішні зв’язки громади, полегшуючи їх сприйняття та контроль за виконанням.

Для забезпечення успішності стратегічного планування розвитку ОТГ найбільш доцільним є використання технологічних дорожніх карт, які дозволяють планувати розвиток окремих технологій, ілюструючи програми їх довгострокового розвитку; початкові і кінцеві точки. Головна їх перевага полягає тому, що в процесі підготовки технологічних дорожніх карт існує можливість оцінити загрози та перспективи, визначити пріоритети, а також інтегрувати найважливіші фактори в послідовний стратегічний план.

Крім того, саме цей різновид дорожніх карт може виконувати одночасно прогнозну і планувальну функції, які в контексті розвитку ОТГ набувають наступного вигляду:

прогнозна функція дорожньої карти розвитку ОТГ дозволяє відобразити стан громади в певний момент часу, характер, швидкість і напрямок її еволюціонування;

планувальна функція дорожньої карти розвитку ОТГ – за допомогою графічної візуалізації забезпечує вибір майбутнього вектора розвитку і обґрунтування рішення на користь тих чи інших варіантів дій.

До особливостей застосування методу дорожнього картування у плануванні розвитку об’єднаних територіальних громад слід також віднести можливість користувачів вибрати найбільш зручний вид чи програмний продукт (спеціалізована програма, графічний редактор тощо), який на їх думку дає наочне уявлення про сформоване бачення розвитку громади та його зміни в процесі реалізації. У той же час, в силу особливостей об'єкта картування або індивідуальних особливостей відповідальних працівників органів місцевого

самоврядування та можливостей використовуваних ними інформаційних технологій можуть з'являтися нові види *roadmaps*, які не застосовувалися раніше чи мають видозмінені ознаки. Однак, при цьому слід дотримуватись загальноприйнятих етапів картування (підготовчий, розробка та реалізація) та вимог до процесу (конкретність, вимірність, узгодженість, досяжність, визначеність в часі).

Отже, дорожня карта – гнучкий інструмент стратегічного планування у сфері територіального розвитку. Метод не позбавлений недоліків, проте його використання дозволяє більш системно і обґрунтовано здійснювати управління, допомагаючи оптимально швидко відшукати ефективне рішення в умовах обмеженого досвіду адміністрування, який зазвичай притаманний керівництву новостворених об’єднаних територіальних громад. Особливості його використання дозволяють зосереджувати зусилля органів місцевого самоврядування на узгоджений розвиток громади, на зміцненні і реалізації її потенціалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сментина Н.В. Стратегічне планування на рівні добровільно об’єднаних територіальних громад. *Економічні інновації: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 64. С. 287–292.

2. Marie L. Garcia and Olin H. Bray (1997). Fundamentals of technology roadmapping. Albuquerque, NM: Sandia National Laboratories. 34 p.

3. Копішинська К.О. Дорожня карта як інструмент визначення стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 88–94.

3. Хаустова В.Є. Теоретико-методичні засади побудови дорожніх карт як сучасного інструменту стратегічного планування соціально-економічних процесів. *Бізнес Інформ*. 2016. № 8. С. 140–153.

Громоздова Л.В.,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна
Громоздов В.В.,
аспірант,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна
Студеннікова І.В.,
аспірант,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

НАУКОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Проблема у розробках стратегій сталого розвитку в нашій країні є важливою для економіки, для її розвитку, особливо в даних умовах, коли ООН впроваджує в Україні концепцію цілей сталого розвитку. Велика кількість територіальних громад не можуть об'єднатися через проблеми відсутності стратегій сталого розвитку території та методики їх розробки. Стратегія має допомагати органам місцевого самоврядування адаптуватись до змін, та спрямовувати дії для досягнення визначеної мети щодо розвитку території.

Процес стратегічного планування розвитку можна представити як ряд кількох послідовних етапі:

1. Організація роботи над Стратегією.
2. Проведення стратегічного аналізу, формування профілю територіальної громади.
3. Формування стратегічного бачення, місії та системи цінностей.
4. Формування системи стратегічних та оперативних цілей.
5. Формування ймовірних сценаріїв розвитку, вибір пріоритетного сценарію.
6. Формалізація механізму реалізації Стратегії.
7. Підготовка плану заходів з реалізації Стратегії.
8. Оцінка фінансового забезпечення реалізації Стратегії.
9. Розроблення системи моніторингу реалізації Стратегії.
10. Оприлюднення, громадське обговорення та ухвалення Стратегії.

У процесі створення робочої групи слід враховувати, що до неї можуть входити депутати, фахівці виконавчих органів влади, представники бізнес-структур, громадськість та інші; склад робочої групи не може перевищувати 30

осіб, учасники повинні бути компетентними у своїй сфері, заінтересовані у створенні якісного продукту та подальшій реалізації окреслених планів.

У процесі проведення стратегічного аналізу, формування профілю територіальної громади мають бути виконані: дослідження довкілля для визначення потенційних можливостей розвитку та аналіз основних соціально-економічних та демографічних тенденцій безпосередньо області/міста/села/селища для подальшого використання у прогнозуванні тенденцій розвитку на плановий період та формування на їх основні сценаріїв розвитку.

Використання методики SWOT-аналізу дає змогу згенерувати критичну множину стратегій розвитку для окремого об'єкта на регіональному рівні, що дозволяє впорядкувати наявну інформацію про об'єкт дослідження, проаналізувати внутрішні чинники, що впливають і формують специфіку соціально-економічних процесів в місті, та зовнішні чинники, що визначаються впливом зовнішнього щодо території середовища. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати, яка із стратегій розвитку на тлі наявних сильних і слабкий сторін є найсприятливішою для ефективного і дієвого реагування на зміни у зовнішньому середовищі та використання сприятливих шансів і мінімізації наявних ризиків.

Бачення відіграє центральну роль у розробленні стратегії розвитку і стає основою для подальшого формування стратегічних цілей, опосередковано впливає на вибір операційних цілей, а також відбір проектів та заходів з досягнення цих цілей. Стратегічне бачення представляє бажану картину ймовірного майбутнього для конкретної території. Стратегічне бачення та місія показують конкретний результат, який громада бажає досягти у майбутньому внаслідок реалізації Стратегії.

Система цінностей є обов'язковим важливим компонентом Стратегії розвитку. Цінності – це принципи, правила, норми, відповідно до яких територіальна громада, область, місто розвиваються. Система цінностей має бути внутрішньо збалансованою, надавати цілісність і завершеність всьому стратегічному баченню.

Основною для формування стратегічного бачення є результати SWOT-аналізу. SWOT-аналіз побудований на основі висновків членів робочої групи, результатів оцінки потенціалу міста на базі аналітичних досліджень, оцінки конкурентного потенціалу розвитку території.

Стратегічні цілі визначаються на основі стратегічного бачення і є своєрідною конкретизацією цього бачення. Стратегічні цілі повинні мати чітку спрямованість на один з компонентів сталого розвитку: економічний, гуманітарний, соціальний, екологічний, безпечний. Основні завдання мають відповідати стратегічним та оперативним цілям і спрямуватися на розв'язання основних проблем та використання можливостей, визначених у аналітичній частині регіональної стратегії. Як і визначення бачення, визначення стратегічних цілей відбувається на засіданні робочої групи в режимі «мозкового штурму».

Сценарії розвитку міста залежать від поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на місто як соціально-економічну одиницю. Зазвичай формуються: «Базовий сценарій», «Оптимістичний (традиційний) сценарій» та «Песимістичний (реалістичний) сценарій». Сценарій розвитку є описом послідовності подій від теперішнього до майбутнього стану розвитку регіону, що ґрунтується на припущеннях, які стосуються формування комбінацій сильний та слабких сторін, можливостей та загроз. За розробленими сценаріями виконуються розрахунки прогнозних показників стратегічного розвитку.

Розроблення механізму реалізації Стратегії з урахуванням інституційного та організаційного забезпечення реалізації Стратегії. Може бути побудована схема організації стратегічного управління, механізми конструктивного партнерства, що включають інструменти соціального (що не передбачає комерційної вигоди) і економічного (з комерційною вигодою) партнерства.

Має бути об'єднання влади, громадськості, бізнесу та науки із залученням ЗМІ. Такий «командний» підхід формує «єдине міське співтовариство розвитку», здатне досягти стратегічних цілей для забезпечення нового рівня якості життя мешканців.

Підготовка Плану заходів з реалізації Стратегії проводиться відповідно до цілей, визначених у Стратегії. До цього процесу залучаються органи місцевої влади та представники зацікавлених сторін. Під час формування виконання необхідних ресурсів: державний та місцевий бюджет, кошти проектів міжнародної допомоги, державні та міжнародні гранти, приватні інвестиції, кошти населення тощо. План заходів з реалізації Стратегії має бути розроблений таким чином, щоб забезпечити узгодження зі стратегічними цілями і врахування визначених найважливіших проблем розвитку, які можуть бути вирішені, виходячи з повноважень органу місцевого самоврядування та ресурсів, які для цього можуть бути залучені. Встановлюються часові рамки Плану заходів з реалізації Стратегії.

Стратегію сталого розвитку, План заходів з реалізації Стратегії та система моніторингу реалізації Стратегії потрібно оприлюднити для громадськості. Може бути ініційовано проведення громадських слухань (або використані інші форми громадського обговорення: консультації, електронні обговорення, семінари).

Якщо виникають зауваження та пропозиції, то вони мають бути розглянуті робочою групою по Стратегії. Після громадського обговорення та опрацювання документів доопрацьовані матеріали подають на розгляд і ухвалення відповідному органу влади як політику місцевого економічного розвитку громади.

Висновки. Дотримання запропонованих авторами наукових методологічних підходів до розробки стратегій сталого розвитку територіальних громад дає можливість громаді отримати стратегічний алгоритм дій щодо сталого розвитку територіальної громади.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування механізмів реалізації: монографія. НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Луцьк: Надстир`я, 2001. 528 с.

2. Надал С.В., Спасів Н.Я. Реалії об'єднання територіальних громад. Фінансова децентралізація та сталий розвиток: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. сем. студ. і мол. уч. (Київ, 23–24 березня 2017 р.) К.: Аграр Медіа, 2017. С. 43–44.

3. Представництво ООН в Україні. URL: http://sdg.org.ua/ua/

4. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: навчальний посібник. За заг. ред. І.В. Недіна. Суми: ВТД «Університетська книга», 2017. 384 с.

Гудіма Т.С.,
канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

РОЛЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У СПРИЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Сприяння сталому розвитку країни неможливе без ефективної грошово-кредитної політики. Посилення кризових економічних явищ у світі на практиці довели дійсність цього твердження, а також залежність фінансової стабільності від економічних ризиків. Майже до початку XXI ст. цьому факту не приділялося достатньої уваги з боку державних органів багатьох країн світу.

Роль грошово-кредитної політики у сприянні фінансовій стабільності також була не значною. Загалом Центральні банки таргетували інфляцію за рахунок зміни ставки рефінансування та відіграли ключову роль в підтримці цільових секторів економіки, зокрема промисловості [1]. Такий підхід, починаючи з 1990-х р., був домінуючим в основному економічному мисленні і, начебто, давав позитивні результати. Фінансова криза 2007–2008 рр. довела його недосконалість.

Виявилося, що системні ризики можуть бути викликані різними екзогенними та ендогенними (екологічними) факторами.

По-перше, зміна клімату (повені, посухи) та шкода навколишньому середовищу завдають негативного впливу на вартість, зокрема продовольчих товарів та енергоносіїв і, як слідство, загрожують ціновій стабільності країни. А отже, таргетування інфляції (забезпечення цінової стабільності) у такому випадку виявляється неефективним.

По-друге, кризовий досвід довів, що екологічний ризик є одним із системних чинників фінансової дестабілізації. Поступове погіршення

екологічної ситуації [2], через активну діяльність промислових (екологічно небезпечних) підприємств та різка зміна норм екологічного законодавства негативно впливають на вуглецевоємні підприємства і їх «виживання». Значна частка викопного палива, запаси нафтових, газових і вугільних компаній поступово опиняються під загрозою перетворення в «неактивні активи» [3]. Крім того, стрімка розробка нових технологій у відповідь на усунення наслідків зміни клімату, також призводить до переоцінки активів (усталених технологій) підприємств. Це негативно відображається на їх економічному стані, кредитоспроможності і, як наслідок, призводить до розбалансування економіки країни в цілому.

А отже, на часі є розробка та впровадження відповідних державних заходів на шляху до вирішення ситуації, що сталася на підприємницькому рівні.

Слід зазначити, що перехід від небезпечного до екологічно чистого виробництва наразі відбувається, але дуже повільно. Значна кількість підприємств працюють в «звичайному» режимі. За даними Центру кліматичних і енергетичних рішень загалом вони (підприємства) не готові до наслідків зміни клімату. «У широкому сенсі дослідження доводять, що в той час, як переважна більшість суб'єктів господарювання визнають екологічні ризики, і багато хто вбачає ці ризики в сьогоденні або найближчому майбутньому, невизначеність щодо точного їх характеру є причиною «відкладення» переходу підприємств на екологічно небезпечне виробництво та інвестування в стійкість. Іншими словами, більшість підприємств залишають екологічні ризики без належної уваги» [3].

Не виключенням є і вітчизняні підприємства. Зокрема, в Україні станом на 2018 р. вуглецевоємність її валового внутрішнього продукту в 3,3 рази перевищує показник країн Європейського Союзу [4]. І поступово ситуація лише погіршується.

Глобальне посилення екологічних викликів та поширення їх впливу на фінансову стабільність призвели до відповідних дій збоку представників «банківської спільноти».

У 2010 р. з метою забезпечення стабільності світового сталого розвитку в банківському секторі ЮНЕП була створена банківська комісія (*Banking Commission*). Учасники Комісії взяли на себе обов'язок сприяти поширенню і впровадженню кращих практик в цьому напрямі на всіх операційних рівнях своєї діяльності, а також оцінювати екологічні ризики своїх клієнтів [5].

Серед інших міжнародних банківських ініціатив в області сталого розвитку слід виділити:

- Принципи Екватора (Equator Principles) – набір добровільних принципів, розроблених банками для управління соціальними та екологічними питаннями, пов'язаними з проектним фінансуванням у всіх галузях промисловості. Принципи Екватора засновані на програмних документах Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації [6];

- Принципи відповідального інвестування Організації Об'єднаних Націй (*UN PRI*) – набір принципів, які закликають банки враховувати екологічні,

соціальні та корпоративні питання управління при проведенні аналізу інвестиційної політики і прийнятті інвестиційних рішень [7];

- Проект по розкриттю вуглецевої інформації (*Carbon Disclosure Project, CDP*) – ініціатива щодо обов'язкового розкриття корпораціями інформації про викиди парникових газів. Основними цілями проекту є інформування інституційних інвесторів про наслідки зміни клімату, звернення їх уваги на необхідність розкриття вуглецевої інформації [8];

Слід зазначити, що загалом положення міжнародних ініціатив поступово впроваджуються в практику окремих країн. Зокрема, аналіз діяльності понад 500 корпорацій США доводить, що правові та репутаційні ризики, пов’язані із екологічними інцидентами негативно впливають на прийняття банком рішення щодо надання кредиту суб'єктам господарювання. В свою чергу, наявність попереджувальних природоохоронних заходів підприємств, є підставою для зниження вартості (відсоткової ставки) боргового фінансування для них. І це вже дає позитивні результати [10].

Застосування екологічних критеріїв в ході традиційного кредитування сприяє збільшенню не тільки кількості екологічно відповідальних банків, а й екологічно відповідальних підприємств.

Безумовно, в будь-якому разі екологічне регулювання повинно бути кращим інструментом на шляху до сталого розвитку тієї чи іншої країни. Але зважаючи на його стабільно змінний характер, недосконаліть та численні порушення законодавчих норм, грошово-кредитна політика Центрального банку може стати ефективним інструментом розподілу сталого кредитування і підвищення екологічної відповідальності суб’єктів господарювання. В даному випадку застосовується так звана теорія «другого кращого» [11]. «У разі, якщо не вдається врегулювати проблеми на кредитному ринку за рахунок екологічного регулювання, уряд може впроваджувати інші кращі інструменти, наприклад підключити до вирішення цієї проблеми Центральний банк». Так чи інакше комплексний підхід є запорукою успіху вирішення будь-якої ситуації.

З метою більш активного розповсюдження подібної практики на міжнародному рівні, було б доцільним аби Базельський комітет офіційно визнав екологічні ризики та їх вплив на стабільність і стійкість економіки як на нове джерело системних ризиків для банків і стабільності банківської системи. Задля цього, необхідною є розробка заохочувальних заходів і встановлення співпраці з банками у напрямі впровадження сучасної передової практики у вирішенні екологічних проблем, збору інформації і проведення аналізу розуміння і здатності вирішення банківським сектором, системного екологічного ризику в майбутньому.

Центральні банки, в свою чергу, повинні відігравати ключову роль у розподілі ресурсів для сталої інвестиції, зокрема сприяти створенню екологічно відповідальних банків, підприємств, та врахуванні екологічних ризиків при розробці грошово-кредитної політики.

У цьому контексті доцільною є також розробка та закріплення на законодавчому рівні умов і стандартів сталого кредитування, порядку розкриття інформації щодо екологічних ризиків підприємств тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Epstein G.A. (2014) Central Banks as Agents of Economic Development. Institutional Change and Economic Development, New York: co-published by United Nations University Press and Anthem Press, pp. 95–114.
2. An IPCC special report on the impacts of global warming of 1.5 C. URL: https://www.ipcc.ch/sr15/
3. Weathering the Storm: Building Business Resilience to Climate Change, Center for Climate and Energy Solutions. URL: www.c2es.org/docUploads/business-resilience-report-07-2013-final.pdf
4. На предприятия энергетики приходится 65% выбросов парниковых газов в Украине. URL: http://ugmkinfo.com/2018/02/27/na-predpriyatiya-energetiki-prihoditsya-65-vyibrosov-parnikovyih-gazov- v-ukraine/
5. The UNEP FI Guide to Sustainable Banking 201. URL: https://europa.eu/capacity4dev/file/11476
6. Equator Principles. URL: https://equator-principles.com/
7. Principles responsible investment URL: https://www.unpri.org/
8. Carbon Disclosure Project URL: https://www.cdp.net/en/info/about-us
9. Bank of England The Impact of Climate Change on the UK Insurance Sector. A Climate Change Adaptation Report by the Prudential Regulation Authority, London: Bank of England. 2015.
10. Bauer R. and Hann D. (2010) Corporate Environmental Management and Credit Risk, mimeo, Maastricht University.
11. Lipsey R.G. and Lancaster K. (1956) The General Theory of Second Best. Review of Economic Studies, № 24 (1), pp. 11–32.

Дутов М.М.,
канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРИНЦИП РОЗУМНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ПРИНЦИП ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Наукове визначення, що представляє собою «енергетичне законодавство» та на яких принципах воно ґрунтується, було сформовано в науковій літературі більше 20 років тому [1]. Але за минулий час у енергетичному законодавстві відбулися значні «еволюційні» зміни головним чином через приватизацію та

лібералізацію енергетичних ринків у всьому світі, а також через інтернаціоналізацію та відповідні зміни на енергетичних ринках.

Однак, на відміну від таких підгалузей законодавства, як, наприклад, законодавство про захист навколишнього середовища, основні принципи енергетичного законодавства на європейському та міжнародному рівні досі ще виділені науковцями через відсутність єдиної думки щодо них у науковій спільноті, що відповідно знаходить вияв у відсутності однакової законодавчої техніки у європейському та міжнародному законодавстві.

Враховуючи те, що згідно з Угодою про асоціацію Україна до кінця 2025 р. має наблизити своє законодавство до законодавства ЄС та імплементувати (транспонувати) у своє законодавство положення більш ніж півсотні директив, регламентів і рішень, ґрунтовне знання принципів, на яких базується енергетичне законодавство ЄС (що у свою чергу безпосередньо пов'язане з міжнародним енергетичним законодавством), є ключовим моментом при розробленні та вдосконаленні концепції енергетичного законодавства України, створенні відповідного законодавства з урахуванням необхідності наближення до законодавства ЄС.

Одним з керівних принципів енергетичного законодавства, які можна виділити на підставі аналізу практиці та законодавстві, є принцип розумного, раціонального і сталого використання природних ресурсів.

Декларація Ріо щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р. [2] містить такі поняття як «збереження», «стале управління», «найкраще, ефективне та раціональне використання» або «зменшення і викоренення нераціональних схем виробництва та споживання», викладені у Принципі 8. Проте, ще до Стокгольмської декларації 1972 р. [3] було включено принцип (№ 5), за яким невідновлювані природні ресурси мають використовуватися таким чином, щоб запобігти їх виснаженню в майбутньому і забезпечити доступ усієї світової спільноти до здобутків від такого використання.

Принцип сталого використання також закріплено в меті Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) в статті 2: «дозволити екосистемам здійснити природну адаптацію до змін клімату, гарантувати безпеку виробництва продовольства і сприяти забезпеченню подальшого економічного розвитку на сталій основі», в статті 3.4. «сприяти сталому розвитку… захищати кліматичну систему від антропогенних змін» і більш чітко в статті 4 (г), де викладені зобов'язання Сторін «заохочувати збалансоване управління, та сприяти і співпрацювати задля збереження та покращення якості поглиначів та накопичувачів…, включаючи біомасу, ліси, океани та інші наземні, прибережні і морські екосистеми». Ст. 2 Кіотського протоколу (1997 р.) також передбачає, що для зменшення шкідливого впливу викидів в атмосферу система раціонального використання енергоресурсів прагне забезпечити необхідне просування принципів енергоефективності, енергозбереження та використання відновлюваних джерел енергії. Подібним чином, Паризька кліматична угода (2015 р.) визнає потребу просування ідей загального доступу до системи сталої

енергетики та використання альтернативних джерел енергії в країнах, що розвиваються.

У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН додала до Цілей сталого розвитку 17-ту ціль, чим вперше з 2000 р. розширила перелік Цілей розвитку тисячоліття і окрім інших завдань зосереджувала увагу на питаннях енергетики та безпосередньому використанні природних ресурсів.

Мета, до якої повинне прагнути кожне суспільство та громада, полягає у доступній та чистій енергетиці (№ 7). Інші додаткові цілі, такі як сталий розвиток міст та громад (№ 11), відповідальне споживання та виробництво (№ 13) мають також пряме відношення до сталого використання природних багатств.

На рівні ЄС стале використання природних ресурсів також вітається та впроваджується. Стаття 11 Договору про функціонування ЄС наголошує: «Вимоги щодо охорони довкілля повинні бути невід'ємною частиною визначення та реалізації політик та дій Союзу, зокрема з огляду на сприяння сталому розвитку». Більш того, екологічна політика ЄС має сприяти прагненню зберігати, охороняти та покращувати серед всього іншого зважене та раціональне використання природних ресурсів та подолати зміну клімату. Мета енергетичної політики ЄС проголошується у ст. 194 і полягає у «сприянні ефективному використанню енергії та енергозбереженню, а також розвитку нових та відновлюваних форм енергії». Протягом багатьох років за допомогою низки директив вдалося перетворити ці декларативні політичні цілі на реальні зобов'язання усіх держав сприяти ефективному використанню сміття, водних ресурсів, відновлюваних джерел енергії та енергоефективності.

Шоста Програма дій з охорони навколишнього середовища [4] демонструє конкретні приклади реалізації політики ЄС, де стале використання та управління ресурсами вважаються однією з пріоритетних галузей і покликані підготувати «головну стратегію сталого використання та управління ресурсами…» і вжити практичних заходів задля зменшення негативного впливу експлуатації природних ресурсів на довкілля.

Природні ресурси визначаються як сукупність усіх сировинних ресурсів, включаючи енергію біомас, гідро-, вітро-, геотермальну, сонячну енергетику та енергію припливів та відпливів. Особливо важливими темами у боротьбі проти нераціонального використання природних ресурсів є чутливі питання життєвих циклів та подальшої долі планети.

Стале використання природних ресурсів визнається вирішальним та життєво необхідним для майбутнього економічного розвитку, і вже перетворилося на головну тему в одній з семи провідних ініціатив стратегії «Європа-2020» [5]. Ця Стратегія спрямована на підтримку зміни на користь ресурсозберігаючої та низьковуглецевої економіки та зменшення залежності економічного розвитку від виняткового використання ресурсів та енергії. Стратегія наголошує, що стале використання ресурсів здатне запобігти погіршенню стану навколишнього середовища, втраті біорізноманіття та нераціональному використанню ресурсів.

Деякі держави, як і ЄС, також ухвалили конституційні положення чи акти, що вимагають сталого використання природного середовища та його ресурсів.

Надалі, усі зазначені міжнародні угоди та резолюції визнають існування певних допустимих меж використання земельних, прісноводних, морських та природних ресурсів, якщо світове суспільство прагне уникнути непоправної шкоди. Твердження про те, що міжнародне право накладає на держави звичаєвий обов'язок сталого використання природніх ресурсів, може здатися досить сумнівним, проте очевидним є те, що воно проголошується головною метою усього світового співтовариства, важливість якого визнають все більше країн через право договорів. На чутливе питання про розподіл та спільне використання деяких ресурсів було знайдено відповідь: введено практику, що заохочує існування загального обов'язку гарантувати збереження та стале використання відкритих морів, глибоководної частини морів, Антарктиди та Місяця [6], і визнано, що всі ці ресурси цілковито належать усьому людству.

Проведений аналіз свідчить, що такий принцип енергетичного законодавства, як принцип розумного, раціонального і сталого використання природних ресурсів, досить широко використовується у міжнародних та європейських нормативно-правових актах, що дозволяє розглядати його у якості основоположного принципу енергетичного законодавства. Виділення вказаного принципу є важливим моментом для створення енергетичного законодавства України, що є узгодженим із міжнародним, та дозволить провести більш ефективну гармонізацію законодавства України з законодавством ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Adrian J. Bradbrook (1996). Energy Law as an Academic Discipline. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, vol. 14, iss. 2, pp. 193–217.

2. Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF

3. Declaration of the UN Conference on the Human Environment adopted in Stockholm, 16 June 1972. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.48/14/REV.1

4. Decision No. 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme (2002). *Official Journal*, L 242, pp. 0001–0015.

5. EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN

6. Benjamin J. Richardson (2009). Sustainable Development in International and National Law. Ed. by Hans Christian Bugge and Christina Voigt. *Book review. Review of European, Comparative & International Environmental Law*, vol. 18, iss. 1, pp. 105–107.

Єремєєва Н.В.,
канд. юрид. наук, завідувач відділом,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Задоволення енергетичних потреб людства в межах пропускної здатності екосистем є глобальною проблемою, намагання вирішення якої на міжнародному рівні дозволяє констатувати формування комплексу правових засобів регулювання екологічно орієнтованої енергетики, в основу якої покладено концепцію сталого розвитку [1, с. 19–49]. Пріоритетними цілями регулювання зазначеної системи норм є раціональне ресурсокористування: забезпечення екологічно чистого ощадливого використання традиційних енергетичних ресурсів та застосування відновлюваних джерел енергії. Для України подібна трансформація правових підходів до регулювання відносин в сфері енергетики здійснюється в контексті євроінтеграційних прагнень відповідно до загальних принципів формування європейського енергопростору, що у концентрованому вигляді визначені Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Третім енергопакетом ЄС.

Слід зауважити, що стратегічні пріоритети європейського енергопростору передбачають не тільки галузеві цілі (трансформацію господарської системи у часі) але ї територіальний вимір – розвиток цієї системи в просторі. Перша група пріоритетів охоплює ефективне управління попитом на енергоресурси, підвищення енергоефективності, якісної та суб'єктної диверсифікації постачань; забезпечення надійності постачань енергетичних ресурсів до ЄС; структурне реформування національних енергобалансів шляхом зменшення питомої ваги природного газу та збільшення питомої ваги відновлюваних джерел енергії у загальній структурі енергоспоживання; підвищення енергетичної безпеки та екологічності енергетичних виробництв. До другої групи можна, зокрема, віднести розвиток місцевої, регіональної сировинної бази, що в свою чергу сприятиме зменшенню рівня залежності від монополістів-постачальників енергетичних ресурсів. На необхідності врахування територіального (регіонального) аспекту сталого розвитку наголошує Загальна програма дій ЄС з охорони навколишнього середовища (п. 31), підкреслюючи, що деякі виклики мають потужний регіональний вимір [2]. Так, розвиток енергетичного сектору, пов'язаний з потребами збереження земель, ґрунтів та екосистем (біорізноманіття) певних територій. Для сучасного стану правового регулювання господарської діяльності в Україні характерним є помітно виражений галузевий аспект при майже відсутньому територіальному підході. Частково такий підхід реалізується в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля, до об'єктів якої за відповідним Законом віднесено широкий спектр підприємств енергетичного сектору (ст.3 Закону України «Про оцінку впливу

на довкілля»). Разом з цим, оцінка впливу заснована на попроектному («точковому») принципі, її механізм непридатний для врахування проблем розвитку енергетичного сектору регіону в цілому. Просторовий аспект сталого розвитку відображено у деяких положеннях Енергетичної стратегії України на період до 2035 р., зокрема щодо реструктуризація вугільної промисловості із здійсненням заходів з пом'якшення соціальних та екологічних наслідків ліквідації/консервації вугільних шахт, соціальної реконверсії регіонів закриття шахт відповідно до найкращих європейських практик. Реалізація другого етапу Стратегії передбачає формування місцевих систем теплопостачання на основі економічно обґрунтованого врахування потенціалу місцевих видів палива, логістики постачання, регіональної та загальнодержавної енергетичної інфраструктури. Однак, дієвий механізм розв'язання зазначених проблем наразі не є сформованим. Зниження **с**проможності права, сприяти розвитку відносин, у яких зацікавлено суспільство, спричинене об'єктивною різницею у темпах розвитку економічних відносин (в даному випадку – в енергетичній сфері) та законодавства, що їх регулює, в юридичної науці отримало назву «базова правова деструкція» [3, с. 58].

В основі проблеми, що розглядається – принаймні дві базові деструкції. Перша пов'язана із характерною для законодавства України невизначеністю щодо місця регіональних органів влади у системі учасників відносин в сфері господарювання і полягає у дисбалансі між обсягом їхньої господарської компетенції в сфері управління природними ресурсами та завданнями щодо забезпечення сталого розвитку [4, с. 120]. Так, обґрунтована децентралізація систем енергозабезпечення з використанням місцевих видів палива та відновлюваних джерел енергії охоплює містобудівний аспект: планування територій з позиці енергозбереження, зонування території за структурою енергоспоживання та енергощільністю. Разом з тим, регіональні органи влади не є суб'єктами, що здійснюють управління у сфері планування територій (ч.2 ст. 4; ст. 6 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»). При цьому іншим законом на них покладається обов'язок забезпечення розроблення регіональних стратегій розвитку (ч. 3 ст. 10 Закону України «Про засади державної регіональної політики»). Таким чином їх фактично відсторонено від функціонального зонування території.

Іншою правовою деструкцією, що впливає на реалізацію територіальної складової сталого розвитку в енергетичному секторі є жорстка галузева сегментація правової системи, у рамках якої розвиток кожної галузі відбувається певним чином в автономному режимі, без врахування відповідних процесів у «споріднених» галузях. Прикладом такої сегментації є відносини ресурсокористування в енергетиці, що виникаючи на перетині предметів правового регулювання природноресурсного, екологічного законодавства, та енергетичного законодавства, потрапляють в так звану «сіру зону».

Так, виконання завдань Енергетичної стратегії України щодо досягнення радикального прогресу в сфері виробництва енергії з відновлюваних джерел передбачає використання земельних ресурсів для функціонування відповідних

об’єктів. За спеціальним Законом стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, охоплює створення сприятливих економічних умов спорудження об’єктів альтернативної енергетики, зокрема щодо спрощеного порядку надання земельних ділянок для зазначеної цілі. Разом з тим, земельне законодавство не відповідає на цей «запит» ст.9 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» через збереження негнучкої системи розподілу земель на категорії за цільовим призначенням, передбаченої Земельного кодексу України**.** Зміни до ст. 14 Закону України **«**Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», що дозволяють розміщення об’єктів альтернативної енергетики, які використовують відновлювані джерела енергії, без зміни цільового призначення на землях, визначених п. «ж» ч. 1 ст. 19 Земельного кодексу України мають скоріш «косметичний» характер, оскільки цей дозвіл реалізується в межах все тієї ж категорії – «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони». Таким чином, механізм категоризації земель обумовлює або отримання ділянки у місці, малопридатному для відповідного типу генерації, або шляхом процедури зміни цільового призначення землі, тобто у спосіб, складніший за звичайний (неспрощений) порядок.

В умовах реформування видобувної галузі актуальним є вирішення питань, пов’язаних з управлінням екологічними та іншими ризиками, які виникатимуть у зв’язку з ліквідацією суб’єктів господарювання – власників гірничих відводів, зокрема, щодо безпеки населених пунктів, що розташовані над підземними виробками. В контексті регіоналізації зазначені питання набувають актуальності для старопромислових регіонів Донбасу, Криворіжжя, Львівської області. Ціль соціальної реконверсії регіону не відповідає передбаченій законодавством про надра меті безперервного видобування корисних копалин. Механізм консервації/ліквідації гірничих підприємств, передбачений ст. 45 Гірничого закону України не пов'язує ліквідацію підприємства з припиненням експлуатації родовища. Кодексом про надра проектування будівництва населених пунктів, промислових комплексів та інших господарських об’єктів дозволяється тільки після отримання відповідного висновку про відсутність корисних копалин в надрах під ділянкою майбутньої забудови (ст. 58). Таким чином, законодавство про надра закріплює пріоритетність збереження можливості видобування з надр корисних копалин, не передбачаючи припинення цього процесу з підстав економічної або екологічної недоцільності.

Зазначені обмеження консервують застарілу галузеву орієнтацію регіонів, органів місцевого самоврядування, в т.ч. об’єднаних територіальних громад та стримують розвиток енергопростору як економіко-правового явища.

Правове регулювання відносин в сфері енергетики в контексті євроінтеграційних прагнень України передбачає не тільки галузеві цілі (трансформацію господарської системи у часі) але і територіальний вимір – розвиток цієї системи в просторі. Реалізації просторового підходу перешкоджає наявність певних правових деструкції, характерних для розвитку національної

правової системи. Головними з них в контексті регулювання відносин в сфери енергетики є дисбаланс між обсягом господарської компетенції регіональних органів влади і завданнями щодо забезпечення сталого розвитку та жорстка галузева сегментація правової системи, що спричиняє взаємне блокування регулюючих механізмів, сформованих в межах галузевих «кордонів». В правовій площині розв'язання зазначених проблем полягає у зміні правових підходів до регулювання відносин, що складаються у сфері енергокомплексу шляхом включення регіональних органів влади до кола суб'єктів, що здійснюють управління у сфері планування територій з визначенням відповідних повноважень, а також шляхом гармонізації галузевих механізмів правового регулювання, заснованого на системі правових принципів та єдиної меті правового регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоцький С.Д. Міжнародно-правові засади та інституційні механізми регулювання відносин в сфері екологічно орієнтованої енергетики: монографія. Одеса:Фенікс, 2015. 646 с.

2. Рішення № 1386/2013/EU Європейського Парламенту та Ради від 20.11.2013 про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». *Офіційний вісник Європейського Союзу*. L 354/171.

3. Джумагельдієва Г.Д. Напрями реконструкції правового забезпечення функціонування енергетичного ринку. В кн.: Правове забезпечення здійснення державної політики з реконструкції економіки: монографія. Під заг. ред. В.А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С.58–77

4. Правове забезпечення регіоналізації здійснення державної політики з реконструкції економіки6 монографія. Під заг. ред. В.А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: Десна Поліграф, 2016 – 160 с.

Жарова Л.В.,
д-р. екон. наук, ст. наук. співроб.,
професор, University of Economics and Humanities,
м. Бельсько-Бьяла, Польща

SMART-МІСТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сталий розвиток на загал може бути визначений як довготривале (на сотні років) економічне зростання на основі забезпечення соціального благополуччя та доступу до якісних ресурсів для всіх членів суспільства із збереженням довкілля. Сталий розглядають на різних територіальних рівнях, бо на кожному

можуть бути зроблені кроки щодо його забезпечення і на кожному вони мають свою специфіку.

Вважаємо, що дослідження сталого розвитку міст набуває все більшої актуальності з огляду на те, що згідно дослідженнями сьогодні лише 600 міських агломерацій генерують близько 60% світового ВВП. Але 2025 р., 136 нових міст, як очікується, увійдуть у перші 600, всі вони з країн, що розвиваються, і в переважній більшості – 100 нових міста – з Китаю.

Очікується, що міське населення у світі зросте на 63% у період з 2014 по 2050 рр. проти 32% загального приросту населення за той самий період. Урбанізація і зменшення частки населення у сільськогосподарських районах наразі є однією з ознак економічного розвитку країни. Власне за цим показником за даними світового банку вважається, що Індія, де 66% населення, що проживає у сільській місцевості, має більший потенціал для швидкого економічного зростання ніж Китай, де аналогічний показник складає 42% (для порівняння, у США – 19%, Японії – 8%, Німеччині – 23%, України – 31%).

Однією з причин, чому люди переїжджають до міст – є пошук кращого життя і заробітків. Зрозуміло що міста не можуть впоратися із постійним ростом населення, і це призводить до того що у 2015 р. 828 мільйонів людей жили в нетрях, не маючи базових послуг, таких як питна вода та санітарія; щорічно цей показник збільшується на 6 мільйонів чоловік. Зростає і соціальна нестабільність внаслідок зростання нерівності та безробіття, забруднення повітря та води, затори на дорогах, міського насильства та злочинності. Щодо екологічного сліду, то за даними Організації Об'єднаних Націй (ООН), хоча міста займають лише 3% земної поверхні землі, вони становлять від 60% до 80% енергоспоживання і відповідають за 75% викидів вуглецю. Швидка урбанізація чинить тиск на постачання прісної води, каналізацію, середовище проживання та здоров'я населення. Станом на 2016 р. 90% міських жителів дихали небезпечним повітрям, що призвело до 4,2 млн смертей. Більше половини міського населення в усьому світі були схильні до рівнів забруднення повітря, щонайменше в 2,5 рази перевищують рівень безпеки.

Проблемам сталого розвитку міст присвячено ціль № 11 ЦСР – забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Зокрема одним з індикаторів для України є розробка і реалізація стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції. В такому контексті концепція *Smart* місць (або розумних місць), як таких, що об’єднують мешканців, бізнес, активістів та владу міста задля розвитку розумної міської інфраструктури повністю вписується в Цілі сталого розвитку. Також зауважимо, що розбудова таких міст базується на принципах відкритих даних, розумного використання цифрових послуг та прозорого управління, що є важливим для якісного управління згідно Концепції сталої урбанізації (*Sustainable Urbanization Strategy*), розробленої ООН до 2030 р.

Найкращими, чи найбільш розумними містом світу за кількома рейтингами

є Лондон, також до п’ятірки кращих входять міста Нью-Йорк, Сеул, Сінгапур, Гельсінкі. Зазвичай оцінюються такі показники як мобільність міського транспорту (включаючи громадський, приватний і немоторизірований); якість охорони здоров’я, рівень доступу громадян до медичних послуг, інтеграція «розумного міста» в систему взаємодії лікаря і пацієнта; громадська безпека, рівень злочинності, ступінь відповідальності правоохоронних служб; міська політика і технології, спрямовані на підвищення продуктивності і здатності громадян усіх соціальних верств отримувати доступ до цифрових послуг.

Наразі в Україні найбільш розумними місцями є міста Вінниця, Дніпро, Київ, Львів, Харків, Чернівці. Ініціатива розвитку розумних міст дає можливість для ефективного розвитку, не тільки великих місць, з якими традиційно асоціюються комфорт, благополуччя і перспективи (наприклад Київ або Харків), а й невеликих, дозволяючи швидко змінити якість життя у населеному пункті.

Наприклад, у Вінниці першим запрацював сервісний центр, в якому можна швидко зареєструвати і зняти з реєстрації транспортний засіб, укласти договір купівлі-продажу, скласти іспити з водіння і отримати водійське посвідчення. Колл-центр Вінниці «Цілодобова варта», на відміну від інших міст, приймає звернення не тільки з питань житлово-комунального господарства, а й з охорони здоров'я, освіти, транспорту. Є онлайн-чат на сайті міськради, куди можна вислати фото проблеми. Для вінницьких ОСББ та ЖЕКів доступний сервіс онлайн-контролю комунальних послуг з їх оцінкою, вибором підрядників, розрахунками онлайн через сайт і додатком *WinDim24*. Через сервіс «Дитячий омбудсмен» на сайті мерії можна повідомити про порушення прав дитини онлайн.

Розвиток саме розумних місць дозволяє місцям незалежно від їх розміру досягати економічного розвитку та залучувати інвесторів, а також мобілізувати місцевих мешканців та створювати нові робочі місця.

Варто відмітити, що стимулювання активності населення та підвищення його обізнаності, є невід’ємною складовою розвитку розумних міст. Це дозволяє підвищити увагу також до екологічних проблем і шукати ефективних шляхів їх розв’язання (яскравим прикладом є ініціатива *«SaveDnipro»*, що наразі розробила і запустила додаток з моніторингу якості повітря та інформування про відхилення від норми, контролювала виконання ДПЕК зобов’язань з модернізації фільтрів на Придніпровській ТЕС, та наразі приймає активну участь у консультуванні Міністерства екології та природних ресурсів України).

Наразі розвиток ініціатив розумних міст є одним з ефективних інструментів розбудови сталого розвитку населених пунктів із використанням найсучасніших технологій та залученням всіх ресурсів.

Іваненко Л.В.,
канд. екон. наук, наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ОСНОВІ ВИТРАТНОГО І ВАРТІСНОГО ПІДХОДІВ

Становлення економіки нового типу, базисом якої є знання, зумовлює посилення ролі людського капіталу в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Згортання програм розвитку персоналу на підприємствах і недостатній обсяг інвестицій у людський капітал не сприяють його ефективному відтворенню та використанню як потужного джерела зростання доданої вартості.

Сучасний розвиток інформаційних технологій значною мірою розширює можливості використання інструментів і методів управління господарською діяльністю, процесами створення доданої вартості. Разом з тим формалізація прийняття рішень в управлінні людським капіталом підприємств потребує вдосконалення процесів оцінювання його величини та внеску у створення доданої вартості.

Фахівці стверджують, що масштаби деіндустріалізації в Україні протягом останніх десятиліть настільки збільшились, економіка країни переважно зорієнтована на накопичення доданої вартості за рахунок сфери послуг і торгівлі [1, с. 39]. Для розширення і активізації внутрішніх джерел зростання в Україні необхідно здійснювати переорієнтацію на виробництво продукції з більш високою доданою вартістю, домінантою створення якої є розвиток і ефективне використання людського капіталу підприємств.

Цілі підприємств щодо оцінювання людського капіталу корелюють із цілями оцінювання результатів і перспектив діяльності. Результати оцінювання повинні надавати інформацію відносно стану людського капіталу в поточний період, його впливу на результати діяльності підприємства в цілому і відповідність такого впливу загальним ринковим трендам, а також надавати можливість для прогнозу розвитку людського капіталу і на цій основі визначати заходи щодо забезпечення ефективності його формування і використання при створенні доданої вартості продукції.

Інтелектуалізація процесів управління відкриває нові можливості для оцінювання людського капіталу. Функціональні можливості автоматизованих систем на основі інформаційних та цифрових технологій постійно розширюються, надаючи можливість не лише здійснювати контрольні функції щодо дотримання працівниками трудового розпорядку, як це було у 60-80-х р. минулого століття, аналізувати результативність і вплив на показники діяльності підприємства, включаючи показники доданої вартості, а і виконувати прогнозні стохастичні розрахунки розвитку кар’єри окремих

працівників і будувати на цій основі інвестиційні стратегії щодо людського капіталу [2, с. 18].

Концептуально відмінні підходи до визначення джерел створення вартості лежать в основі відмінностей і в підходах до оцінювання людського капіталу – це так звані моделі активів, в яких реалізується витратний підхід, та моделі корисності, в основі яких лежить оцінювання створеної (доданої) вартості і визначення ролі людського капіталу в цьому.

Серед досліджених підприємств машинобудування Донецької області, подолати загальні негативні тенденції до згортання обсягів виробництва і, як наслідок, зниження створеної доданої вартості вдалося лише Приватному акціонерному товариству «Новокраматорський машинобудівний завод» (ПАТ «НКМЗ»). Обсяг доданої вартості ПАТ «НКМЗ» у 2017 р. в цінах 2013 р. становив 1750,1 *млн* грн, що на 6,2 % більше за рівень 2013 р.

ПАТ «НКМЗ» – одне із найбільших машинобудівних підприємств України (створює в різні роки від 3% до 5% доданої вартості у машинобудуванні та забезпечує зайнятість до 3,5% всіх працюючих на підприємствах машинобудівної галузі України), яке традиційно спеціалізується на виробництві обладнання та устаткування для металургійних, гірничо-рудних, транспортних, залізничних підприємств. Зниження обсягів доданої вартості ПАТ «НКМЗ» у 2013–2015 рр. через згортання виробництва, переорієнтацією ринків збуту пов’язане із впливом соціально-політичної кризи країни і, зокрема, регіону розміщення підприємства.

Стабілізація виробництва ПАТ «НКМЗ» сприяла ефективному використанню людського капіталу на підприємстві. Це єдине підприємство з досліджених, яке в складних умовах забезпечувало навчання і розвиток людського капіталу. За даними статистичної світності ПАТ «НКМЗ» витрати на розвиток людського капіталу в період з 2013 по 2017 рр. збільшились за номінальними оцінками втричі, тоді як на інших підприємствах такі витрати зазнали значного скорочення, або взагалі не здійснювались (наприклад, ПАТ «Норд», ПрАТ «Інститут керамічного машинобудування «Кераммаш»).

Швидке подолання підприємствами наслідків кризових явищ, як це спостерігається на прикладі ПАТ «НКМЗ» пов’язане, серед іншого з тим, що підприємство випускає продукцію з високою доданою вартістю, що забезпечується замкнутим циклом виробництва: від виплавки рідкого металу до відвантаження готового устаткування споживачам.

Висновки і пропозиції:

1. Відповідно до результатів порівняльного аналізу методів оцінки людського капіталу на основі витратного і вартісного підходів виявлено можливості й обмеження їх використання на підприємствах. Визначено, що перевага методів оцінювання із застосуванням витратного підходу полягає в достовірності оцінки фактично здійснених підприємством витрат на формування людського капіталу на основі даних бухгалтерського і статистичного обліку. Доведено, що ці методи унеможливлюють розмежування витрат на оплату праці та мотиваційних виплат на навчання і підвищення

кваліфікації. Встановлено, що методи з групи вартісного підходу, зокрема експертний метод оцінювання людського капіталу в системі управління підприємством на основі *KPI (Key Performance Indicator)* та метод оцінювання людського капіталу на основі економічної доданої вартості, потребують адаптації до реалій вітчизняних підприємств.

2. Визначено обмеження у використанні наведених методів на вітчизняних підприємствах через відсутність у практиці управління спрямованості на зростання економічної доданої вартості. Виявлено відсутність зацікавленості підприємств у їх застосуванні з огляду на необхідність здійснення прогнозних оцінок доданої вартості, зокрема в частині витрат на оплату праці протягом очікуваної тривалості трудового договору й урахування можливостей альтернативних напрямів інвестицій.

3. Виявлено тенденції в динаміці та структурі створеної доданої вартості, а також її співвідношення з показниками людського капіталу машинобудівних підприємств України. Встановлено, що скорочення обсягів доданої вартості підприємств машинобудування у 2013–2017 рр. супроводжувалося зменшенням чисельності персоналу у такому співвідношенні: 1,44% зниження чисельності персоналу на 1% скорочення обсягів доданої вартості. З метою економії на підприємствах мала місце неповна зайнятість; скорочувалися витрати на навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації персоналу, а також на культурно-масові та фізкультурно-оздоровчі заходи; зменшувалися виплати персоналу за раціоналізаторські пропозиції та за підсумками роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Промисловість України 2014–2016: невикористані можливості, шляхи відновлення, модернізації та сучасної розбудови: наукова доповідь. Редкол.: О.І. Амоша, І.П. Булєєв, Ю.С. Залознова; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 554 с.

2. Брюховецький Я.С., Іваненко Л.В. Сучасні тенденції інтелектуалізації праці на підприємствах в Україні. Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи: матеріали II міжн. наук.-практ. конф. молодих учених (18-19 травня 2017 р.). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 18–19.

Іванов С.В.,
член-кореспондент НАН України,
д-р екон. наук, проф.,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури,
м. Дніпро, Україна
Ляшенко В.І.,
д-р екон. наук, проф.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Дніпро, Україна
Кучеров А.В.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Краматорськ, Україна

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГЛОМЕРАЦІЇ «ПІВНІЧНИЙ ДОНБАС» НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Постановою Кабінету Міністрів України № 932 затверджено «Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» у редакції від 23.01.2019, який зобов'язує розпочати розробку проектів регіональних Стратегій розвитку на 2021–2027 рр. не пізніше ніж за 15 місяців до завершення строку реалізації діючої регіональної стратегії (п. 6 Порядку), тобто влітку 2019. Це передбачає забезпечення залучення зацікавлених представників, зокрема, суб'єктів підприємництва, науково-дослідних установ, закладів вищої освіти та громадських об'єднань до процесу розроблення та реалізації регіональної стратегії (п. 4 Порядку). Розроблення регіональних стратегій здійснюється на засадах смарт-спеціалізації з урахуванням стратегій розвитку міст, селищ, сіл, стратегічних пріоритетів розвитку районів відповідного регіону (п. 8 Порядку).

Згідно п. 2 Порядку **смарт-спеціалізація** – підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [1; 2]

У **програмному документі політики ЄС «Стратегія для розумного, стійкого та інклюзивного розвитку, що сприяє громадській згуртованості – Європа-2020»**, говориться, що «...на національному рівні держави- члени матимуть на меті реформування національних і регіональних систем бізнесу, щоб вони заохочували розвиток передового досвіду і інтелігентної (смарт) спеціалізації». Європейська комісія очікує, що національна і регіональна влада на усій території ЄС готує наукові дослідження та інноваційні стратегії для

смарт-спеціалізації з метою використання коштів структурних фондів ЄС і збільшення синергії між різними політиками ЄС, національних і регіональних, а також державних і приватних інвестицій.

Розумна спеціалізація – це виявлення унікальних функцій і активів кожної країни і регіону, підкреслення конкурентних переваг кожного регіону і зосередження уваги регіональних партнерів на бачennі майбутніх досягнень. Це також означає зміцнення регіональної інноваційної системи, збільшення потоку знань і розповсюдження користі інновацій у регіональній економіці [3].

Впровадження смарт-спеціалізації у стратегічне планування розвитку регіону здійснюється з метою: забезпечення сталого розвитку регіону; підвищення ефективності управління інноваційними процесами у регіоні; створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної активності регіону (п.4^1 Порядку).

Розроблення регіональних стратегій і планів заходів на засадах смарт-спеціалізації передбачає дотримання таких принципів: інноваційна спрямованість – визначення окремих напрямів та завдань регіональної стратегії з метою прийняття та впровадження нових технологічних рішень у певних видах економічної діяльності з урахуванням наявного інноваційного потенціалу регіону; відкритість – забезпечення залучення заінтересованих представників, зокрема, суб'єктів підприємництва, науково-дослідних установ, закладів вищої освіти та громадських об'єднань до процесу розроблення та реалізації регіональної стратегії; паритетність – створення рівних можливостей для висловлення позицій всіх сторін та забезпечення максимального врахування їх інтересів під час розроблення та реалізації регіональної стратегії; координація – взаємозв'язок та узгодженість регіональної стратегії з довгостроковими стратегіями, планами і програмами розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні; доповнюваність – забезпечення взаємозв'язку науки, освіти, виробництва, фінансових ресурсів у розвитку інноваційної діяльності; диверсифікація – можливість створення нових видів економічної діяльності у визначених галузях економіки; вузька спеціалізація – обмеження переліку видів економічної діяльності, вибір яких обумовлений перспективними можливостями регіону та які провадитимуться на внутрішньому і зовнішньому ринку (п. 4^2 Порядку).

Виходячи з вищенаведеного пропонується:

1. Класифікувати події, що відбуваються на Донбасі з 2014 р. як катастрофу. У нормативних та міжнародних документах України можна знайти наступні визначення: «**Катастрофа** – великомасштабна аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагічних наслідків (Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 15.07.1998 № 1099)», «**Катастрофа** – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагічних наслідків» (Про аварійно-рятувальні служби: Закон України від 14.12.1999 № 1281-XIV), **«Катастрофа** – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків» (Про захист населення і територій від надзвичайних

ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України від 08.06.2000 № 1809-III), **«Катастрофа** – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків (Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI), **«Катастрофа** – подія, викликана руйнівними силами природи або людською діяльністю чи бездіяльністю, що серйозно загрожує та (або) завдає шкоди людському життю, здоров'ю, майну та (або) навколишньому середовищу (Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Хорватія про співробітництво у сфері запобігання катастрофам та ліквідації їх наслідків від 21.11.2016) (табл.1).

Таблиця 1. ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ КАТАСТРОФИ

1.0. ЕКОНОМІЧНОЇ	**2.0. ЕКОЛОГІЧНОЇ**	**3.0. СОЦІАЛЬНОЇ**	**4.0. НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ**
1.1.Падіння ВРП регіону	2.1. Ризики виходу на поверхню та підтоплення шахтними водами підземних горизонтів з питною водою і цокольних приміщень житлового сектору.	3.1. Фінансове зубожіння, відтік населення, відсутність довіри та несприйняття діяльності центральних органів влади	4.1.Нерозвиненість інноваційної інфраструктури (інкубатори, наукові та технопарки і т.і.), а також інституційного забезпечення (організаційно-законодавчих заходів) її сталого розвитку.
1.2. Швидке зниження конкурентоспромо жності економіки регіону	2.2. Збільшення випадків потрапляння до житлових приміщень шахтного метану і наявна загроза витоку радіації 2.3. Підвищене забруднення повітря та зовнішнього середовища підприємствами ГМК і ТЕС.	3.2. Низький рівень розвитку соціальної інфраструктури (лікарні, школи, дитсадки, закладів позашкільного виховання і т.і.).	4.2. Деградація і занепад «прикладних» ланцюгів (СКТБ, ПКТІ і т.п.) циклу «дослідження – виробництво» у цивільних секторах промисловості, охороні здоров'я і освіти.
1.3. Занепад промислового потенціалу Східних регіонів України	2.4. Відсутність системи моніторингу екологічних ризиків особливо на захоплених територіях у зонах проведення ООС	3.3. Падіння якості життя та вартості «соціального капіталу» працездатного населення регіону	4.3. Відсутність державної і регіональної підтримки «інноваційного ліфта» (системи підтримки інновацій від школи до комерційного впровадження на внутрішньому та зовнішньому ринках)
1.4. Стагнація і відсутність регіональної кооперації великого, середнього і малого бізнесу.	2.5. Низький рівень розвитку системи рекреації та туризму.	3.4. Стагнація розвитку дуальної освіти, кваліфіка-ційного та креативного рівня населення	4.4. Наявний дефіцит децентралізованих джерел фінансування прикладних розробок енергозберігаючих технологій у виробничої сфері і комунальному господарстві.

1.5. Відсутність стратегічно визначених пріоритетів підтримки потенційних інвесторів стосовно податкового, кредитного і митного навантаження.	2.6. Відсутність дієздатних програм моніторингу і підвищення екологічної освіченості населення	3.5. Демографічна криза (падіння народжуваності та зростання смертності) на територіях прилеглих до зони проведення ООС	4.5. Відсутність мотивації бізнесу загалом до фінансування інновацій і зокрема великих підприємств до впровадження інновацій вітчизняних фахівців і винахідників з малого і середнього бізнесу.

Потрібно організувати із залученням коштів іноземних державних та приватних донорів постійно діючу щорічну або щодворічну (один рік – в Донецькій області, другий рік – в Луганській області) міжнародну конференцію за участю країн – потенційних донорів – **«Катастрофа Донбасу: економічне, екологічне та соціальне відновлення»**, метою якої повинно стати утворення **Міжнародного фонду «Відновлення Донбасу»**, який би передбачав створення відповідних галузевих відділень:

екологічного – з фінансування проектів ліквідації наслідків закриття підприємств вугільно-видобувного та нафтохімічного комплексів та зменшення негативного впливу техногенного характеру;

соціального – з фінансування проектів в сфері освіти (загальної, професійної, вищої), сприяння підприємницьким університетам (в тому числі реалізації проекту «Інноваційного ліфта «від школи – до Європи»), розвитку кооперативного руху на селі та в ОТГ, охороні здоров'я, модернізації житлово-комунального господарства, рекреації, інклюзивного розвитку, туризму;

неоіндустріальної модернізації – з фінансування проектів Індустрії 4.0, створення мережі індустріальних парків, організації сучасних високотехнологічних виробництв шляхом приєднання до високотехнологічних європейських та світових кластерів та ін.;

наукового та інноваційного – з фінансування проектів інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, наукових парків, технопарків), сектору ІТ-індустрії, НДДКР з пріоритетних середньострокових науково-технічних напрямів розвитку регіонів.

Для реалізації цих проектів на законодавчому рівні в регіоні потрібно створити спеціальний режим інноваційно-інвестиційної діяльності (по аналогії з досвідом Ірландії та Фінляндії він може бути названий «Інноваційним офшором»), який буде передбачати стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування, митної політики для устаткування та особливий режим валютного курсу для реалізації цих проектів.

2. Для поліпшення науково-методичного супроводу процесу розробки проекту Стратегії пропонується створити з залученням коштів проектів міжнародної технічної допомоги **«Центр стратегування та оргпроектування «Донбас-2030»** (Донецьке відділення – м. Краматорськ або Слов'янськ, Луганське відділення – м. Сєвєродонецьк) як неприбуткову громадську спілку за участю експертної спільноти (Академія економічних наук України),

Донецької та Луганської торгово-промислових палат, підприємців регіону та Агенцій регіонального та місцевого розвитку. Цей центр у тісній співпраці з Донецьким науковим центром НАН України та МОН України та Луганською обласною науково-координаційною Радою (ЛОНКР) може стати «мозковим центром» моніторингу та координації місцевих стратегій та програм відновлення та «розумної неоіндустріальної спеціалізації» Донбасу.

3. В перспективі **Донецький науковий центр НАН України та МОН України** може стати **базою пілотного проекту зі створення регіональної інноваційної системи** у якості своєрідного ядра, навколо якого буде формуватися сучасна регіональна інноваційна інфраструктура. На цій основі може бути започатковане формування мережі ***корпорацій відновлювального (випереджаючого) розвитку*** від окремих ОТГ до Донецького економічного району (у складі Донецької та Луганської областей). Ці корпорації, створені на рівні областей та економічного району в цілому на засадах державно—міжнародно-приватного партнерства, можуть утворювати відповідні Фонди, зокрема:

Фонд розвитку виробництва – для фінансування проектів інноваційної інфраструктури індустріальних парків, формування «точок зростання» Індустрії 4.0, кластерів, розвитку фінансової інфраструктури (лізингу);

Фонд інновацій та науково-технічного розвитку – для фінансування проектів бізнес-інкубаторів, наукових парків, технопарків, сектору ІТ-індустрії, НДДКР з пріоритетних середньострокових науково-технічних напрямів розвитку регіонів;

Фонд соціального розвитку – для фінансування проектів в сфері освіти (загальної, професійної, вищої), сприяння підприємницьким університетам, охороні здоров'я, модернізації житлово-комунального господарства, рекреації, туризму.

4. З метою об'єднання зусиль промисловців, підприємців, науково-освітньої експертної спільноти, представників державного управління та місцевого самоврядування в справі відновлення економічного потенціалу та неоіндустріального відродження Донбасу пропонується заснувати **Громадянську платформу «Індустрія Донбасу – 4.0»**. У якості ініціаторів такого руху могли б виступити Академія економічних наук України, Агенції регіонального розвитку, торгово-промислові палати, а також Краматорська міська рада директорів промислових підприємств, Донецький науковий центр НАН України та МОН України та Донецьке відділення УСПП та інші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ляшенко В.І., Котов Є.В. Україна XXI: неоіндустріальна держава або «крах проекту»: монографія. К.: ІЕП НАН України, 2015. 196 с.

2. Lyashenko V., Osadcha N., Galyasovskaya O., Knyshek O. (2017) Marketing prospects of small developed African countries assessment for traditional Ukrainian

exports. *Economic Annals-XXI*, № 166 (7-8), pp. 20–25. URL: http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/DOI/ea-V166-04.pdf

3. Амоша А.И., Дубнина М.В., Кацура С.Н., Ляшенко В.И., Марченко В.Н. Регионы Украины: оценка конкурентоспособности. *Экономист*. 2005. № 12. С. 62–74.

Ілларіонов О.Ю.,
заст. зав. відділом,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ТІНЬОВИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОСТІР (НА ПРИКЛАДІ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ)

Актуальні проблеми реформування економіки України та проблеми відповідного правового забезпечення згаданих процесів починаючи з початку 2014 р. вимагають створення теоретико-правових передумов для сталого функціонування енергетичного простору в Україні, заснованому на максимальній реалізації основоположних прав та свобод людини. Зазначена ідея відбивається у цілях правового регулювання, які можуть змінюватися у певній закономірності під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

У загальному вигляді **енергетичний простір** можна визначити як систему зв'язків між сторонами (на національному рівні – внутрішніми «гравцями» – суб'єктами організаційно-господарських повноважень, суб'єктами господарювання та споживачами) з приводу обігу мережевих енергопродуктів, яка у своїй структурі містить юридичний та інші (економічний, технічний тощо) елементи [1, с. 35].

Відповідно до п. 2 Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123 **тіньова економіка** – незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо) [2]. Дане визначення не повністю задовольняє характеристику такого явища, як тіньова економіка, має явний податково-правових «нахил», однак, воно є чи не єдиним нормативно закріпленим. Тіньова економіка, її призначення та функціонування поряд із «легальним сектором» має дещо ширшу сутність, ніж ухилення (чи мінімізацію) від виконання податкових зобов'язань. Розрахунок рівня тіньової економіки базується на офіційній статистичній звітності щодо економічного та

соціального розвитку держави («легального сектору» економіки – *авт*.) (п. 3 вказаних Методичних рекомендацій).

А отже, **тіньовий енергетичний простір** – *це незареєстрована в установленому порядку діяльність суб'єкта господарювання в енергетичному секторі економіки, яка спрямована, перш за все, на мінімізацію витрат на виробництво енергетичних товарів (ухилення від сплати обов'язкових платежів та зборів, від отримання необхідних ліцензій та дозволів, від додержання у повному обсязі трудового законодавства та законодавства про оплату та безпеку праці тощо)*. Під енергетичними товарами варто розуміти весь спектр результатів виробничої та добувної діяльності: від кам'яного вугілля, нафти, газу, торфу, до електроенергії.

Розглянемо кілька прикладів. Суб'єкти господарювання, які займаються видобуванням або торгівлею (трейдери) вугільною продукцією, як правило, в Україні входять до неформалізованих фінансово-промислових груп, які контролюють, наприклад, морські порти, обладнані для здійснення навантаження морських суден, регулярно відправляють на 10-25% (за власними розрахунками) вугілля більше, ніж звітують. Це і є той самий профіт, який створюється у тіньовому енергетичному просторі і який потім повертається в Україну у вигляді «іноземних інвестицій», або з метою фінансування передвиборчих кампаній, протестних заходів тощо. А нехтування трудовими правами працівників, їх правами на безпечну працю, наприклад, на нелегальних вугледобувних підприємствам («копанках») є формою сучасного рабства, яке має переслідуватись на міжнародному рівні відповідно до міжнародно-договірних документів ООН, ратифікованих Україною. Наявністю таких можливостей пояснюється постійна боротьба за контроль над інфраструктурою морських портів, яка за Законом перебуває у державній власності. Подібні схеми також застосовуються вертикально-інтегрованими суб'єктами господарювання у ланцюгу вугілля-виробництво електроенергії. Цим, в свою чергу, пояснюється інтерес до приватизації об'єктів з виробництва теплової та/або електричної енергії (ТЕС, ТЕЦ тощо).

Вищеописані схеми часто будувалися на засадах того, що до збройного конфлікту з РФ на Сході України (2013 р. як базовий «доконфліктний» у оцінці) була розгорнута за повного сприяння відповідного політичного режиму та правоохоронних органів індустрія нелегального видобутку кам'яного вугілля, його часткової легалізації через державні вугледобувні підприємства. В сучасних умовах доволі важко оцінити масштаби тіньового видобутку вугілля також за тих умов, що сприятливі умови для здійснення такої протиправної діяльності наявні, перш за все, на окупованих РФ територіях «антрацитового поясу». Звідси, брак більш-менш об'єктивних статистичних даних (окрім тих, що оприлюднюються окупаційними адміністраціями, які не можуть братися за основу при здійсненні досліджень у зв'язку з їх завищенням та пропагандистською складовою такої «статистики») не дозволяє станом на початок 2019 р. оцінити об'єктивно «вугільну складову» тіньового енергопростору України. Крім того, з-за переважно низької якості вугілля,

отриманого в результаті нелегального видобутку кам'яного вугілля, більша його частина спрямовується на задоволення потреб домогосподарств, в яких повністю або частково відсутня газифікація.

Відмічалося, що станом на середину 2013 р. на Донбасі функціонувало до 10 тис. нелегальних шахт, починаючи від самих маленьких і закінчуючи крупними. З зізнанням вищих чиновників регіону, від роботи «копанок» залежало благополуччя більш як 100 тис. жителів Донбасу [3]. Зараз нелегальні вугільні шахти на окупованих РФ територіях окремих районів Донецької та Луганської областей з безправною (рабською) працею є чи не єдиним джерелом забезпечення існування не просто окремих сімей, а й цілих районів за відсутності будь-якої іншої роботи. **Ця проблема, нажаль, не озвучується МЗС України на міжнародному рівні та дискусійних площадках, наприклад, ООН**. А тим часом, з'явилося таке явище (після заборони перетину товарів через лінію зіткнення) як нелегальний експорт кам'яного вугілля не тільки до Туреччини, а й до країн Європейського Союзу (Болгарія, Польща). Так, на початку травня у Польщі вибухнув скандал, у якому вугілля з окупованих українських територій стало каталізатором відповідних внутріполітичних процесів напередодні виборів. Президент Європейської Ради Д. Туск, звертаючись до натовпу перед будівлею Варшавського університету, дорікнув керівну партію «Право і справедливість» поставки вугілля з окупованого Донбасу. «Це незвично дивна форма патріотизму – привозити російське вугілля з окупованого Донбасу, фінансувати імперські ідеї Путіна, надаючи йому **3,5** ***млрд*** (майже 900 *млн* дол. США – *авт*.) злотих на рік за цю сировину, щоб він міг загрожувати нашим найближчим сусідам, а також труїти цим вугіллям польських дітей», – заявив Д. Туск [4]. Ефективний моніторинг не тільки українського (враховуючи окуповані РФ території) тіньового енергопростору, а й європейського, може дозволити поставити ефективні політико-правові перепони нелегальному експорту вугілля з окупованих територій. Відсутність ринків збуту для такого вугілля, з однієї сторони, позбавить окупаційні адміністрації ресурсу фінансового збагачення та мінімального соціального забезпечення населення, але й, з іншої сторони, створить додаткову соціальну напругу на окупованих територіях та пришвидшить трудову міграцію працездатного населення до РФ та в неокуповані регіони України.

Як **висновок**, тіньовий енергетичний простір в Україні існує у різноманітних проявах та зачіпає широкі верстви населення як підконтрольних територій України, окупованих РФ територій та Європейського Союзу, що має покласти початок фахового діалогу між інституціями України та ЄС щодо більш ретельного моніторингу експорту енергетичних товарів походженням, начебто, з РФ. Встановити «походження» вугілля не представляється важким завданням та при лабораторному дослідженні можна виявити не тільки регіон видобутку, а й конкретне місце (шахту), де таке вугілля було видобуте. Наявність проблеми нелегального видобутку вугілля без додержання будь-яких технологічних вимог також створює проблему екологічного навантаження на

густонаселену місцевість не тільки у місцях наявності «копанок», а і інших територій. Тіньовий енергопростір створює додаткові екологічні ризики при намаганнях України додержуватися цілей сталого розвитку. Я, особисто, не вірю в відновлення Донбасу за «довоєнним зразком», якщо і буде відновлення, то структура економіки регіону з часом зміниться до невпізнання, і знову-таки, коли буде те саме відновлення на територіях, що межують з державою-агресором? [5, с. 139]. А якщо економіка зазнає таких структурних змін (за умов затоплення шахт, їх розукомплектування та перетворення на джерело видобутку чорних та кольорових металів) після деокупації, то проблема тіньового енергопростору (вугільної його складової) в Україні залишиться на десятиріччя. Але кроки щодо прогнозування розвитку такої ситуації та її подальшого вирішення треба опрацьовувати вже сьогодні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джумагельдієва Г.Д., Єремєєва Н.В. Економіко-правова сутність і структура енергопростору. *Економіка та право*. 2017. № 3(48). С. 27–37. doi: https://doi.org/10.15407/econlaw.2017.03.027

2. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки, затверджені наказом Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09

3. Соломко И. Черная дыра Украины. Нелегальная добыча угля приобретает гигантский размах. *Кореспондент*. 3 мая 2013 г. № 17-18. URL: https://korrespondent.net/business/companies/1556731-korrespondent-chernaya-dyra-ukrainy-nelegalnaya-dobycha-uglya-priobretaet-gigantskij-razmah

4. Туск дорікнув керівній партії Польщі постачанням вугілля з окупованого Донбасу. *Європейська правда*. 3 травня 2019 р. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/05/3/7095841/

5. Илларионов А.Ю. Политико-правовые аспекты модернизации хозяйственного законодательства. Часть первая : НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Чернигов: Десна Полиграф, 2017. 160 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/02/Illarionov_160str-1.pdf

Кіндзерський Ю.В.,
д-р екон. наук, ст. наук. спів роб.,
Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна

ІНДУСТРІАЛЬНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРАКТИВНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ ЇЇ ІНСТИТУТІВ

Індустріальний розвиток світового господарства впродовж XX і початку XXI ст. (Про тенденції розвитку світової промисловості більш детально див.

[1]) чималою мірою визначив практично усі сучасні глобальні суперечності і проблеми людства, – економічні, соціальні, демографічні, екологічні, – які створили підґрунтя для формування ООН сімнадцяти цілей сталого розвитку (ЦСР) для усіх країн на найближчі десятиліття (Цели в области устойчивого развития. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/). Проте, промислове виробництво, виступаючи, з одного боку, основною причиною виникнення глобальних проблем, з іншого боку – має розглядатися як ключовий системо утворюючий механізм їх розв'язання.

Саме з розвитком високотехнологічного «розумного» і «зеленого» промислового виробництва, слід пов'язувати подолання проблем світової бідності і колосального майнового розшарування населення, голоду, забезпечення високого рівня охорони здоров'я, подолання негативних наслідків змін клімату та екосистем. Саме через розвиток означеного виробництва людство отримає недорогі і чисті джерела енергії, створить кожному достойне робоче місце, умови праці та її гідну оплату. Саме така промисловість визначає потребу в отриманні людиною якісної освіти і зумовлює її високі доходи у майбутньому, що дає поштовх для розвитку системи освіти і здобуття нових знань і навичок. Не викликає сумніву, що матеріальною основою розбудови інфраструктури є промислова продукція, а відповідальне безвідходне і ресурсно-заощадливе споживання і виробництво безпосередньо лежать у площині винайдення нових більш ефективних форм організації бізнесу та видів промислової діяльності.

На жаль, перетворення у вітчизняному промисловому виробництві впродовж останньої чверті століття (Про проблеми вітчизняного промислового виробництва більш детально див. [2]) не наблизили, а навпаки віддалили Україну від досягнення цілей сталого розвитку та інклюзивності, зумовивши деіндустріалізацію національного господарства (Більш детально про проблеми деіндустріалізації в Україні див. [3]) з усіма негативними і небезпечними соціально-економічними наслідками. Відповідно, політику держави з регулювання перетворень в промисловості не можна вважати задовільною. Держава де-факто самоусунулась від розв'язання проблем промисловості, проведення адекватної до ситуації промислової політики. Основний згубний лейтмотив цієї політики – дерегуляція та лібералізація господарських відносин, що були невиправдано нав'язані Україні ззовні у вигляді т.з. «Вашингтонського консенсусу» [4].

Саме такий хибний підхід до політики перетворень та тлі зовнішньої відкритості вітчизняної економіки і технологічної відсталості вітчизняного виробництва у порівняні з розвиненими економіками посприяв формуванню не інклюзивних, а екстрактивних економічних і політичних інститутів. Усе багатство країни перестало де-факто належати її народу і сконцентрувалося в руках обмеженого кола політичної і господарської еліти, що трансформувалась у вітчизняну олігархію. Відповідно уся державна політика у виробничій сфері була переорієнтована із задоволення інтересів суспільства на задоволення інтересів олігархії.

Відбулася деструктивна трансформація практично усіх інститутів країни, їх деінклюзивізація – зникнення інститутів з переважно інклюзивними якостями, успадкованих від радянської економіки, та формування нових ринкових інститутів, але на жаль, з переважно екстрактивними якостями. Технологічна відсталість сприяла цьому, оскільки обумовила акцентування уваги державної політики лише на підтримці сировинних галузей промисловості, які, порівняно з неконкурентоспроможними на світовому і вітчизняному ринках галузями поглибленої переробки, могли забезпечити швидке збагачення олігархії. В результаті наявності екстрактивних інститутів країна потрапила у «сировинну пастку» свого розвитку, що зумовило примітивізацію структури економіки та її хронічну кризовість.

Складність нинішньої ситуації в промисловості вказує на необхідність докорінного перегляду змісту, напрямів та механізмів вітчизняної промислової політики з метою модернізації структури виробництва, підвищення його продуктивності і спрямованості на задоволення потреб усього суспільства, а не лише олігархії. Але, слід наголосити, що така постановка питання щодо структурних трансформацій у виробничій сфери можлива виключно за умови одночасної руйнації екстрактивних політичних і економічних інститутів, в іншому разі вона просто не відбудеться і економіка надалі деградуватиме.

Виносячи за дужки проблему «зламу» екстрактивних інститутів, відзначимо, що концептуально, за своєю направленістю та у відповідності з цілями сталого розвитку відродження промислового виробництва повинно бути соціально-ендогенним, орієнтованим насамперед на задоволення внутрішніх потреб країни за рахунок розбудови диверсифікованого власного виробництва глибокої переробки. За своїм змістом і формою промислова політика в Україні повинна поєднувати у собі інструментарій як «вертикальної», так і «горизонтальної» нормативних моделей такої політики, прийнятих у світі. Інструментарій «вертикальної» моделі слід використовувати для зміни структури виробництва, його технологічної модернізації і створення нового виробництва. Водночас, активізація підприємницької та інноваційної діяльності суб'єктів має досягатися інструментами «горизонтальної» моделі політики. Важливою рисою вітчизняної модифікації промислової політики має стати акцент на створенні та використанні державою спеціальних інститутів розвитку для стимулювання як попиту, так і пропозиції у пріоритетних секторах.

При формуванні секторальної і технологічної структур промисловості слід виходити із вигідної для країни спеціалізації у глобальному, європейському та внутрішньому вимірі, ураховуючи як наявні ресурси і ризики, так і спроможність суспільства досягти цілей сталого розвитку.

Стратегічними орієнтирами для реформування вітчизняної промисловості відповідно до можливої вигідної спеціалізації України у світовій економіці та згідно ЦСР можуть виступити такі:

– мінімізація зовнішньої вразливості та нестійкості господарської системи країни, утворених внаслідок залежності економіки, з одного боку, від імпорту

енергоресурсів та цін на них, з іншого – від суттєвих коливань попиту на світових ринках на вітчизняний монопродуктовий експорт;

– технологічна модернізація вітчизняного виробництва та інфраструктури, створення і підтримка транспортних коридорів переважно за рахунок відновлення чи започаткування випуску власного устаткування, техніки і транспортних засобів інвестиційного та інфраструктурного призначення;

– суттєве розширення виробництва готової продукції для внутрішнього споживчого ринку, в тому числі виробництва складної технічної продукції, виробів медичного призначення та ліків, орієнтація на завоювання домінуючих позицій вітчизняного виробника на внутрішньому споживчому ринку;

– гарантування продовольчої безпеки країни і досягнення статусу світового виробника продовольства шляхом розширення і модернізації галузей переробки сільськогосподарської продукції, переважної орієнтації на виробництво для експорту та внутрішнього ринку готових до вживання харчових продуктів;

– забезпечення воєнної безпеки країни через модернізацію ЗСУ за рахунок відродження вітчизняного ОПК і запуску у виробництво новітніх зразків військової техніки і озброєння; утилізація застарілої техніки та боєприпасів, вирішення соціальних проблем військовослужбовців;

– забезпечення енергетичної безпеки через модернізацію та розширення мережі енергогенеруючих підприємств традиційної та альтернативної енергетики за рахунок виробництва власного енергетичного обладнання та устаткування, впровадження енергоощадних технологій виробництва.

В контексті розгортання подальших досліджень проблематики розбудови вітчизняної промисловості на засадах сталості та інклюзивності слід вирішити ряд завдань. Зокрема доцільно чітко ідентифікувати і систематизувати екстрактивні економічні і політичні інститути країни, що зумовили структурну деградацію промислового виробництва впродовж останніх тридцяти років; охарактеризувати якісні параметри і обмеження у розвитку вітчизняної промисловості, що утворилися внаслідок дії екстрактивних інститутів; обґрунтувати поняття інклюзивної індустріалізації, описати її якісні характеристики та адаптувати для вітчизняної практики передові зарубіжні практики забезпечення індустріальних трансформацій під кутом зору їх інклюзивності; встановити зовнішні і внутрішні загрози, виклики і можливості для формування інклюзивних інститутів сталого розвитку вітчизняної промисловості. Також слід обґрунтувати детальний зміст і механізм функціонування інклюзивних економічних господарських і управлінських інститутів, необхідних для переведення розвитку промисловості на рейки сталості, після чого визначити прийнятну модель та засоби державної політики інклюзивної і сталої структурної і технологічної модернізації вітчизняного виробництва під кутом зору різних варіантів і способів інтеграції країни у світову економіку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ярошевич В. Современные мировые тенденции развития промышленности. *Белорусский экономический журнал*. 2017. № 2. С. 21–36.
2. Залознова Ю.С. Економічні та соціальні проблеми розвитку промисловості : монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 288 с.
3. Кіндзерський Ю. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 48–72.
4. Кораблін С. Країна застиглих реформ. До 30-річчя Вашингтонського консенсусу. *Дзеркало тижня*. 15-21 вересня 2018 р. № 34. URL: https://dt.ua/macrolevel/krayina-zastiglih-reform-287791_.html

Кірін Р.С.,
д-р юрид. наук, доц.,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

СУЧАСНА СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЕНЕРГЕТИЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ БУДІВЕЛЬ

З 01.07.2019 у повному обсязі вводиться в дію Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» (далі – закон про ЕЕБ), який визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель (далі – ЕЕБ) і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях [1].

Прийняття закону про ЕЕБ, перш за все, обумовлено необхідністю дотримання відповідності законодавства України в цій сфері та термінів імплементації згідно з Додатком XXVII глави 1 «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. До того ж, за розрахунками Єврокомісії, обсяг споживання енергії будівлями і спорудами, в разі використання економічно ефективних заходів, може бути скорочено на 30%. Йдеться про положення Директиви Європейського Парламенту та Ради 2010/31/ЄС від 19.05.2010 щодо ЕЕБ (*Directive on Energy Performance of Buildings Directive*, *EPBD*, переглянута версія, інші варіанти перекладу – енергоефективність будівель, енергоспоживання будівель), які повинні бути відображені в законодавстві України до 2018 р. і впроваджені до 2020 р.

Основною метою документа є забезпечення створення на національному рівні бази для поліпшення енергоефективності житлових і громадських будівель з установленням ряду кількісних показників енергоспоживання та

енергоефективності для: новоспоруджуваних будівель; існуючих будівель; інженерних систем будівель; будівельних матеріалів і конструкцій. Директива передбачає необхідність отримання енергетичного паспорта будівлі (energy performance certificates, *EPCs*). Для громадських будівель інформація про енергетичний паспорт має бути загальнодоступною. Положення директиви мають бути реалізованими всіма країнами-членами ЄС до 2020 р. Директиву розроблено на основі стандартів *CEN*, що підвищує роль загальноєвропейських стандартів у національній юридичній практиці кожної з країн-членів ЄС [2].

За зовнішньою приналежністю закон про ЕЕБ входить до законодавства про енергозбереження, що разом із блоками енергоресурсного законодавства та законодавства про енергетичну безпеку, за авторською концепцією, складають структурну та джерельну базу енергетичного права [3, с. 244–246].

Внутрішня структура закону про ЕЕБ, який за обсягом є порівняно невеликим, а відтак – не поділяється ні на розділи ні на глави, нараховує, разом із визначенням термінів (ст. 1), прикінцевими та перехідними положення (ст. 18), вісімнадцять статей, які покликані врегулювати відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель (далі – відносини ЕЕБ), з метою підвищення рівня енергетичної ефективності будівель з урахуванням місцевих кліматичних умов та забезпечення належних умов для проживання та/або життєдіяльності людей у таких будівлях.

Слід звернути увагу на достатньо представницьку термінологічну складову закону про ЕЕБ, яка, окрім 17 термінів, що розкриваються власне у його положеннях (ст. 1), доповнюється й іншими термінами, значення яких розкривається у законах України «Про енергозбереження», «Про архітектурну діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про альтернативні джерела енергії», «Про житлово-комунальні послуги», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про альтернативні види палива», «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про теплопостачання», «Про будівельні норми», «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» та інших законах. Це дає підстави вважати відповідні приписи зазначених законів такими, що регулюють, у тому числі, й відносини ЕЕБ.

Відсутність у законі про ЕЕБ глави (розділу) про загальні положення, з якої, як правило, починається текст закону і до якої включаються статті загального характеру, зовсім не означає, що таких статей в законі про ЕЕБ немає. Уявляється, що загальних положень останнього, можна віднести приписи, які регламентують: – сферу дії закону (ст. 2); – основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 3); – інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 4).

Цікаво, але вже у змісті загальних положень закону про ЕЕБ уточнюється сфера його дії. Йдеться, зокрема, про об’єктне обмеження щодо мінімальних вимог до ЕЕБ та сертифікації ЕЕБ, на які не поширюються дія положень цього

закону. Зазначене обмеження врегульовано на підзаконному рівні відповідною постановою уряду [4].

Подальший аналіз закону про ЕЕБ дозволяє виокремити й блок статей, що містить стилістично та відносно завершений комплекс близьких за змістом і предметом регулювання, пов'язаних між собою правових положень, які пропонується об’єднати в умовну главу «Суб’єкти ЕЕБ», а саме: 1) професійна атестація осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем (далі – ОІС) (ст. 9); 2) саморегулівні організації у сфері енергетичної ефективності (ст. 10); 3) права та обов’язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ (ст. 11); 4) незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС (ст. 14).

До цього блоку слід додати й нормативно-правові акти підзаконного характеру, які конкретизують правове регулювання таких видів відносин ЕЕБ: 1) порядок проведення професійної атестації та вимоги до складу атестаційних комісій [5]; 2) порядок рецензування звітів про ОІС [6]; 3) порядок незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів [7]; 4) порядок незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [8]; 5) порядок обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів [9].

Крім того, зазначені порядки супроводжуються конкретизуючими додатками: 1) заява на проведення професійної атестації у сфері забезпечення енергетичної ефективності та ОІС будівель [5]; 2) орієнтовний перелік нормативних актів та документів, положення яких повинні бути враховані під час розроблення освітньо-професійних програм за напрямами (спеціалізаціями) «Сертифікація енергетичної ефективності будівель» та «Обстеження інженерних систем будівель» [5]; 3) вимога про рецензування звіту про ОІС [6]; 4) висновок за результатами незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [7]; 5) вхідні, проміжні та результативні показники ЕЕБ [8]; 6) деякі значення вхідних, проміжних і результативних показників, за якими розраховується показник ЕЕБ [8]; 7) висновок про незалежний моніторинг енергетичного сертифіката [8]; 8) висновок про повторну перевірку енергетичного сертифіката [8].

Наступну складову системи законодавства про ЕЕБ пропонується об’єднати під назвою «Об’єкти ЕЕБ» і включити до неї такі приписи: 1) визначення ЕЕБ (ст. 5); 2) мінімальні вимоги до ЕЕБ (ст. 6); 3) сертифікація енергетичної ефективності (ст.7); 4) енергетичний сертифікат (ст. 8); 5) національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії (ст. 15).

Окремо слід зупинитися на методиці визначення ЕЕБ [10], яка, по-перше, за обсягом навіть перевищує закон про ЕЕБ, маючи 13 розділів, серед яких й «Загальні положення», і, по-друге, встановлює механізм визначення ЕЕБ, у тому числі: – перелік показників ЕЕБ; - метод визначення ЕЕБ; – особливості

визначення ЕЕБ, приміщення яких мають різне функціональне призначення; – проведення розрахунків первинної енергії та викидів парникових газів; – визначення класу ЕЕБ. Крім того, Методика доповнює власні положення 11–тьма додатками: 1) значення сезонної ефективності виробництва/генерування теплоти; 2) типові значення лінійного коефіцієнта теплопередачі Ψ , Вт/(м·К), для нових та існуючих будівель; еквівалентна довжина запірно-регулювальної арматури; 3) коефіцієнти ефективності – ефективність вільнообтічних нагрівальних поверхонь (радіаторів); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; коефіцієнт, що враховує гідравлічне налагодження системи; ефективність складових частин вбудованих нагрівальних поверхонь (опалювальні панелі); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність електроопалення; приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність повітряного опалення нежитлових будівель з приміщеннями заввишки не більше 4 м; ефективність систем опалення у приміщеннях заввишки більше ніж 4 м (будівлі зі значним внутрішнім об'ємом); ефективність систем у приміщеннях заввишки більше ніж 10 м; 4) річна ефективність (SEER) охолоджувальних машин; 5) усереднені річні коефіцієнти систем охолодження; 6) загальна ефективність розподілення і тепловіддачі/виділення для систем попереднього охолодження; 7) тепловтрати використаної води при водорозборі у будівлях без циркуляційного контуру; 8) проектна питома потужність вентилятора системи механічної вентиляції; 9) типові значення для розрахунку енергоспоживання при освітленні; 10) фактори первинної енергії і коефіцієнти викидів парникових газів (CO2); 11) класифікація будівель в залежності від функціонального призначення будівлі (житлових будівель, громадських будівель, готелів, будівель навчальних закладів, будівель дитячих дошкільних навчальних закладів та закладів охорони здоров'я).

Крім цього, відносини щодо визначення ЕЕБ врегульовані ще одним підзаконним актом, який визначає механізм застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення ЕЕБ та проведення розрахунків показників ЕЕБ [11].

Не можна залишити поза увагою й відносини щодо національного плану збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії, який надається для інформування Секретаріату Енергетичного Співтовариства. Цей план затверджується урядом і переглядається кожні п'ять років для поступового підвищення ЕЕБ. Також слід зазначити, що в Україні був схвалений Національний план дій з енергоефективності, ще до введення в дію закону про ЕЕБ, та затверджений план заходів з його реалізації, що передбачає, у тому числі, заходи з ЕЕБ [12].

Окремими підзаконними актами затверджені: - перелік будівель, які часто відвідуються громадянами [13]; – порядок ведення баз даних звітів про результати ОІС, атестованих енергоаудиторів та фахівців з ОІС, енергетичних сертифікатів [14]; – методика визначення економічно доцільного рівня ЕЕБ [15]; – порядок проведення сертифікації енергетичної ефективності [16]; – форма енергетичного сертифіката [16].

Ще однією частиною законодавства про ЕЕБ пропонується вважати блок «Господарська діяльність з ЕЕБ», до якого можна включити такі види відносин ЕЕБ: 1) основні заходи із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 12); 2) ОІС будівлі (ст. 13); 3) фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 16).

При цьому, до заходів з ЕЕБ закон відносить: – шляхи стимулювання та сприяння підвищенню рівня ЕЕБ; – шляхи забезпечення ЕЕБ; - термомодернізація будівель (виконання будівельних робіт повинно здійснюватися з дотриманням вимог законодавства, зокрема будівельних норм, стандартів); – пріоритет високоефективних альтернативних джерел енергопостачання об'єкта будівництва.

Важливою складовою господарської діяльності з ЕЕБ є ОІС будівлі, що здійснюється відповідно до методики, яка розроблена з урахуванням вимог актів законодавства ЄС та Енергетичного Співтовариства, зокрема Директиви 2012/27EU Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2012 про енергоефективність [17]. Крім того, ОІС опалення та гарячого водопостачання проводиться з урахуванням положень ДСТУ EN 15378-1:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 1. Інспектування котлів, систем опалення та гарячого водопостачання», ДСТУ CEN/TR 15378-2:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 2. Пояснення та обґрунтування», ДСТУ EN 15378-3:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 3. Вимірювана енергетична ефективність», ДСТУ CEN/TR 15378-4:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 4. Пояснення та обґрунтування».

Зазначена Методика, за своїм змістом, також є доволі містким нормативно-правовим актом, що складається із 9 розділів: 1) загальні положення; 2) загальні вимоги до порядку проведення ОІС; 3) обстеження систем опалення будівлі; 4) обстеження систем гарячого водопостачання; 5) обстеження систем вентиляції, охолодження та кондиціонування повітря; 6) обстеження систем освітлення будівлі; 7) оцінка рівнів енергоефективності інженерних систем; 8) порядок розроблення рекомендацій щодо забезпечення (підвищення рівня) енергетичної ефективності інженерних систем; 9) вимоги до оформлення звіту про результати ОІС; та 5 додатків: 1) періодичність ОІС; 2) показники мінімального ККД котла; 3) довідковий діапазон значень *Lav*; 4) значення категорії питомої вентиляційної потужності (SFP); 5) звіт ОІС будівлі.

Стосовно фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ, слід зазначити, що воно здійснюється за рахунок власника (співвласників) будівель, коштів державного і місцевих бюджетів, інших не заборонених законом джерел, а також на засадах державно-приватного партнерства або енергосервісу.

Крім того, в Україні утворюється Фонд енергоефективності з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів

стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня ЕЕБ та енергозбереження, зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди, впровадження *acquis communautaire* ЄС та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності [18]. Методика, що встановлює механізм розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, затверджена відповідною постановою уряду [19].

Нарешті, ще однією системною складовою законодавства про ЕЕБ виступають приписи про відповідальність за порушення законодавства у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 17). Особливість останніх полягає в наступному: 1) особи, винні в порушенні вимог закону про ЕЕБ, несуть відповідальність відповідно до закону; 2) за неналежне виконання своїх обов'язків енергоаудитор або фахівець з ОІС несе цивільно-правову відповідальність відповідно до договору та закону; 3) усі спори щодо невиконання умов договору між енергоаудитором або фахівцем з ОІС та замовником вирішуються у встановленому законом порядку; 4) у разі якщо після прийняття закінченого будівництвом об'єкта в експлуатацію на підставі проведеної сертифікації енергетичної ефективності встановлено невідповідність визначеного розрахунковим способом за результатом такої сертифікації класу енергетичної ефективності будівлі класу, що встановлений у проектній документації на будівництво такого об'єкта, власник (будь-який співвласник) будівлі має право вимагати від замовника будівництва в установленому законодавством порядку усунення недоліків або відшкодування збитків, завданих такою невідповідністю.

Більшої конкретизації положення ст. 17 закону про ЕЕБ набувають у Кодексі України про адміністративні правопорушення, зокрема в ст. 96-2 «Порушення вимог законодавства у сфері енергетичної ефективності будівель», яка передбачає адміністративну відповідальність за такі правопорушення: 1) нерозміщення у доступному для ознайомлення громадян місці витягу з енергетичного сертифіката будівлі у випадках, встановлених законом; 2) неподання замовником термомодернізації письмового повідомлення постачальнику енергії або води про орієнтовний обсяг скорочення споживання енергії або води, зменшення теплового навантаження за видами споживання та зміну температурного графіка системи опалення будівлі, що виникнуть після виконання робіт з термомодернізації.

Також слід мати на увазі, що у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в ст.ст. 218–221 зазначеного кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: – посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад; – посадові особи, уповноважені на те місцевими державними адміністраціями.

Отже, проведена систематизація законодавства України про енергетичну ефективність будівель дає підстави для наступних висновків і пропозицій.

1. Базовий Закон України «Про енергозбереження» [20], введений в дію 26.07.1994 постановою парламенту від 01.07.1994, вже чверть століття визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян, проте за час, що минув, окремі положення цього закону вимагають змін не лише у зв'язку із відповідними змінами внутрішньої економічної ситуації, а й задля виконання державою євроінтеграційних зобов'язань щодо реформи енергетичного законодавства. В цьому аспекті, зокрема, потребує вдосконалення правове регулювання наступних відносин енергозбереження та енергоефективності: а) податково-енергетичне стимулювання та обмеження; б) енергетичний менеджмент і нормування; в) енергетична стандартизація та сертифікація; г) енергетична експертиза, облік та аудит; д) енергетичний сервіс, моніторинг і консалтинг; є) енергетичний нагляд і контроль; ж) енергетичні правопорушення тощо.

2. Для належної організації державного управління та регулювання енергозабезпеченням, енергозбереженням та енергоефективністю актуальним завданням є законодавче врегулювання обсягу повноважень та сфер відповідальності центральних, галузевих і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях економічного, технологічного, господарського, екологічного, інформаційного управління загальнодержавними і регіональними системами енергозабезпечення. В цьому напрямку заслуговують на підтримку ідеї та рекомендації щодо прийняття заходів на вищому рівні (парламент, уряд, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [21]), які стимулюватимуть розвиток ринку енергоефективних послуг, і повинні бути прийняті відповідними державними органами та міжнародними інституціями, що беруть участь у діалозі, зокрема: а) демонополізація ринків енергопостачання; б) створення конкурентоспроможного ринку теплопостачання; в) сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого теплопостачання; г) розвиток ринку біоенергетики та заміна традиційних джерел енергії на біомасу; д) введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж; є) покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу; ж) стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг [22, с. 53].

3. Сучасна система законодавства про ЕЕБ являє собою досить об'ємний і, в той же час, цілісний та погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законі про ЕЕБ, інших законодавчих та підзаконних актах та які запропоновано розподілити залежно від виду відносин ЕЕБ по таких блоках: 1) загальні положення (сфера дії законодавства про ЕЕБ, основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ, інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ); 2) суб'єкти ЕЕБ (професійна атестація осіб у сфері ЕЕБ,

саморегулівні організації у сфері ЕЕБ, права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ, незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС); 3) об'єкти ЕЕБ (визначення ЕЕБ, мінімальні вимоги до ЕЕБ, сертифікація енергетичної ефективності, енергетичний сертифікат, національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії); 4) господарська діяльність з ЕЕБ (основні заходи із забезпечення ЕЕБ, ОІС будівлі, фінансування заходів із забезпечення ЕЕБ); 5) спори та відповідальність в сфері ЕЕБ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 № 2118-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 33. Ст.359.

2. Законодавче та нормативно-правове стимулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів у провідних зарубіжних країнах. К.: «НЕК «Укренерго», 2016. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/1.Zakonodavche-stymulyuvannya-energoefektyvnosti.pdf

3. Кірін Р.С. Новації та перспективи розвитку нафтогазового права. Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика : зб. матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 7 грудня 2018 р.). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х. : ТОВ «Оберіг», 2018. 296 с.

4. Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель: постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 № 265. *Офіційний вісник України*. 2018. № 33. Ст. 1161.

5. Про затвердження Порядку проведення професійної атестації осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 605. *Офіційний вісник України*. 2018. № 62. Ст. 2153.

6. Про затвердження Порядку рецензування звітів про обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 275. *Офіційний вісник України*. 2018. № 94. Ст. 3117.

7. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 276. *Офіційний вісник України*. 2018. № 98. Ст. 3265.

8. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу звітів про результати обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального

розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 274. *Офіційний вісник України*. 2018. № 94. Ст. 3116.

9. Про затвердження Порядку обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 602. *Офіційний вісник України*. 2018. № 62. Ст. 2150.

10. Про затвердження Методики визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 11.07.2018 № 169. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1950.

11. Про затвердження Порядку застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 171. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1952.

12. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228-р. *Урядовий кур'єр*. 12.12.2015 № 233.

13. Про визначення будівель, які часто відвідують громадяни: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 06.10.2017 № 267. *Офіційний вісник України*. 2017. № 98. Ст. 3018.

14. Про затвердження Порядку ведення баз даних звітів про результати обстеження інженерних систем, атестованих енергоаудиторів та фахівців з обстеження інженерних систем, енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.03.2018 № 62. *Офіційний вісник України*. 2018. № 40. Ст. 1419.

15. Про затвердження Методики визначення економічно доцільного рівня енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 170. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1951.

16. Про затвердження Порядку проведення сертифікації енергетичної ефективності та форми енергетичного сертифіката: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 172. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1953.

17. Про затвердження Методики обстеження інженерних систем будівлі: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 173. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1954.

18. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2018 № 2095-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61. Ст. 1851.

19. Про затвердження Методики розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, які фінансуються державною

установою «Фонд енергоефективності»: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2018 № 149. *Офіційний вісник України*. 2018. № 23. Ст. 803.

20. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 30. Ст. 283.

21. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676. *Офіційний вісник України*. 2014. № 97. Ст. 2801.

22. Оцінка ринку постачальників послуг з енергоефективності. Актуальний стан та розвиток ринку. К.: Deutschen Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2018. 56 с.

Корытько Т.Ю.,
канд. экон. наук, доц.,
Институт экономики промышленности НАН Украины,
г. Киев, Украина

ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ РЕГИОНА ЯК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО РАЗВИТИЯ

Разработка и внедрение методики интегральной оценки финансовой устойчивости региона является важным элементом системы управления и актуальной проблематикой, изучаемой в научных кругах [1–5].

В программе действий ООН «Повестка дня на XXI век» пунктами 40.6-7 представлены рекомендации по разработке концепции устойчивого развития [6]. Также соответствующим органам и организациям системы ООН в сотрудничестве с другими международными правительственными, межправительственными и неправительственными организациями предложено использовать соответствующий набор показателей устойчивого развития.

В Украине для решения идей устойчивого развития утверждена Верховной Радой Украины 24.12.1999. Концепция устойчивого развития населенных пунктов. Целью, которой определено обеспечение выхода из кризиса и создание условий для устойчивого развития населенных пунктов [7]. Однако ни в Концепции, ни в другом нормативно-правовом акте не установлены какие-либо показатели, которые определяли бы современное состояние устойчивого развития в Украине и позволяли проводить его мониторинг в будущем.

Украинская школа региональной экономики, представленная такими учеными, как Б.Н. Данилишин, В.В. Микитенко, З.В. Герасимчук, Ю. Краснов, предлагает проводить оценку региона на основе расчета уровня его устойчивого развития.

Б.Н. Данилишиным и В.В. Микитенко разработано методическое обеспечение оценки и прогнозирования результативности макроэкономического регулирования развития каскадных форм организации

производственно-хозяйственной, межрегионального и межотраслевого взаимодействия региональных социально-экономических систем в Украине [8]. Однако, при определении уровня развития региональной социально-экономической системы авторы не учитывают влияние экологической составляющей.

Так, З.В. Герасимчук считает, что определить уровень развития региона можно определив социальные, экономические и экологические фактора [9]. На основе использования данной методики можно определить причины и проблемы, влияющие на уровень развития региона. Однако, основываясь на трех факторах, таких как социальный, экономический и экологический, невозможно четко представить всю ситуацию, которая происходит на уровне региона.

По мнению Ю.М. Краснова [10] уровень развития региона определяется на основе расчета интегрального индекса развития территории, который отражает сложившийся в регионе уровень безработицы и работающего населения. Основным недостатком данного подхода является то, что он учитывает только человеческий фактор и не включает другие факторы, влияющие на развитие региона.

Исследование существующих подходов показало, что среди ученых нет единого мнения относительно определения и расчета критериев устойчивости региональных систем. Так, критерием устойчивости может выступать: степень достижения определенных целей развития, способность системы функционировать, развиваться и находится в заданном диапазоне (зоне) устойчивости, уровень адаптированности и сбалансированности.

Поскольку устойчивость развития социально-экономической системы зависит от уровня развития ее составляющих, то и устойчивость развития региона зависит, в первую очередь, от развития его территорий. За основу определения устойчивого развития региона можно взять показатели, утвержденные в постановлении Кабинета Министров Украины «Об утверждении Государственной стратегии регионального развития на период до 2020 года» [11]. Определяя основные проблемы современного развития регионов, диспропорции их социально-экономического развития, низкую конкурентоспособность и инвестиционно - инновационную активность, данная стратегия направлена на решение социальных проблем, повышение уровня экономического потенциала и экономики региона в целом, эффективности бизнеса и доходов населения, создание условий для общего повышения социальных стандартов, гарантирующих обеспечение достаточного уровня качества жизни и развития бизнес-среды.

Качество стратегии социально-экономического развития достигается за счет передовых технологий прогнозирования, анализа внутренней и внешней среды, формирования сценариев развития и мониторинга [12]. В стратегии определены показателей оценки ее реализации, а также, в соответствии с каждой задачей, предложены соответствующие приоритетные мероприятия и показатели, на основе которых проводится оценка их реализации.

Формирование стратегии должно быть основано на результатах проведения интегральной оценки финансовой устойчивости регионов. В связи с этим актуальным является разработка методики интегральной оценки финансовой устойчивости региона в разрезе следующих составляющих: финансовой, демографической, экономической и кадровой.

Методика интегральной оценки финансовой устойчивости региона включает следующие этапы.

На первом этапе осуществляется формирование информационного массива для проведения интегральной оценки финансовой устойчивости региона, на основе которого происходит формирование системы групп показателей, в разрезе составляющих исследования финансовой устойчивости региона: финансовая, демографическая, экономическая, кадровая [13].

На втором этапе проводится расчет показателей в разрезе составляющих исследования финансовой устойчивости региона и их интерпретация.

На третьем этапе проводится расчет интегрального показателя финансовой устойчивости региона с помощью множимого регрессионного моделирования.

Рост (снижение) уровня интегрального показателя финансовой устойчивости региона в динамике свидетельствует о росте (снижении) стабильности и надежности.

На четвертом этапе проводится типологизация регионов по уровню их финансовой устойчивости. В зависимости от уровня интегрального показателя финансовой устойчивости региона выделяются следующие типы: абсолютно финансово устойчивый, финансово устойчивый; относительно устойчивый; финансово неустойчивый, кризисный.

С помощью методики интегральной оценки финансовой устойчивости региона региональные органы власти освещают проблемы, влияющие на их текущее состояние, определяют степень воздействия каждой проблемы, анализируют последствия их воздействия и осуществляют прогнозирование направлений дальнейшего устойчивого их развития. Предложенная методика дает возможность формализовать и количественно охарактеризовать уровень финансовой устойчивости региона. Полученные выводы являются основой для разработки стратегии обеспечения устойчивого развития Донецкой области.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Afonso A., Jalles J. (2015) Fiscal sustainability: a panel assessment for advanced economies. *Applied Economics Letters*, № 22(11), pp. 925–929.

2. Bolívar M.P., Galera A.N., Muñoz L.A., López Subires M.D. (2016) Analyzing forces to the financial contribution of local governments to sustainable development. *Sustainability*, № 8 (9). URL: http://www.mdpi.com/2071-1050/8/9/925/htm925

3. Breunig C., Koski C., Mortensen P.B. (2010) Stability and punctuations in public spending: A comparative study of budget functions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, № 20 (3), pp. 703–722.

4. Augustine N., Wolman H., Wial H., McMillen M. (2013) Regional Economic Capacity, Economic Shocks and Economic Resilience. Washington, DC: MacArthur Foundation Network of Building Resilient Regions. 13 p.

5. Kolsto P. (2006) The sustainability and future of unrecognized quasi-states. *Journal of peace research*, vol. 43. № 6, pp. 723–740.

6. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. United Nations, New York, October 2007. 93 p.

7. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV. *Офіційний вісник України*. 2000. № 1. Ст. 6.

8. Данилишин Б.М., Микитенко В.В. Визначення ефективності макроекономічного регулювання розвитку каскадів регіональних соціально–економічних систем в ресурсних обмеженнях. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. № 3 (18). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_3_5

9. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону. Луцьк: ЛДТУ, 2002. 248 с.

10. Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Кубах А.И., Давыскиба Е.В. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: монография. Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. 176 с.

11. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. *Офіційний вісник України*. 2006. № 30. Ст. 2132.

12. Kruk E., Korytko T. (2015) Mechanism of forming of strategy socio-economic to development of region. *Harvard Educational and Scientific Review*, №. 1(7), pp. 191–196.

13. Булєєв І.П., Коритько Т.Ю., Крук О.М. Управління фінансами місцевих бюджетів: монографія. ДДМА, 2013. 310 с.

Костюк М.Г.,
аспірант,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах глобалізації питання ресурсозбереження постають перед людством на світовому рівні. Саме глобалізаційні виклики обумовлюють осмислювати цю проблематику все глибше і реальніше. А підвищення конкурентоспроможності будь-якої країни залежить від конкурентоспроможності її суб'єктів господарювання, тобто ресурсозбереження на мікрорівні (підприємства, фірми, корпорації тощо) сприяє ресурсозбереженню на макрорівні(регіональний ринок товарів та

послуг, національний ринок товарів та послуг, світовий ринок товарів та послуг).

З огляду на це, особливу увагу сьогодні приділяється системі управління ресурсозбереженням у взаємозв'язку й взаємодії на підприємствах. Сутністю управління є здійснення цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт шляхом формування інформації про його стан, прийняття на основі обробки даних коригувальних рішень та їх реалізації із застосуванням специфічних прийомів, способів, методів, діяльності для досягнення мети функціонування організації [2, с. 5]. Великий тлумачний словник сучасної української мови розглядає категорію «управління» як процес прийняття рішень в міру виявлення потенційних проблем; «стратегічне управління» як процес прийняття стратегічних рішень за ступенем виявлення стратегічних завдань та їх виконання; цільове управління – метод управлінської діяльності, оснований на виділенні найбільш важливих у даний період завдань, на здійснення яких спрямовуються головні зусилля керуючої організації [1, с. 1511]. Ресурсозбереження трактується як раціональне використання, система заходів із його забезпечення [1, с. 1216]. Простежується зв'язок при прийнятті ефективних управлінських рішень у напрямах ресурсозбереження на підприємстві. Перш за все, при прийнятті управлінських рішень у напряму ресурсозбереження керівник підприємства повинен звертатися до управлінських функцій, а саме:

- планування (короткострокове та довгострокове, бо короткострокові плани підприємства – є продовженням довгострокового планування , а завдання довгострокового планування – передбачити потреби у ресурсах для прийняття спеціальних заходів по ресурсозбереженню);
- організаційна робота (створення структур і підрозділів, в середині яких здійснюватиметься діяльність, що спрямована на досягнення основної мети – отримання прибутку та розробка і впровадження напрямів по ресурсозбереженню; створення таких підрозділів дозволяє систематизувати завдання організаційного характеру, що виникають в процесі господарської діяльності підприємства, таким чином, щоб забезпечити оптимальні умови для управління процесом ресурсозбереження з боку адміністрації; в даному разі, суттєвою – є чітка координація дій, спрямована на досягнення поставленої мети – ресурсозбереження);
- мотивація (вплив на свідомість людей, який допомагає учасникам процесу з'ясувати для себе цілі та завдання підприємства по впровадженню програми по ресурсозбереженню, що спонукають їх до реалізації цілей та завдань по раціональному використанню й збереженню ресурсів);
- контроль (процес порівняння планових показників з фактичними результатами з метою визначення і корегування відхилень, тобто приведення фактичних результатів у відповідність з запланованими показниками плану, програми ресурсозбереження або, навпаки,

переглянути програму по ресурсозбереженню відповідно до реальних умов сьогодення).

Отже, управління ресурсозбереженням на підприємстві – це складна динамічна система, що залежить як від внутрішніх факторів, так і від зовнішніх факторів, від впливу мікросередовища і макросередовища, конкурентного бізнес – оточення та глобалізаційних чинників впливу на світовий ринок товарів і послуг тощо. Система управління ресурсозбереженням представляє собою формування та реалізацію заходів по виконанню основної місії підприємства – отримання прибутку – з метою прийняття ефективних управлінських рішень по раціональному використанню ресурсів даного суб'єкта господарювання та виконанню стратегічного плану, програми по ресурсозбереженню на підприємстві.

Сутність системи управління ресурсозбереженням на підприємстві полягає у визначенні та реалізації політики ресурсозбереження на довгострокову перспективу, взаємодії та координації структурних підрозділів і служб стратегічній місії ресурсозбереження й вирішення основних завдань ведення виробничо – господарської та фінансово – економічної діяльності підприємства у конкурентному бізнес – середовищі.

Сучасні реалії сьогодення диктують обґрунтування та узагальнення логічних зав'язків, що утворюють управлінський цикл даної системи і складаються з окремих стадій, а саме:

- постановка цілей (план, програма по ресурсозбереженню);
- аналіз проблеми (виокремлення на окремі сегменти по напрямам ресурсозбереження);
- прогнозований результат (розрахунок економії ресурсів або зменшення собівартості товару за рахунок ресурсозбереження; можливий пошук альтернативного варіанту);
- оцінка прогнозованого результату(розрахунок показників);
- прийняття та реалізація управлінських рішень;
- вимірювання результатів ресурсозбереження (розрахунок фактичних і запланованих результатів та впровадження заходів по усуненню відхилень від плану, програми ресурсозбереження);
- контроль (економічна ефективність комплексу заходів по ресурсозбереженню).

Для реалізації стратегічного плану, програми по раціональному використанню ресурсів та ресурсозбереженню на підприємстві необхідно чітко сформулювати стратегічну мету системи управління ресурсозбереженням відповідно до конкурентного бізнес – середовища та глобалізаційних викликів сучасності.

Стратегічною метою функціонування системи управління ресурсозбереженням на підприємстві – є забезпечення реальних і дієвих організаційно – економічних умов для максимізації прибутку за рахунок впровадження ресурсозберігаючих заходів та технологій, виявлення й практичного використання існуючих резервів усіх видів ресурсів у виробничо-

господарської діяльності підприємства для забезпечення конкурентних позицій підприємства на ринку товарів та послуг.

Таким чином, система управління ресурсозбереженням на підприємстві сприяла обґрунтуванню доцільності застосування ефективного інструментарію відповідно до сучасних умов господарювання та динамічно – мінливого конкурентного бізнес – середовища, що забезпечить реалізацію стратегії раціонального використання ресурсів й подальшого їх забезпечення на підприємстві з подальшим представленням загроз, можливостей та альтернатив. Система управління ресурсозбереженням на підприємстві – це систематизована сукупність заходів по раціональному використанню ресурсів з метою ефективного регулювання і координації складових управління в площині ресурсозбереження на підприємстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

2. Гребінчук О.М. Оперативне управління потоковим виробництвом на машинобудівних підприємствах: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.04. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2011. 20 с.

3. Концепти інноваційного розвитку підприємництва: монографія. За заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В. Національний університет «Києво-Могилянська академія». К.: Інтерсервіс, 2018. 263 с.

Крутогорський Я.В.,
канд. екон. наук, ст. викладач,
Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЮ

Входження України до Європейського простору висуває нові вимоги ефективного функціонування та розвитку суспільства. Вітчизняна економіка стоїть на шляху необхідності впровадження заходів, що багатьом іноземним державам довелось втілювати ще 30-40 років тому. Постає важливим перейняти найкращі надбання країн та уникнути недоліків, які були визначені у процесі впровадження заходів.

Основними причинами підвищення рівня енергозбереження у провідних країнах світу є висока залежність від імпорту енергоресурсів та негативний вплив на довкілля. Постійні коливання вартості нафти, газу спонукають споживачів скорочувати їх використання шляхом: збільшення енергоефективності; нарощування об'ємів використання зеленої енергії; запровадження інновацій та застосування новітніх систем управління енергією.

Найбільш суттєві успіхи змогли досягнути країни з високим економічним розвитком та у минулому високою енергетичною складовою продукції, здебільшого це країни Європейського Союзу, США, Японія та в останні роки Китай.

Законодавча база ЄС з енергозбереження побудована на принципах ринкової економіки, що характеризується стриманістю нормативно-правового регулювання, ефективністю податкової та цінової політики. Державою створюються умови, за яких вкрай необхідно покращувати стан енергозбереження на макро-, мезо- чи мікрорівні аби бути конкурентоспроможнім та енергетично незалежним. На відміну від пострадянських країн де розвиток економіки відбувався екстенсивним шляхом, направленим на зростання об'ємів виробництва, у країнах ЄС розвиток відбувається шляхом підвищення енергоефективності та зниженні енергоємності виробництва.

Основними законодавчими актами ЄС, на основі яких розробляються національні плани дій, програми з підвищення енергоефективності та енергозбереження є директиви [1–4].

Директиви зобов'язують країни-члени ЄС отримувати результати відповідно до цільових показників діяльності в енергозбереженні, при цьому методи досягнення не обмежуються і не контролюються. Вимоги директив є мінімальними і не перешкоджають будь-якій країні-члену ЄС впроваджувати більш суворі умови та стандарти з енергоефективності.

На основі вищезазначених документів, кожна країна-член ЄС розробляє власні національні плани дій з енергоефективності, успіхи окремих держав заслуговують особливої уваги для дослідження та застосування в українських реаліях.

Німеччина. За причини зростання ціни на енергоресурси, залежності від країн-експортерів, енергетична політика направлена на розвиток змішаного енергозабезпечення шляхом зниження частки виробництва енергії з традиційних джерел та стимулювання використання енергії з альтернативних джерел. Інвестування енергозбереження здійснюється не державою, а великими фінансовими установами. Найрозвиненіша сфера – вітроенергетика, яка генерує 1/3 усієї виробленої електроенергії. Для адміністративних установ пріоритетним напрямом держзакупівель є придбання продуктів з найліпшою енергоефективністю.

Данія. Особливістю високого рівня енергозбереження економіки стали термомодернізація будівель, створення централізованого та децентралізованого теплопостачання, при чому прибуток теплопостачальних підприємств направляється на дотації споживачам. Специфічна форма власності енергетичних компаній, при якій споживач енергії стає фактично акціонером компанії, дозволяє отримувати дивіденди в разі падіння ціни на енергоресурси [5, с. 36]. Система стимулювання енергозбереження засновується на субсидіюванні нових енергоефективних проектів, енергомодернізації існуючих об'єктів та оподаткуванні. Широке розповсюдження отримали консалтингові

організації, що проводять інспектування, технічні обстеження, надають консультації у сфері енергетики та енергозбереження. У звіті з енергоефективності [6, с. 5] за 2013 р., вказано, що в промисловому секторі необхідно посилити мінімальні стандарти вимог ЄС, розширити схеми маркування продукції, стимулювати проведення енергетичного аудиту та впроваджувати системи управління споживанням енергії. Слід зазначити, що мінімальні стандарти з енергоефективності ЄС це тільки майбутнє до якого прагне Україна.

Норвегія. Енергетична політика ґрунтується на принципі ринкових цін. Високі ціни на електроенергію відкривають потенціал для інвестування в технології енергозбереження та розвиток НВДЕ, що робить енергоефективність більш рентабельнішою. Протягом багатьох років функціонують програми з підвищення кваліфікації та освіти з проблем впровадження проектів енергозбереження.

Чехія. Окремі механізми успішної політики енергоефективності приведені в роботі науковця В.О. Баранніка [7, с. 117], це: фінансування державою заходів енергозбереження; розвиток комбінованого виробництва тепла та електроенергії; підтримка інноваційних технологій; стимулювання використання НВДЕ; освіта у сфері енергозбереження та науковий супровід діяльності; застосування обов'язкових мінімальних рівнів ефективності для конкретних умов; моніторинг виконання зобов'язань сторін; санкції в разі порушення законодавства та інші.

Китай. При розробці та затверджені нових проектів проводиться контроль за рівнем енергоспоживання. Продукція багатьох компаній регулярно тестується на відповідність стандартам енергозбереженням. Стимулюється розвиток бізнесу енергосервісних компаній за участю підприємств енергетичного сектору. Відмінною рисою від інших країн є акцентована робота над програмою інтелектуальної мережі енергопостачання. Перехід на цифрові технології дозволяє застосовувати системи управління енергоспоживанням, розподіляти генеровану енергію, стимулювати розвиток суміжних галузей виробництва спеціального обладнання. Програма [8, с. 36] дозволяє інтегрувати інтелектуальні системи диспетчеризації, інноваційні лічильники, системи збору інформації про енергоспоживання, новітні інтерфейси що засновані на інтерактивному принципі взаємодії з постачальниками. Впровадження інтелектуальної мережі енергопостачання відбувається за підтримки держави, корпорацій, невеликих фірм при чітко встановлених та регламентованих зобов'язаннях сторін.

Висновки і пропозиції. Проаналізовані країни змогли досягнути високого рівня енергоефективності власних економік завдяки комплексному підходу до вирішення проблем енергоспоживання. Також слід підкреслити роль ринково орієнтованих механізмів регулювання, стимулювання, енергетичних стандартів, як основи побудови взаємовідносин в енергетиці.

Світовий досвід демонструє різноманітність шляхів підвищення енергозбереження на рівні країни, регіону, підприємства, домогосподарства та

різних сфер економіки. Притаманною рисою ефективності впроваджень є менталітет нації, соціальний устрій, прагнення населення будувати сильну економіку своєї держави задля добробуту кожного. Тому перше, що потрібно для українського суспільства – це формування енергозберігальної споживчої культури, визнання енергозбереження як життєво важливого для існування держави напряму розвитку економіки.

Наявність політичного та соціального усвідомлення необхідності реформ енергозбереження зумовлює, як показує зарубіжний досвід, взаємодію трьох основних суб'єктів – держави, бізнесу та населення. Налагодження взаємовигідної співпраці між ними, дає найефективніший результат з енергоефективності в усіх сферах економіки.

Використання зарубіжного досвіду з енергозбереження надає можливість економіці України розвиватися ефективним та досконалим шляхом, набувати переваг у конкурентній боротьбі в міжнародному просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2009/28/oj

2. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2009/125/oj

3. Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2010/30/oj

4. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2010/31/oj

5. Стафиевская В.В., Велентеенко А.М., Фролов В.А. Методы и средства ресурсосбережения: учебное пособие. Красноярск: ИПК СФУ, 2008. 430 с.

6. Energy Efficiency in Europe. Assessment of Energy Efficiency Action Plans and Policies in EU Member States. Country Report. Denmark, 2013.

7. G20 Energy Efficiency Action Plan/ Voluntary Collaboration on Energy Efficiency, 2014. 10 p.

8. Абылгазиев Т.И. Энергетическая эффективность в Китае: программы и перспективы. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2010. № 9. С. 31–43.

Ліллемяе О.Е.,
канд. юрид. наук, мол. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА НА ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концепція сталого розвитку займає центральне місце серед глобальних політичних, правових та соціальних дискусій особливо після загострення екологічної ситуації у світі, що пов'язана зі швидким індустріальним розвитком, який відбувається на даний час. Ця концепція передбачає інтеграцію економічних, екологічних та соціальних цілей. Для досягнення цих цілей кожна країна може обирати різні інструменти.

З огляду на вищезазначене, наразі з боку держав-членів ЄС, докладаються значні зусилля щодо забезпечення раціонального та ефективного використання державних коштів та їх спрямування на задоволення першочергових суспільних потреб. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС також накладає певні зобов'язання на державу, що її підписала, у різних сферах, у тому числі і економічній сфері. Це означає, що асоційована країна повинна дотримуватися правил та стандартів, які існують в ЄС. Не виключенням є і сфера державної допомоги суб'єктів господарювання. Як відомо, 27.06.2014 між Україною та ЄС було підписано Угоду про асоціацію. Ст. 262–267 зазначеного документу визначають основні засади створення та функціонування національної системи контролю державної допомоги, а саме аспекти: загальних принципів сумісності державної допомоги з конкуренцією, прозорості, способів тлумачення правил, сфери застосування тощо [1].

Надання державної допомоги суб'єктам господарювання є одним з напрямів використання коштів державного бюджету і як раз одним із фінансових інструментів, який може бути використано для досягнення цілей сталого розвитку. Правильно спрямована державна допомога може стати інструментом, за допомогою якого можна ефективно впроваджувати принципи сталого розвитку [2, с. 42]. Захист навколишнього середовища, боротьба зі зміною кліматичних умов тощо – це дуже важливі фактори, які потрібно приймати до уваги для того, щоб мати уявлення про складність питань стосовно балансу сталого розвитку, а також розвитку та збереження економічної конкуренції на ринку при наданні державної допомоги. Тобто постає питання: чи може торгівля товарами та послугами на національному та міжнародному рівнях здійснюватися у вільному та лібералізованому ринку із дотриманням правил державної допомоги абсолютно для всіх суб'єктів господарювання, одночасно підтримуючи та просуваючи ідеї сталого розвитку.

Отже, яка саме державна допомога спроможна підтримати суб'єктів господарювання, а також паралельно виконувати важливі соціальні, економічні завдання для суспільства в цілому, беручи до уваги те, що позитивні аспекти із

досягнення довгострокових цілей переважають негативні наслідки у вигляді спотворення конкуренції на ринку.

Станом на даний час, використовуючи дані Євростату при аналізі політики державної допомоги ЄС, очевидним є те, що найбільш підтримуваними напрямами є горизонтальні і саме вони привертають підвищену увагу з боку ЄС. Найбільш поширеними напрямами є: регіональний розвиток, охорона навколишнього середовища (енергозбереження, енергоефективність), дослідження та інновації, допомога малому та середньому підприємництву. Найбільш підтримувані: охорона навколишнього середовища – 24%, регіональний розвиток – 21%, дослідження та інновації – 18% [3].

Аналіз загальних показників надання державної допомоги показав, що найбільш узгоджена політика горизонтальної допомоги проводиться у розвинених країнах ЄС. Зокрема, у Данії у відсотковому співвідношенні вона становить 95,2%, Швеції – 90,6%, Фінляндії – 83,9%, Нідерландах – 82% [4, с. 6].

У Швеції державна допомога становить близько 0,9% ВВП, що є значно вищим показником, ніж середній по ЄС (0,53%), однак це пов’язано з великою долею допомоги на захист навколишнього середовища (80%). Тому такі обсяги вважаються виправданими, з огляду на те, що даний напрям є горизонтальним.

Взагалі, з метою підтримки та збільшення обсягів інвестицій у технології сталого розвитку, а також екологічно чисті рішення щодо продукції та послуг не тільки на енергетичному ринку, надзвичайно важливими є певні стимули для суб’єктів господарювання у вигляді державної допомоги [5, с. 502]. Із цих причин горизонтальна державна допомога на захист навколишнього середовища є більш виправданою з огляду впливу на стан економічної конкуренції. Тобто така державна допомога цілком може справити вплив на економічну конкуренцію, однак її позитивні наслідки для суспільства в цілому є надзвичайно важливими і тому вона визнається сумісною з ринком.

Крім цього, дотримання певних правил, що передбачені Настановами Європейської Комісії щодо державної допомоги на захист навколишнього середовища (далі – Настанови) [6], у більшості випадків забезпечує стовідсоткову сумісність такої державної допомоги для конкуренції. Прийняття цього документу викликано тим, що у сучасному світі дуже швидко розвиваються ринки відновлювальних джерел енергії, поводження з відходами тощо і для того, щоб була збережена економічна конкуренція, необхідно слідувати цим правилам. Більше того, у Настановах чітко зазначено, що державна допомога в цій сфері може сприяти сталому розвитку. Основною метою надання державної допомоги у цій сфері є покращення стану навколишнього середовища. Конкретними завданнями є надання підтримки та придбання нових транспортних засобів, які сприяють підвищенню рівня охорони навколишнього середовища, підтримці досліджень у сфері навколишнього середовища, енергоефективності, заохоченні відновлюваних джерел енергії, підтримці когенерації, поводження з відходами, відновлення забруднених об'єктів тощо.

Як стверджує Р. Хеффрон, енергетична безпека та екологічні цілі набагато важливіші в довгостроковій перспективі суспільства, ніж економічна конкуренція [7], тому нормативно-правова база ЄС сприяє розвитку відновлювальних джерел енергії, а також захисту навколишнього середовища.

Отже, активізація процесу виконання Україною зобов'язань, взятих на себе при приєднанні до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та положень Угоди про асоціацію не лише створює якісно нову правову основу для подальших відносин між Україною та ЄС, а й є стратегічним орієнтиром для проведення системних реформ, спрямованих на підвищення ефективності функціонування паливно-енергетичного комплексу країни, забезпечення енергетичної безпеки [8, с. 324]. Адже на даний час в Україні у відсотковому співвідношенні поки що домінує галузева державна допомога, яка складає 71,6%, що є неприпустимим для європейської політики надання державної допомоги. У зв'язку з цим закономірним слід визнати завдання щодо забезпечення на державному рівні пріоритетність горизонтальної допомоги над іншою державною допомогою, що дозволить поступово мінімізувати обсяги галузевої державної допомоги, а найголовніше – виконувати довгострокові, важливі для суспільства, в цілому, завдання.

Позитивним моментом, безумовно, є також схвалення Президентом України 12.01.2015 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [9], яка визначила ряд першочергових заходів, спрямованих на забезпечення енергонезалежності України та реформування енергетичного сектору. Метою реформування є трансформація енергетичного сектору країни з дотаційного та проблемного на економічно прибутковий, конкурентний і динамічний сектор національної економіки.

Висновки. Отже, баланс між індивідуалістичною поведінкою ринку і співпрацею для захисту суспільних благ, а також досягнення спільних інтересів, необхідних для виконання завдань сталого розвитку є важливим завданням та викликом перед сучасною економікою. Екологічні проблеми у світі потребують нагального вирішення із врахуванням специфіки оцінки підтримки проектів, спрямованих на захист навколишнього середовища, а також більш широкої гнучкості у тлумаченні критеріїв оцінки державної допомоги на сумісність для конкуренції. В основі цієї аргументації лежить важливість довгострокової перспективи в охороні навколишнього середовища.

Трансформація державної допомоги з галузевої на горизонтальну є пріоритетною складовою державної економічної політики у контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Тому довгострокова мета щодо державної допомоги будь-якої держави, яка орієнтується на політику державної допомоги ЄС, має зосередитися на горизонтальних цілях, які менш спотворюють конкуренцію, не справляють значного впливу на вільну торгівлю, а також здатні досягти цілі сталого розвитку. Крім того, необхідним є нормативне закріплення принципу переваги надання горизонтальної державної допомоги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

2. Bartniczak B. (2014) Granting aid in the Context of Sustainable Development Principles. *Equilibrium. Quartely Journal of Economics and Economic Policy*, vol. 9, iss. 2, pp. 41–54.

3. State Aid Overview. European Commission, Competition DG. URL : http://ec.europa.eu/competition/state_aid/scoreboard/horizontal_objectives_en.htm

4. Ambroziak A. (2005) State aid as an instrument for reinforcing competitiveness of polish undertakings. Necessity for retargeting of the granted aid? Warsaw: Warsaw School of Economics. 45 p.

5. Farah P.D., Otvos T. (2018) Competition Law and Trade in Energy vs. Sustainable Development: A clash of Individualism and Cooperative Partnerships? *Arizona State Law Journal*, pp. 497–513.

6. Guidelines on State aid for environmental protection and energy 2014–2020: Communication from the Commission No 2014/C/ 200/01. *Official Journal*. C200/1–55.

7. Heffron R. (2013) Energy Subsidies and the Flawed Dominance of Economics in the UK Energy Sector. *Cambridge University Science and Policy Exchange*. URL : http://www.researchgate.net/publication/259458690_Energy_Subsidies_and_the_Flawed_Dominance_of_Economics_in_the_UK_Energy_Sector

8. До щорічного послання Президента України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році»: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2015. 684 с.

9. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. Ст. 154.

Лига А.І.,
провідний економіст,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПОТОЧНИЙ СТАН ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Дослідження поточного стану інституційного середовища сфери житлово-комунальних послуг (далі ЖКП) є фундаментом, на якому мають будуватись наукові дослідження вищевказаної сфери. На часі вони особливо актуальні, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, та необхідністю проведення

низки системних перетворень, що дозволять виконати Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та досягти сумісності з країнами членами ЄС як на рівні інституціонального так і інституційного середовища.

Значна кількість наукових досліджень в цій сфері та наведених в них висновків, дозволяє стверджувати, що у сфері ЖКП існує низка проблем, які не вирішуються впродовж достатньо тривалого періоду. Більш того частина науковців вважає, що сфера ЖКП перебуває в стані кризи пов'язаного зі зношеністю об'єктів і мереж комунальної інфраструктури, хронічною збитковістю суб'єктів господарювання, що надають ЖКП, їх значною залежністю від постачання електроенергії та газу із відповідних ринків [1].

Крім того в Україні існує високий рівень монополізації ринку, складні вхідні бар'єри в галузь нових операторів ринку, низький рівень конкуренції та застарілий підхід до функціонування сфери ЖКП де інтереси природних монополій привалюють над законними інтересами споживачів, які не мають практичної можливості відстояти свої інтереси, та повинні сплачувати за всі недоліки та економічні прорахунки, що роблять монополісти ринку. Це призводить до низької зацікавленості виконавців (виробників) послуг у модернізації, енерго- та ресурсоощадження, підвищенні якості послуг, що надаються.

У свою чергу в країнах членах ЄС ця галузь ринкова, з достатньо високою конкуренцією, та якістю послуг які постійно підвищуються, в наслідок постійної модернізації та впровадження заощаджувальних технологій. В центрі європейської політики у сфері ЖКП знаходиться споживач, а його довіра до ринку стимулює постійних приток інвестицій у галузь. При цьому враховуючи високий рівень соціальної значущості сфери ЖКП для держави, галузь отримує, ще і значну державну підтримку, особливо в питаннях, що сприяють впровадженню заощаджувальних технологій та захисту навколишнього середовища.

Отже, маємо істотний дисбаланс, між прагненнями та зобов'язаннями держави в межах Угоди про асоціацію Україна – ЄС, та фактичною ситуацією на ринку житлово-комунальних послуг.

Подолання цього дисбалансу можливо лише в наслідок структурних змін, що дозволять галузі вийти з кризи, подолати наведені вище проблеми, та досягти сумісності систем з країнами членами ЄС.

Отже, аналіз поточного стану інституційного середовища сфери ЖКП, є стартовою позицією для реформи галузі. Для цього маємо окреслити з чого власне складається інституційне середовище сфери ЖКП.

Маємо погодитись, що гносеологічно інституція це – «зведена система знань (інструкцій) по здійсненню функції, як опис даної функції для передачі інформації про неї, для навчання, для формування актора, здатного виконувати цю функцію в системі правил, норм, положень, інструкцій» [2].

Під «інституціями» розуміється система формальних (законодавчих) та неформальних норм і правил у вигляді стандартів поведінки, суспільних цінностей, звичок, рутини, традицій, звичаїв, що визначають загальний

цивілізаційно-культурний рівень індивідів і суспільства в економічній, соціальній, політичній або будь-якій іншій сфері. [2].

Отже, **«інституційне середовище сфери ЖКП»** – це сукупність формальних та неформальних норм та правил у сфері ЖКП, що утворюють фундаментальну (правову) базу та механізми взаємозв'язків, що застосовуються інститутами сфери ЖКП для досягнення мети відповідної сфери.

Мету сфери ЖКП пропонуємо визначити як досягнення ефективності діяльності у сфері ЖКП, через підвищення якості послуг (обслуговування) та гарантування високого рівня задоволення споживачів.

До інститутів сфери ЖКП слід віднести: інститут виконавців послуг ЖКП; інститут споживачів та покупців послуг ЖКП; інститут виконавчої влади; інститут місцевого самоврядування; інститут громадських об'єднань споживачів; інститут саморегулювання суб'єктів господарювання; інститут судової влади; інститут з позасудового вирішення спорів.

Перша частина з 4 інститутів, мають власні інтереси у сфері ЖКП. Але оскільки у кожного інституту свої власні інтереси то це створює протиріччя. Оскільки як було зазначено вище монополізація цієї сфери, створює умови для привалювання інтересів інституту виконавців послуг ЖКП, то це призводить до потрапляння всієї системи до «інституціональною пастки».

Стійкість інституційної пастки означає, що за умови істотного тимчасового зовнішнього впливу на систему, вона (система) залишається в інституціональній пастці. Потрапивши до неї, система вибирає неефективний шлях розвитку, до того ж згодом перехід на ефективну траєкторію може виявитися уже нераціональним [3]. Тобто можемо зробити висновок, що ситуація, яка склалась в Україні внаслідок привалювання інтересів виконавців послуг над інтересами споживачів і фактичне обслуговування інтересів виконавців, інститутами виконавчої влади та місцевого самоврядування та утворили цю «інституціональну пастку», що й призвела до кризи галузі.

Тому доцільне включення до інститутів сфери ЖКП, другої частини, яка також складається з 4 інститутів, що мають дозволити подолати протиріччя інтересів перших 4-х інститутів, та буде запобігати системі потрапляти в подібну пастку у майбутньому.

Крім інститутів сфери ЖКП для аналізу інституційного середовища, маємо враховувати види діяльності сфери ЖКП.

Відповідно до ст.. 5 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», до цієї сфери належать комунальні та житлові послуги. **До комунальних послуг належать** послуги: з постачання та розподілу природного газу; постачання та розподілу електричної енергії; постачання теплової енергії, постачання гарячої води; централізованого водопостачання, централізованого водовідведення; поводження з побутовими відходами **До житлових послуг належать**: послуги з утримання спільного майна багатоквартирного будинку; купівлі електричної енергії для забезпечення функціонування спільного майна

багатоквартирного будинку; поточний ремонт спільного майна багатоквартирного будинку [4].

Отже, як було сказано вище інституційне середовище сфери ЖКП, це система формальних (законодавчих) та неформальних норм і правил. При цьому маємо враховувати як норми, що безпосередньо стосуються сфери житлово-комунальних послуг, так і норми завдяки яким різні інститути сфери ЖКП функціонують.

Формальні інституції слід поділити на кодекси та закони, та підзаконні нормативно-правові акти. До них відносяться постанови, накази, розпорядження, рішення, статути, правила, інструкції, положення прийняті ЦОВВ, що які мають загальнодержавний та обов'язковий до виконання характер.

Раніше до формальних інституцій доречно було включати національні стандарти, але тепер скасована їх обов'язковість, тому потрібно враховувати їх у неформальних інституціях.

Отже до неформальних інституцій, окрім державних стандартів у сфері ЖКП, відносяться галузеві стандарти, а також статути, внутрішні правила тих чи інших інститутів сфери ЖКП, їх внутрішні норми та інструкції, кодекси добропорядної етики, договори, рекомендації та навіть традиції та звичаї, що визначають норми поведінки як окремих осіб так і організації.

Іншими словами, неформальні інституції не мають загальнонаціонального зобов'язуючого характеру, вони або мають зобов'язуючий характер для членів певного інституту, або випливають з умов договору, або взагалі не мають жодних зобов'язуючих норм, а є суто добровільними, такими, що визнаються певними інститутами або окремими суб’єктами цих інститутів сфери ЖКП.

Той факт, що сфера ЖКП перебуває в стані кризи, свідчить про те, що система потрапивши в «інституціональну пастку» не в змозі самостійно досягти стану гомеостазу, дозволяє зробити припущення, щодо існування істотних недоліків в інституційному середовищі сфери ЖКП. Середовище не справляється зі своєю основною функцією, надати інститутам сфери ЖКП механізми функціонування, що дозволяють досягти балансу інтересів всіх учасників ринку.

Аналіз інституційного середовища, підтверджує наявність таких недоліків. В діяльності кожного інституту, за кожним видом діяльності можна знайти значну кількість механізмів, що не працюють, або положень, що повністю перегортають зміст діяльності системи, обслуговуючи ту саму «інституціональну пастку» коли система лише помножує прийняття ірраціональних рішень.

Прикладом може слугувати ситуація з повіркою приладами обліку води та тепла. Так відповідно до п. 2 ст. 4 та п. 2 ст. 6 Закону України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання», саме власник (споживач) приладу обліку робиться відповідальним за фінансування енергоефективності виконавців у сфері постачання тепла та води, та їх витрат пов'язаних з безпосереднім збутом цих послуг споживачам. Оскільки саме на

нього тепер покладається обов'язок і купівлі й повірки приладів обліку води та тепла [5]. Це входить в певне протиріччя з постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2005 № 630, де відповідно до п. 9 повірку приладів обліку води має здійснювати саме виконавець послуг [6]. Це логічно, адже прилад обліку води та тепла допомагає продавцю підрахувати, скільки саме спожив споживач і скільки він має сплатити. Але законодавець пішов від інтересів виконавця послуг, та переклав ці витрати на споживача. Відповідно і відповідальність за несвоєчасну повірку приладу обліку переноситься також на споживача, що окрім економічних санкцій переводить його на нормативне споживання, що знов таки приносить вигоду виконавцю послуг та шкодить споживачу.

Така норма також суперечить ст. 23 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», яке зобов’язує такі підприємства впроваджувати ресурсозберігаючих технології та обладнання з обліку [7]. Крім того, потрібно враховувати, що зобов'язані купувати прилади обліку споживачі, будуть завжди придбавати найдешевші прилади обліку. В той саме час, технології обліку води та тепла постійно розвиваються і вже дозволяють знімати дані дистанційно, своєчасно передавати на відповідні сервери інформацію про технічні несправності або зупинення роботи приладу обліку, автоматично формувати платіжні документи, тим самим автоматизуючи більшість трудомістких процесів, що сприяє підвищенню ефективності роботи підприємств.

Ще одним з прикладів є асоціації об’єднань співвласників багатоквартирного будинку. Так відповідно до ст. 1 Закону України «Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку» (ОСББ) : «асоціація об’єднань співвласників багатоквартирного будинку – юридична особа, створена для представлення спільних інтересів об’єднань співвласників багатоквартирних будинків» [8].

Тобто за логікою має представляти інтереси співвласників перед виконавцями послуг та іншими інститутами сфери ЖКП. Фактично мова йде ніби про галузеву асоціацію споживачів, з тією різницею, що представляє вона не тільки споживачів, але і інших власників багатоквартирних будинків.

При цьому подальший аналіз тексту закону дозволяє зробити висновок, що законодавець заклав дещо інший зміст у це поняття. Адже відповідно до ст. 12 Закону України «Про ОСББ» на асоціації покладається функція управління багатоквартирним будинком. Отже, не про яке представництво мова не йде, фактично під асоціацією розуміється певний аналог керуючої компанії.

Приблизна така сама ситуація складається з Закону України «Про житлово-комунальні послуги» де у п. 6 ст. 1 дано визначення поняттю «індивідуальний споживач» під яким розуміється фізична або юридична особа, яка є власником (співвласником) нерухомого майна, або за згодою власника інша особа, яка користується об’єктом нерухомого майна та отримує житлово-комунальну послугу. (Закон України про ЖКП)

Таке формулювання повністю відповідає точки зору виконавця послуг якому байдуже хто споживає його послуги, але воно повністю нівелює розуміння терміну «споживач» з точки зору Закону України «Про захист прав споживачів» та міжнародного права. Відповідно до яких споживач – це фізична особа яка фізична особа, яка придбаває, замовляє продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (Закон України «Про захист прав споживачів»). Проблематика, тут навіть не в тому, що це вносить певну плутанину в термінології, основна проблема в тому, що на один рівень ставиться людина та суб'єкт господарювання які потребують і різного рівня захисту і для яких послуги ЖКП мають різне значення. Для перших послуги ЖКП задовольняють їх життєво необхідні потреби та є це кінцевими витратами, що не повертаються. Для інших послуги ЖКП це ресурс який перетворюється в новий продукт, який продається з доданою вартістю. Перші є найменш поінформованою, кваліфікованою та забезпеченою ресурсами стороною ринку, друга є рівним учасником ринку з майже рівними з виконавцем послуг ЖКП ресурсами та можливостями. Поєднання законодавцем у терміні «індивідуальний споживач» і перших і других призведе до того, що прості люди не зможуть розраховувати на більший рівень захисту і водночас будуть нести рівну відповідальність з бізнесом.

Подібна до наведених прикладів ситуація де на першому місці знаходяться інтереси виконавців послуг на шкоду споживачам простежується практично у всьому інституційному середовищі України, що свідчить про те, що вся сфера ЖКП знаходиться в глибокій «інституціональній пастці», що обслуговує інтереси виключно одного інституту сфери ЖКП.

Крім того слід зазначити, що значна кількість інститутів у сфері ЖКП взагалі не мають формальних інституцій для свого існування. На часі в Україні відсутній Закон «Про медіацію», Закон «Про саморегулівні організації» та низка інших нормативно-правових актів, що мають забезпечити сферу ЖКП всіма необхідними інституціями.

Вихід з цієї ситуації може бути тільки один Україна має повністю змінити філософію створення інституційного середовища в сфері ЖКП, де у центрі політики має знаходитись споживач. Тобто особа за ради задоволення потреб якої й існує вся сфера ЖКП.

Для цього **мають відбутись законодавчі зміни, що, по-перше**, закріплять статус споживача як центральної фігури ринку ЖКП, визнають його стороною, що потребує захисту і як наслідок побудує ефективні механізми які забезпечать беззастережне додержання його прав та інтересів, а у разі їх порушення гарантують їх беззаперечне відновлення.

По-друге, знищать підґрунтя для існування монополій у сфері ЖКП та сприятимуть розвитку конкуренції на цьому ринку. Це може бути досягнуто шляхом створення умов для спрощення виходу на ринок нових суб'єктів господарювання, через створення механізмів для спільного використання наявних мереж постачання комунальних послуг. Також має бути підвищена

роль споживача на ринку, через створення максимально простих процедур зміни виконавців житлових-комунальних послуг.

По-третє, забезпечать всі інститути сфери ЖКП необхідними інституціями для їх функціонування та взаємозв'язку між ними.

По-четверте, забезпечити сферу ЖКП ефективними інституціями, завдяки яким держава зможе надавати підтримку галузі в питаннях впровадження інновацій, ресурсо- та енергозбереження, а також захисту навколишнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельникова М.В., Градобоєва Є.С. Сфера житлово-комунальних послуг міста: особливості функціонування та можливості розвитку. *Економіка та право*. 2017. № 3(48). С. 124–131. doi: https://doi.org/10.15407/econlaw.2017.03.124

2. Обушна Н.І. Особливості категоріального апарату інституціональної теорії у площині державного управління. *Менеджер*. 2016. № 1. С. 40–48.

3. Національна економіка : навч. посіб. За ред. А.Ф. Мельник. Київ. : Знання, 2011. 464 с.

4. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19

5. Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання: Закон України від 22.06.2017 № 2119-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19

6. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2005 № 630. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-%D0%BF

7. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон України від 10.01.2002 № 2918-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14

8. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 № 2866-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14

Лях І.І.,
головний економіст,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах нестабільності економіки в Україні ще не сформовані умови для розвитку інституцій венчурного інвестування, які у більшості економічно розвинутих європейських країн вважаються одними з найефективніших інструментів забезпечення процесів впровадження інновацій, залучення інвестицій в інноваційну сферу. Розглянемо тенденцію розвитку інституцій спільного інвестування (ІСІ) на прикладі управління активами саме венчурних фондів за останні 5 років – 2013–2017 рр. (табл. 1).

За звітом Української асоціації інвестиційного бізнесу венчурні фонди, які були двигуном зростання усі попередні роки, у 2014 році почали більш активно закриватися, а хвиля новостворених інститутів спільного інвестування цієї категорії була недостатньою, щоб кількісно перекрити відтік, що посилювався. За весь 2014 р. кількість ІСІ зменшилася на 0,8% (після +6,0% у 2013 р.) [1]. Зауважимо, що близько половини кількісного скорочення інститутів спільного інвестування припало саме на венчурний сектор.

Таблиця 1. Динаміка кількості закритих недиверсифікованих венчурних фондів у загальній кількості ІСІ у 2013–2017 рр.*

Показники	*Роки*				
	2013	2014	2015	2016	2017
Усього кількість ІСІ, один. з них:	1250	1188	1147	1130	1180
кількість венчурних ІСІ, один.	1031	1006	992	997	1028
частка венчурних ІСІ в загальній кількості ІСІ, %	82,48	84,68	86,48	88,23	87,12

*Складено за: [1; 2; 3].

Венчурні фонди, разом з іншими ІСІ закритого типу, у 2015 р. продовжували визначати динаміку індустрії в цілому. В кількісному аспекті сектор знову звузився: чисельність фондів, що ліквідувалися протягом року, перевищувала кількість новостворених фондів. Всього ІСІ цієї категорії, що досягли нормативів та діяли на кінець 2015 р., стало на 14 менше.

Як бачимо, загальна кількість ІСІ за 2016 р. зменшилася на 17 компаній, що становить 1,39% рівня попереднього року. Але в 2017 р. кількість ІСІ зросла на 50 компаній, в тому числі венчурних ІСІ – на 31 компанію. Зазначимо, що інші види ІСІ скоротилися, серед яких відкриті, інтервальні і закриті ІСІ (окрім венчурних). А саме поява значної кількості нових венчурних ІСІ показала зріст

частки венчурних ІСІ в загальній кількості ІСІ майже на 5% у 2017 р. (до 1028) у порівнянні з 2013 р. [3].

Венчурні фонди, як і раніше, лідирували не лише за кількістю нових ІСІ, що досягли нормативів, але і тих, що закривалися. Дивлячись на вагову частку венчурних фондів в загальних активах українських ІСІ, зауважимо, що вона становить більшу частину загального обсягу ІСІ – майже 90%.

Вищенаведене доводить, що венчурні фонди порівняно з іншими видами ІСІ є найбільш ризикованими для інвесторів, але з року в рік росте їх кількість в Україні, що сприяє розвитку і функціонуванню венчурної індустрії, і як слідство, інноваційному потенціалу країни.

Згідно за даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, сукупна вартість чистих активів усіх інститутів спільного інвестування за останні п’ять років (2013–2017 рр.) збільшилися в 1,3 рази, перш за все, за рахунок венчурних фондів, вартість чистих активів (ВЧА) яких зросла на 55303,9 *млн* грн, або на 13,7%.

Таблиця 2. Динаміка вартості чистих активів ІСІ у розрізі типів фондів у 2013–2017 рр., *млн* грн*

Показники	*Роки*				
	2013	2014	2015	2016	2017
Усього (з венчурними)	158424,5	180404,7	199861,1	188331,6	213441,3
відкриті	103,2	60,2	54,9	57,7	74,8
інтервальні	122,3	107,8	87,9	65,0	78,4
закриті (крім венчурних)	8318,2	10198,7	9809,6	7546,2	8103,4
Усі (крім венчурних)	8543,6	10366,7	9952,5	7668,9	8256,6
Венчурні	**149880,8**	**170796,9**	**189908,7**	**180662,6**	**205184,7**
Частка венчурних ІСІ в загальній вартості ІСІ, %	94,6	94,7	95,0	95,9	96,1

*Складено за: [1; 2; 3].

Основну питому вагу втримує частка венчурних ІСІ, яка в загальній ВЧА ІСІ складає від 94,6% у 2013 р. до майже 96,1% вже у 2017 р. Можемо зробити висновок, що досить важливою складовою ІСІ є венчурні фонди, які за своїм обсягом значно переважають над іншими структурними компонентами. Але порівняння даних двох таблиць показує, що не зважаючи на збільшення кількості венчурних ІСІ у 2016 р. вартість чистих активів зменшилась, та у вже у кінці 2017 р. ситуація з кількістю та вартістю синхронізувалася – відмічається зростання обох показників.

Венчурні фонди відносно інших видів інститутів спільного інвестування є найбільш ризикованими для інвесторів. Тому, для виявлення значення венчурних ІСІ в підтримці конкурентоспроможності країни, край необхідним є проведення заздалегідь комплексної оцінки цих показників та обов’язковим прогнозом впливу змін одного показника на інший.

Венчурні фонди як гнучкий інструмент для здійснення інвестиційних програм мають широкі інвестиційні можливості, ефективне використання яких допоможе господарюючим суб'єктам отримати більші прибутки та переваги, і це є позитивним впливом на мікрорівні, та при цьому і зрушенням до кращого на макрорівні.

Важливим напрямком, який вважається значним для перспективного розвитку галузі спільного інвестування та управління активами, може стати активізація використання інститутів спільного інвестування в обслуговуванні програм приватно-державного партнерства. Зазначене свідчить, що невирішеною частиною проблеми функціонування венчурних фондів є забезпечення виконання вітчизняними фондами інноваційної функції, яка притаманна венчурному капіталу в розвинутих країнах світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітичний огляд ринку управління активами в Україні: результати 4-го кварталу та всього 2014 року. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/files/-articles/2245/55/Q4%202014%20%20Full%202014_final.pdf

2. Аналітичний огляд ринку управління активами в Україні: результати 4-го кварталу та всього 2016 року. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2561/48/Q4%202016%20&%20Full%202016_final.pdf

3. Аналітичний огляд ринку управління активами в Україні: результати 4-го кварталу та всього 2017 року. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: http:// http://www.uaib.com.ua/files/articles/2660/15/Q4%202017%20&%20Full%202017_final.pdf

Лях О.В.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ СИМБІОЗІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Структурні зрушення, що спричинено глобальною конкуренцією, посилення екологічних проблем та ускладнення матеріального забезпечення виробництва, пов'язане з дефіцитом сировинних матеріалів, – все це вимагає, щоби промислові компанії ґрунтували свій розвиток на більш ресурсоефективних стратегіях. Цього можна досягти шляхом співпраці між

компаніями, що діють у різних галузях промисловості та навіть у різних секторах економіки, а також регіональними органами влади та муніципалітетами. Одною із сучасних форм такої співпраці є промисловий симбіоз.

В природі існує безліч прикладів симбіозу, який полягає у взаємодії між різними організмами, які живуть у тісній фізичній асоціації, як правило, маючи взаємну вигоду від цього. По аналогії, промисловий (індустріальний) симбіоз означає, що традиційно окремі галузі залучені в колективну господарчу діяльність, щоб отримати конкурентну перевагу, що включає фізичний обмін матеріалами, енергією, водою та / або побічними продуктами [1, с. 7].

Промисловий симбіоз створює взаємопов'язану мережу фірм, а в деяких випадках також і неприбуткових організацій, яка прагне імітувати функціонування екологічних систем, в межах яких енергія та матеріали постійно циркулюють без виробництва відходів або з мінімальною їх кількістю. Цей процес служить для зменшення впливу на навколишнє середовище різних сфер економічної діяльності, перш за все промисловості, сільського господарства та ЖКГ. Первозданна сировина потрібна в меншій мірі, а також знижується потреба в звалищах для захоронення відходів. Така організація взаємодії різних бізнесів у симбіозі також дозволяє створювати додану вартість з матеріалів, які інакше були б викинуті, отже матеріали залишаться економічно цінними довше, ніж у традиційних виробничих системах.

Іншими словами, промисловий симбіоз – це промислова екосистема, де невикористані або залишкові ресурси (у вигляді отриманих в результаті виробничого процесу побічних продуктів або відходів) однієї компанії використовуються іншою. У формуванні та функціонуванні промислового симбіозу беруть участь декілька компаній, які доповнюють одна одну, забезпечуючи взаємну додану вартість завдяки ефективному використанню сировини, енергії, технологій та послуг. Це призводить до появи взаємних економічних вигод у співпрацюючих компаній, а в територіальному вимірі – до соціальних та екологічних переваг у місті розташування цих компаній.

Дикоуплинг (*decoupling*), тобто розмежування використання ресурсів та економічного зростання є одним з ключових напрямків глобального руху до сталого розвитку. У цьому контексті промисловий симбіоз має величезний потенціал. Хоча підвищення ефективності використання ресурсів є одним з його центральних аспектів, промисловий симбіоз пов'язується з більш широкими програмами у сфері формування зеленої економіки, поширення еко-інновацій, досягнення певного рівня матеріальної та енергетичної безпеки країни, протидії зміні клімату, а також підвищення місцевого, регіонального та національного добробуту.

Найбільш поширеним прикладом промислового симбіозу є такий, коли один суб'єкт господарчої діяльності виробляє власну продукцію або надає послуги, використовуючи в якості сировини матеріальний потік, який є відходами господарювання іншого суб'єкта. Інші приклади симбіотичного співробітництва включають спільне використання конкретного обладнання або

об'єктів та об'єднання ресурсів. Екологічні переваги є результатом скорочення споживання ресурсів та зменшення кількості відходів та викидів. Система обміну зазвичай перетворює негативні зовнішні фактори навколишнього середовища, головним чином у вигляді відходів, на позитивні зовнішні фактори навколишнього середовища, такі як зменшення забруднення та зменшення потреби в сировині [2, с. 14]. Для промислових підприємств вигода полягає в першу чергу в економічних перевагах, але в останні роки зростає кількість компаній які сприймають як стратегічні орієнтири принципи відповідального бізнесу та розглядають екологічні результати власної діяльності як репутаційний фактор їх конкурентоспроможності та переваг їх клієнтів (споживачів продукції).

Інтерес до промислових симбіозів з боку багатьох дослідників проблем сталого розвитку та промислової екології виник у другій половині минулого століття. Цей інтерес був викликаний прикладами компаній, що вигідно співпрацювали на практиці тривалий час надаючи мінімальне антропогене навантаження на навколишнє середовище. Найбільш відомим прикладом є промисловий симбіоз в м. Калундборг, Данія (див., [3]). На початку XXI ст. промисловий симбіоз став загальноприйнятим і стратегічно пріоритетним інструментом політики в контексті зеленої економіки. У 2011 р. промисловий симбіоз був включений як один з елементів дорожньої карти в рамках ініціативи ЄС з ефективного використання ресурсів [4, с. 7]. Також Організація економічного співробітництва та розвитку визначила промисловий симбіоз як системний елемент інновації, який є життєве важливим для подолання розриву між масштабами промислових відходів та їх повторного використання, а також взагалі майбутнього зеленого зростання [5, с. 14]. Деякі національні ініціативи з управління відходами або офіційні плани регіональних влад чітко визначають розвиток промислових симбіозів як пріоритет (наприклад, у Великої Британії, Данії, Ірландії, Південної Африці, Португалії, США). Програми, що містять елементи, пов'язані з індустріальним симбіозом, існують у різних країнах, наприклад, впровадження еко-індустріальних парків у Китаї як елемент стратегії циркулярної економіки в країні, а також програма розвитку промислових симбіозів в регіоні Емілія-Романья, Італія (див., [6; 7]).

Впровадження в Україні ініціативи з поширення досвіду формування мережі промислових симбіозів потребує проведення досліджень задля кращого розуміння процесів у промислових системах та мережах на національному, регіональному та місцевому рівнях. Ключовим завданням є визначення шляхів для полегшення та координації впровадження подібних ініціатив. Це передбачає ідентифікацію бар’єрів, перш за все інституційного характеру, які можуть гальмувати впровадження зазначених ініціатив, оцінку існуючих механізмів сприяння процесам, які узгоджують внутрішню мотивацію представників ділових кіл промисловості та інших секторів національної, регіональних і місцевих економік, а також інших бенефіціаріїв, що отримають соціальні та екологічні вигоди від формування мережі промислових симбіозів.

Інструменти політики підтримки для стимулювання створення та сприяння розвитку промислових симбіозів можна класифікувати на два різних типи заходів. Обидва типи заходів можуть бути використані в комплексі промислової політики як на національному, так і на регіональному і місцевому рівнях.

1) Прямі заходи підтримки, які мають на меті підтримку створення та сприяння безпосередньо діяльності симбіозів і можуть включати: (а) фінансову підтримку створення центрів сприяння розвитку симбіозів; (б) ринкові інструменти, спеціально спрямовані на безпосередню підтримку відповідних проектів (податкові пільги, субсидії тощо); (в) інструменти підтримки промо-акцій для більш детальної обізнаності в сутності промислових симбіозів, налагодження комунікації в рамках визначеної мережі компаній; (г) інструменти заохочення місцевих та регіональних влад щодо сприяння формування та розвитку промислових симбіозів (фінансування проектів з Фонду регіонального розвитку тощо).

2) Непрямі заходи, що не мають спеціального завдання підтримувати розвиток промислових симбіозів, але можуть створити належні рамкові умови для сприяння спонтанному виникненню промислового симбіозу, включаючи стандарти та правила (наприклад, заборона на створення нових сміттєзвалищ, заборона на спалювання відходів, більш жорсткі норми викидів), ринкові інструменти, такі як податки на звалища, заказ на проведення дослідження та розробок, пов'язаних з поводженням з відходами та інші інструменти, такі як просування ринків вторинних ресурсів або надання преференцій для продукції, яка виготовлена з вторинних ресурсів, в рамках публічних закупівель.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. United Nations Industrial Development Organization. Eco-industrial park: Creating shared prosperity and safeguarding the environment. Vienna: UNIDO, 2016. 32 p.
2. Chertow M., Ehrenfeld J. (2012) Organizing self-organizing systems – towards a theory of industrial symbiosis. *Journal of Industrial Ecology*, № 16(1), pp. 13–27.
3. Індустріальна екологія: данська модель. Euronews. 26.06.2015. URL: https://ua.euronews.com/2015/06/26/industrial-symbiosis-in-kalundborg-turning-waste-into-a-resource
4. European Commission. Roadmap to a Resource Efficient Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Roadmap to a Resource Efficient Europe. COM/2011/0571 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0571&from=EN
5. OECD. Material Resources, Productivity and the Environment, OECD Green Growth Studies. Paris: OECD Publishing, 2015. 16 p.

6. Cao B., Xiao Zh., Li X. (2017) Joint decision on pricing and waste emission level in industrial symbiosis chain. *Journal of Industrial and Management Optimization*, № 13(2), pp. 40–48.

7. Iacondini A., Mencherini U., Morselli L., Passarini F., Vassura I. (2014) Industrial symbiosis in Italy as a tool for sustainability: Case study analysis and replicability. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*, № 1, pp. 19–24.

Малолітнева В.К.,
канд. юрид. наук, учений секретар,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ: ЕТАП ОЦІНКИ ТЕНДЕРНИХ ПРОПОЗИЦІЙ УЧАСНИКІВ

Наразі все більше країн світу приділяють увагу сталим публічним закупівлям у відповідь на економічні, екологічні та соціальні виклики. Публічні закупівлі становлять приблизно 15% ВВП у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку [1]. В Україні обсяги закупівель також є значними – приблизно 13% ВВП [2]. Держави можуть використовувати свою закупівельну силу для реалізації різних цілей державної політики, у т.ч. сталого розвитку. Враховуючи важливу роль сталих публічних закупівель, набуває нового значення питання чіткої та ефективної реалізації «горизонтальних» цілей [3, с. 149–186] державної політики у сфері охорони навколишнього середовища, соціального захисту та економічної політики у публічних закупівлях. Тобто це цілі державної політики, які реалізуються паралельно з функціональною метою публічної закупівлі – придбання державою товарів, робіт та послуг на найкращих умовах, що часто передбачає закупівлю товарів, робіт та послуг найкращої якості за найменшу ціну. Екологічні та соціальні аспекти можуть бути враховані на різних етапах закупівельних процедур, наприклад, на стадії формування технічних специфікацій або виконання договору про закупівлю. Одним із дієвих механізмів реалізації «горизонтальних» політик зі сталого розвитку у публічних закупівлях виступає оцінка тендерних пропозицій учасників, зокрема включення відповідних критеріїв, які сприяють таким цілям. Втім, в Україні існує проблема застосування під час оцінки пропозиції учасників критеріїв інших ніж ціна, що призводить до надання переваги найменшій ціні як основному критерію. Однак закупівлі навряд чи можуть розглядатися як ефективні, якщо буде здійснюватися відбір учасників лише на підставі єдиного критерію – найнижчої ціни, оскільки такий підхід не враховує майбутні витрати держави, наприклад, у вигляді негативного впливу товарів, робіт та послуг, що закуповуються, на навколишнє середовище. Отже, метою даної роботи виступатиме виявлення та

аналіз можливостей реалізації «горизонтальних» цілей зі сталого розвитку у публічних закупівлях за допомогою встановлення додаткових критеріїв оцінки тендерних пропозицій, крім ціни.

Згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» є два види критеріїв оцінки пропозицій учасників: 1) ціна – у разі закупівлі товарів, робіт і послуг: які виробляють, виконують чи надають не за окремо розробленою специфікацією – технічним проектом; для яких існує постійно діючий ринок; 2) інші критерії разом з ціною – у випадку, коли закупівля має складний або спеціалізований характер (у т.ч. закупівлі консультаційних послуг, наукових досліджень, експериментів або розробок, дослідно-конструкторських робіт). До таких критеріїв оцінки відносять, наприклад, умови оплати праці, строк виконання, гарантійне обслуговування та експлуатаційні витрати. Тобто завдяки даним критеріям визначається додаткова нецінова перевага тендерної пропозиції учасника. В Україні в електронній системі закупівель замовники проводять менше 1% закупівель із неціновими критеріями оцінки тендерних пропозицій [4]. У країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) цей показник значно відрізняється. Наприклад, у Бельгії частина закупівель з критерієм оцінки, яка ґрунтується лише на найнижчій ціні, становила у 2017 р. 29%, у Естонії – 30%, у Франції – 16%, у Нідерландах – 17%, у Польщі – 46%, у Великобританії – 12%, у Італії – 39%, у Латвії – 73% [5].

Застосування нецінових критеріїв є досить складним питанням. По-перше, у своєму листі Міністерство економічного розвитку і торгівлі України зазначило, що Закон України «Про публічні закупівлі» не містить визначення поняття «закупівля, яка має складний або спеціалізований характер», і рекомендує замовникам обґрунтовувати застосування нецінових критеріїв [6]. Орган оскарження у сфері публічних закупівель не завжди підтримує використання замовниками інших критеріїв оцінки, ніж ціна, які потім вони не можуть довести при оскарженні таких вимог, та пояснити, у чому полягає складність закупівлі [7]. Така ситуація у деяких випадках унеможливлює потенційну реалізацію «горизонтальних» цілей зі сталого розвитку за допомогою критеріїв оцінки пропозицій учасників закупівель.

Втім, слід відзначити позитивні тенденції у розвитку законодавства з публічних закупівель щодо нецінових критеріїв, що у значній мірі обумовлено також і зобов'язаннями України з адаптації законодавства відповідно до умов Угоди про асоціацію з ЄС. Згідно з проектом нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі» замовникам буде дозволено використовувати нецінові критерії під час всіх закупівель, а не тільки складних та спеціалізованих. Крім того, буде введено новий критерій – вартість життєвого циклу. І хоча законопроект не передбачає серед переліку таких критеріїв як екологічні характеристики та соціальний вплив предмету закупівлі, у контексті реалізації цілей сталого розвитку за допомогою публічних закупівель, вони мають бути дозволені. У ст. 53 Директиви ЄС 2014/24 про публічні закупівлі чітко зазначено про можливість використання екологічних характеристик в якості одного з критеріїв оцінки пропозиції. Це стало можливим завдяки справі Суду

ЄС *Concordia Bus Finland* [8], у якій замовником була надана перевага учаснику, що запропонував автобуси з меншим рівнем викидів шкідливих речовин та шуму. Суд встановив, що такий екологічний критерій був допустимим і відхилив аргумент, що такий критерій повинен мати економічний характер, посилаючись на інтеграційний принцип, закріплений у ст. Договору про функціонування ЄС, згідно з яким питання із захисту навколишнього середовища мають враховуватись під час формування політик ЄС. Важливим є також той факт, що дозволяючи такий критерій, Суд відхилив аргументи Європейської комісії, що критерій із захисту навколишнього середовища може бути включений до оцінки пропозиції лише у випадку надання замовнику прямої економічної вигоди, що, на думку Європейської комісії, не може включати критерій, який враховує такі зовнішні ознаки, як влив забруднення повітря на населення.

Реалізація горизонтальних цілей зі сталого розвитку через включення екологічних та соціальних аспектів до критеріїв оцінки пропозицій дає змогу стратегічно використовувати публічні закупівлі. Такі вимоги можуть бути обмеженими предметом договору про закупівлю або виходити за його межі. Як правило, вимоги, які пов'язані з предметом договору про закупівлю, впливають або можуть відображатися на споживчих якостях та характеристиках предмету закупівлі. Якщо ж вимоги не відносяться до виконання самого договору про закупівлю, а наприклад стосуються загальної діяльності суб'єкта господарювання в цілому, зокрема загального рівня забруднюючих речовин підприємства, вони не є пов'язаними із предметом договору про закупівлю.

Втім, важливо відмітити, що межі реалізації горизонтальних цілей зі сталого розвитку у публічних закупівлях під час оцінки тендерних пропозицій обмежені зобов'язаннями України, взятими у межах Угоди про асоціацію з ЄС та Угоди СОТ про державні закупівлі. Так, згідно з вимогами ЄС критерії оцінки пропозиції мають бути обов'язково пов'язані з предметом договору про закупівлю, що обумовлено значним впливом вимог, що виходять за межі предмету закупівлі, на торгівлю. «Горизонтальні» критерії, які не пов'язані із предметом договору про закупівлю, мають більший вплив на торгівлю, оскільки можуть вплинути на всю діяльність суб'єкта господарювання, а не лише, на ту, яка пов'язана з виконанням договору про закупівлю, і таким чином вплинути на рішення щодо участі у закупівлі, що може призводити до зменшення кількості потенційних учасників.

Україна у межах зобов'язань перед ЄС може використовувати під час оцінки пропозицій різні види вимог, наприклад, які стосуються наслідків від споживання предмету закупівлі та його виробництва. У справі Суду ЄС Concordia Bus Finland було підтверджено можливість встановлення вимог, які мають відношення до впливу предмету закупівлі на стадії його споживання. Так, рівні викидів шкідливих речовин та шуму від автобусів стосувалися впливу товару саме під час користування ним. Щодо впливу процесів виробництва важливу роль відіграє справа Суду ЄС *EVN-Wienstorm* [9], у якій було дозволено розглядати у якості критерію оцінки пропозицій, чи вироблена

електроенергія з відновлювальних джерел, чи ні. У контексті міжнародних зобов'язань, реалізація, наприклад, цілей екологічної політики часто є більш допустимою саме через використання критеріїв оцінки пропозицій, ніж через технічні специфікації, адже встановлення вимог до процесів виробництва, які не можна розрізнити у кінцевих фізичних властивостях товару, наприклад, виробництво «зеленої» енергії, може справляти неоднозначний вплив на міжнародну торгівлю. Так, «зелена» енергія і енергія з традиційних джерел є різними за процесами виробництва, втім однаковими на стадії споживання, що ставить питання можливості різного ставлення до них. Втім, оцінка пропозицій не завжди є доцільною для деяких «горизонтальних» цілей, наприклад, які забезпечують відповідність діючому законодавству.

Отже, на підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що внаслідок недоліків законодавства України у сфері публічних закупівель можливості реалізації цілей сталого розвитку у публічних закупівлях шляхом встановлення додаткових до ціни критеріїв оцінки пропозиції учасників є обмеженими. Втім, такий механізм дозволяє більш стратегічно використовувати закупівлі для досягнення цілей сталого розвитку, що потребує створення умов для його використання. Однак слід вказати про межі у реалізації цілей сталого розвитку через включення їх до критеріїв оцінки пропозиції, які обумовлені міжнародними зобов'язаннями України перед ЄС та СОТ і мають враховуватись під час здійснення сталих публічних закупівель.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Public procurement as a tool for promoting more sustainable consumption and production patterns: Sustainable development. United Nations Department of Economic and Social Affairs. 2008. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/no5.pdf

2. Реформа державних закупівель. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=38c083f3-2571-466a-9583-3b43c2804ad9&title=ReformaDerzhavnikhZakupivel

3. Arrowsmith S. (2010) Horizontal policies in public procurement: a taxonomy. *Journal of public procurement*, vol. 10, iss. 2, pp. 149–186.

4. Качуровський В. Нецінові критерії: практика застосування і перспективи. *Щомісячний спеціалізований журнал «Держзакупівлі»*. 2019. № 5.

5. The EU Single Market. Single Market Scoreboard. Public Procurement. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm

6. Щодо застосування нецінових критеріїв оцінки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://www.me.gov.ua/Files/Download?id=b34f12cd-4a73-4226-a5de-30bbcd8fa5ff

7. Дуброва Я. Застосування нецінових критеріїв оцінки: поради Мінекономрозвитку. *iFactor*. 2018. № 41.

8. Case C-513/99, Concordia Bus Finland: [2002] E.C.R. I-07213.
9. Case C-448/01, EVN AG and Wienstrom GmbH v Republic Austria [2003] E.C.R. I-14527.

Мартинюк О.І.,
аспірант,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Незважаючи на висвітлення широкого кола проблем реалізації механізмів децентралізації в місцевому самоврядуванні низкою науковців, питання економіко–правового і сьогодні вимагають подальшого дослідження.

Сучасні науковці у своїх дослідження ставлять за мету визначити економіко-правові засади, які сприятимуть реформуванню влади на місцях відповідно до сучасної концепції адміністративно-територіальної реформи. Науково обґрунтоване знання необхідних економіко-правових умов сприяє ефективному проведенню надважливої сьогодні для країни реформи. Доцільним є визначення головних напрямків та принципів реформування місцевого самоврядування, які б відповідали умовам нинішніх світових та українських реалій. Україні необхідна така територіальна організації влади, яка б оптимально могла надавати громадянам якісні та доступні послуги, задовольняти життєві інтереси максимальної кількості жителів кожної окремої громади. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції можуть бути використані для підготовки та узгодження управлінських і суспільно-політичних рішень у вдосконаленні процесу реформування місцевого самоврядування. Таке дослідження може бути використане як методика, яка міститиме актуальні рекомендації для ефективного проведення територіальної політики в Україні з позицій економічної та правової думки.

Метою дослідження багатьох науковців є розробка пропозицій щодо вдосконалення економіко-правових засад реформи місцевого самоврядування в Україні, наукове обґрунтування їх правового нігілізму та неспівпадіння у фокусах з цивілізаційним демократичним управлінням та розробка на цій основі пропозицій щодо оновлення теоретико-методичного забезпечення реформи таким чином, щоб органи місцевого самоврядування мали можливість оптимально залучати ресурси сталого розвитку території.

Наші пропозиції:

Для досягнення зазначеної мети, а саме розробки пропозицій для вдосконалення економіко-правових засад реформи децентралізації, науковцям і

фахівцям, що працюють над цією проблематикою треба ретельно дослідити реалії інституту самоврядування , а саме:

- визначити концептуальні засади організації інституту місцевого самоврядування в Україні;
- виявити особливості реформування територіальної організації влади в Україні;
- дослідити ступінь гармонізації (дисгармонізації) економіко-правових засад реформування місцевої організації влади в Україні з європейськими правовими нормами та вимогами сталого розвитку ООН;
- проаналізувати нормативно-правові аспекти реалізації політики децентралізації управління;
- дослідити механізм створення спроможних територіальних громад;
- дослідити теоретичні основи формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації;
- з'ясувати особливості механізму взаємодії громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління;
- виявити сучасні проблеми, що перешкоджають ефективному співробітництву територіальних громад, надати рекомендації щодо їх вирішення;
- дослідити науковий підхід щодо співробітництва територіальних громад з владою.

Після дослідження даного переліку питань фахівці здатні розробити корисні науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення економіко-правових засад реформи децентралізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. К., 2017. 110 с.

2.Надал С.В., Спасів Н.Я. Реалії об'єднання територіальних громад. Фінансова децентралізація та сталий розвиток: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. сем. студ. і мол. уч. (Київ, 23-24 березня 2017 р.). К.: Аграр Медіа, 2017. С. 43–44.

Мельникова М.В.,
д-р екон. наук, доц.,
провідн. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ МІСТА

Основними інститутами, що приймають участь в процесі розвитку житлово-комунальної сфери міста виступають держава, органи місцевого самоврядування, підприємства міського господарства, які надають житлові та комунальні послуги, споживачі послуг. Зазначені інститути мають різні інтереси, узгодження яких багато в чому залежить від рівня інформаційної відкритості процесу розвитку житлово-комунальної сфери міста. Для цього доцільна побудова структур управління та використання управлінських підходів, націлених, на забезпечення потреб та інтересів споживачів, регулярне поширення достовірної інформації і активна взаємодія між органами державної влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами міського господарства та інститутами громадянського суспільства.

Проблеми забезпечення інформаційної відкритості, публічності та прозорості діяльності розглянуто вітчизняними та зарубіжними вченими та практиками. Так, О.В. Афанас'євою оцінено роль інформаційної відкритості в процесах сталого розвитку [1], Б. Бугарик відкритість та прозорість державного управління розглядає в контексті публічного права [2], Л.П. Горбата представляє інформаційну відкритість як принцип діяльності органів публічної влади [3]. Ю.В. Дубровська та К.С. Жаворонкова найважливішим критерієм ефективності державного і муніципального управління визначають інформаційну відкритість [4], Н.В. Тимошенко проаналізовано співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування [5].

Спираючись на результати на досліджень визначимо принципи та механізми забезпечення інформаційної відкритості процесу розвитку житлово-комунальної сфери міста як умови узгодження інтересів інститутів, що приймають участь у цьому процесі.

Відкритість процесу розвитку житлово-комунальної сфери міста потребує послідовного та неухильного дотримання наступних принципів:

принцип інформаційної доступності – своєчасне подання інформації про діяльність керівництва житлово-комунальної сфери міста, яка є загальнодоступною та достовірною, в форматі, зручному для її пошуку, обробки і подальшого використання, в тому числі у формі відкритих даних;

принцип зрозумілості – уявлення цілей, завдань, планів, результатів діяльності та іншої інформації житлово-комунальної сфери міста в формі, що

забезпечує просте і доступне сприйняття суспільством інформації про діяльність;

принцип залучення громадянського суспільства – забезпечення можливості участі громадян, громадських об'єднань і підприємницької спільноти в розробці і реалізації управлінських рішень з метою врахування їх думок і пріоритетів, підтримка громадських ініціатив, а також створення системи постійного інформування та діалогу;

принцип підзвітності – розкриття керівництвом житлово-комунальної сфери міста інформації про свою діяльність з урахуванням запитів і пріоритетів громадянського суспільства з наданням можливості здійснення громадянами, громадськими об'єднаннями та підприємницькою спільнотою контролю за діяльністю керівництва об’єктами житлово-комунальної сфери міста.

Реалізація принципів відкритості здійснюється шляхом застосування відповідних основних механізмів (інструментів), постійне вдосконалення яких дозволить забезпечити поступальний рух до досягнення необхідного рівня відкритості розвитку сфери житлово-комунальних послуг міста.

Основні механізми (інструменти), що забезпечують реалізацію принципів відкритості житлово-комунальної сфери міста і визначають оперативні завдання, що стоять перед інститутами, що приймають участь в процесі її розвитку полягають у наступному.

Інформаційна доступність передбачає виконання завдання представляти в зрозумілій формі повну і достовірну інформацію про поточну діяльність підприємств житлово-комунальної сфери міста через офіційний сайт.

Ефективне керівництво полягає у виконанні таких завдань:

щорічне розміщення на офіційному сайті план діяльності з зазначенням цілей, завдань і показників результативності;

декларування отриманих (не отриманих) результатів із зазначенням об'єктивних причин в разі неотримання;

впровадження в діючі і в розроблювані інформаційні системи модулів автоматичного формування форм періодичної звітності за основними показниками діяльності для публікації на міському порталі;

розробка міжвідомчої інформаційної системи для внесення відомостей про виконання заходів державних, регіональних та міських програм щодо розвитку галузей житлово-комунальної сфери міста і публікації звітності.

Відкриті дані повинні формуватися на підставі:

затверджених технічних стандартів розкриття та опублікування баз даних щодо житлово-комунальної інфраструктури (вимоги до технологічних, програмних і лінгвістичних засобів забезпечення користування базами даних, а також порядок, формат, періодичність розміщення, терміни поновлення і інші вимоги до розташованих баз даних на офіційних сайтах);

опублікування відомостей, що знаходяться в базах даних житлово-комунальної сфери та підтримка їх в актуальному стані відповідно до технічних стандартів розкриття та опублікування баз даних;

підвищення рівня доступності відкритих даних, що містяться в базах даних, для використання громадянами, громадськими об'єднаннями та підприємницькою спільнотою;

удосконалення процесу публікації на офіційних сайтах житлово-комунальної сфери та міста в цілому баз даних і інфраструктури відкритих даних.

Також необхідно забезпечити вільний доступ споживачам послуг до нормативно-правових актів, підтримувати розміщені в мережі Інтернет нормативні правові акти в актуальному стані, а також підготовку нормативних правових актів відповідно до встановлених порядків їх підготовки та візуалізацію й роз'яснення громадянам ключових нормативних правових актів.

Крім того потрібно розвивати громадський контроль з боку громадських рад, удосконалювати інтернет-приймальні та створити зрозумілу систему інформування населення міста про роботу зі зверненнями громадян та юридичних осіб до керівництва житлово-комунальної сфери міста з можливістю здійснення контролю за процесом розгляду звернення (від етапу надходження звернення до етапу офіційної відповіді) та якістю відповіді.

Для споживачів послуг (населення та бізнесу) необхідно забезпечити:

розвиток мережі ресурсних центрів, що надають інформаційну і методичну підтримку в області реалізації громадських ініціатив;

удосконалення роботи з громадськими радами та забезпечення публічності даної роботи;

створення інструменту з вивчення думки населення міста в різних галузях житлово-комунальної сфери на підставі системи опитування споживачів через офіційні сайти;

підтримувати незалежні системи (інструменти) і громадські ініціативи по залученню громадян до активної участі у вирішенні завдань розвитку.

Важливим аспектом інформаційної відкритості виступає створення експертних рад, до складу яких включаються фахівці та представники державного управління, органів місцевого самоврядування, громадських об’єднань. За допомогою експертних рад оцінюються та обираються проекти розвитку комунальної інфраструктури міста з урахуванням узгодження інтересів учасників проекту.

Таким чином, основні принципи відкритості, завдання та механізми (інструменти) їх реалізації, система стратегічних орієнтирів в області забезпечення відкритості та прозорості, підзвітності та підконтрольності громадянському суспільству, формування ефективного діалогу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств міського господарства із споживачами житлово-комунальних послуг та громадськими об'єднаннями створюють передумови сталого розвитку житлово-комунальної сфери та міста в цілому, на підставі досягнення соціального консенсусу за умови забезпечення економічної ефективності та підтримки екологічної безпеки.

Подальших досліджень потребують питання цифровізації діяльності в житлово-комунальній сфері міста, включаючи розробку та впровадження геоінформаційні системи та використання технології блокчейн.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Афанасьева О.В. Информационная открытость и проблема устойчивого развития. *Вопросы философии*. 2012. № 5. С. 47–59.

2. Bugaric B. (2004) Openness and transparency in public administration: challenges for public law. *Wisconsin international law journal,* vol. 22, № 3, pp. 483–521.

3. Горбата Л.П. Інформаційна відкритість як принцип діяльності органів публічної влади. *Інвестиції:практика та досвід*. 2018. № 3. С. 125–130.

4. Дубровская Ю.В., Жаворонкова К.С. Информационная открытость органов власти как важнейший критерий эффективности государственного и муниципального управления. *Государственное управление. Электронный вестник.* 2016. Апрель. Вып. 55. С. 58–72. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/vipusk/55_2016.htm

5. Тимошенко Н.В. Співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування: «сіамські близнюки» чи узгоджена пара? *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(1). С. 125–131.

Метеленко Н.Г.,
д-р екон. наук, проф.,
Інженерний інститут Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВНУТРІШНЬОФІРМОВОГО ПРОМИСЛОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЗАПОРУКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Основою стійкого розвитку окремого промислового підприємства є одночасна взаємодія кількох видів ефективності – економічної, соціальної, екологічної, організаційної, правової. При визначенні своїх стратегічних позицій щодо забезпечення стійкого розвитку промислове підприємство має враховувати обмеженість своїх можливостей та ресурсів.

У сучасних умовах ефективне функціонування промислового підприємства вимагає вирішення низки складних завдань. Найважливішим серед них виступає максимально можливе використання потенційних можливостей та швидка адаптація до ринкових умов.

Цілком ймовірно, що у майбутньому на ринку залишаться лише ті промислові підприємства, які максимально результативно будуть

використовувати власні ресурси, що є запорукою регульованих процесів забезпечення внутрішньої стабільності. Ефективність внутрішньофірмового менеджменту сьогодні може виявитись ключовим чинником ринкової стабільності.

Таке твердження обумовлено статистичними спостереженнями, які констатують наступні тенденції щодо соціальної стабільності:

– соціальна стабільність в країни знижується, про що свідчить зниження середньомісячної заробітної плати, зокрема у промисловості, в перерахунку на дол. США (рис. 1);
– поряд із цим, індекс споживчих цін (індекс інфляції) впродовж 2010–2018 рр. постійно перевищує 100%, тобто доходи населення фактично знижуються (рис. 2);

Рис. 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати у промисловості України

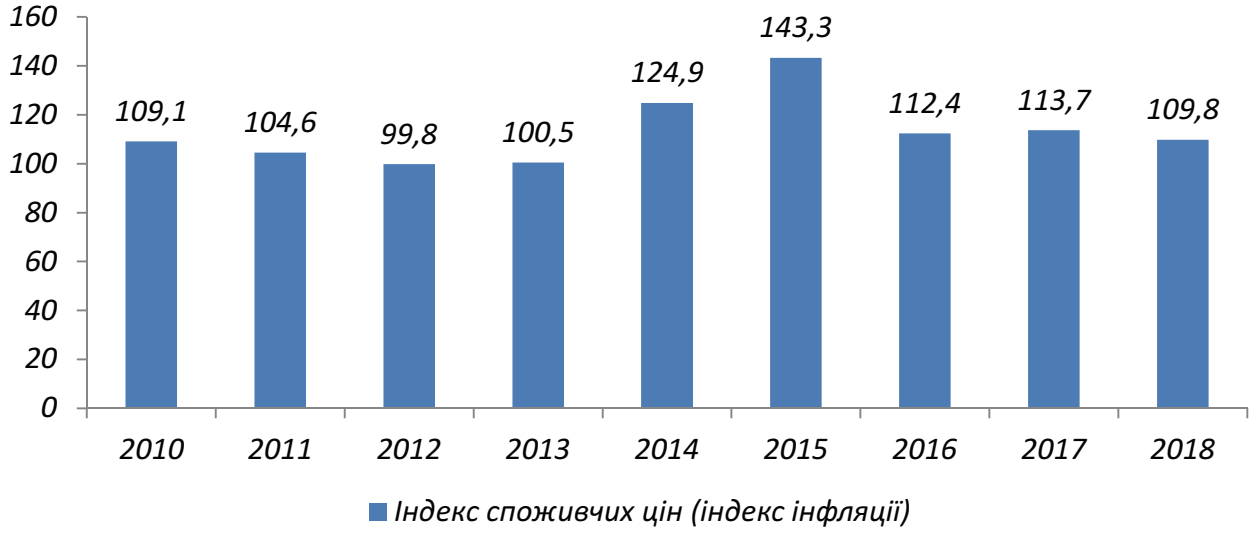

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін (індексу інфляції) впродовж 2010 – 2018 рр.

– тільки в 2018 р. підвищення адміністративно регульованих цін (зокрема цін на газ для населення), за інформацією Інфляційного Звіту НБУ, склало більше 18%;
– в період 2010–2018 рр. стабільно зростає заборгованість з виплати заробітної плати (рис. 3).

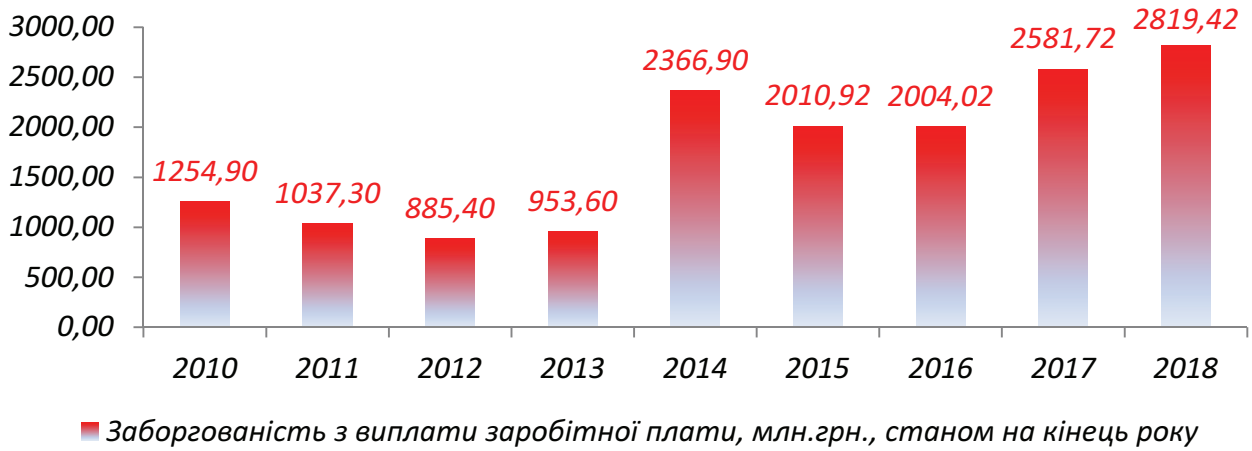

Рис. 3. Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати у промисловості України

Негативну тенденцію мають також чинники економічної стабільності, зокрема великих підприємств – підприємств промисловості:

– стрімко знижується кількість великих промислових підприємств (на 38%), зокрема підприємств металургійної галузі (на 39%) та підприємств машинобудування (на 67%); деструктивні явища в промисловості призвели до припинення діяльності підприємств (ліквідація юридичної особи) у зв'язку зі збитковістю та неможливістю виконувати свої фінансові зобов'язання перед персоналом, контрагентами, державою тощо, та у зв'язку з неконкурентоспроможністю продукції;
– питома вага підприємств промисловості, що отримали збитки, складає орієнтовно 1/3 від загальної кількості підприємств;
– стабільно зростають обсяги збитків у промисловості, що призвело до від'ємного фінансового результату до оподаткування впродовж 2014–2016 рр.;
– динаміка показників рентабельності свідчить про недостатність рівня прибутковості для стабільного функціонування підприємств промисловості та їх економічного розвитку.

В загальному обсязі реалізованої продукції підприємств великими підприємствами промисловості реалізовується більше 55%, тобто діяльність цих підприємств здійснює суттєвий вплив на формування дохідної частини бюджету держави. Підприємства промисловості є бюджетоутворюючими для регіонів України, тому розробка сучасної концепції внутрішньофрмового менеджменту є стратегічним питанням фінансової безпеки країни.

Сучасна концепція внутрішньофірмового промислового менеджменту (рис. 4), на наш погляд, повинна гуртуватись на процесно – операційному підході, де процеси – є постійною складовою впродовж більше п’яти років, а операції – можуть варіюватись у залежності від зміни ключових чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, а також виходячи із припущення, що його діяльність буде тривати далі (принцип безперервності [1]). Види діяльності підприємства, що супроводжують його основну діяльність, не можуть не враховуватись при побудові концепції внутрішньофірмового промислового менеджменту. Кожному з видів діяльності відповідають процеси, операції та процедури, які у сукупності чітко регламентують повноваження відповідальних осіб за всіма функціями з контролем дотримання меж відповідальності; забезпечують збір та аналіз детальної інформації за всіма напрямами, що у сукупності спрямовано на підвищення ефективності управління у напряму сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14

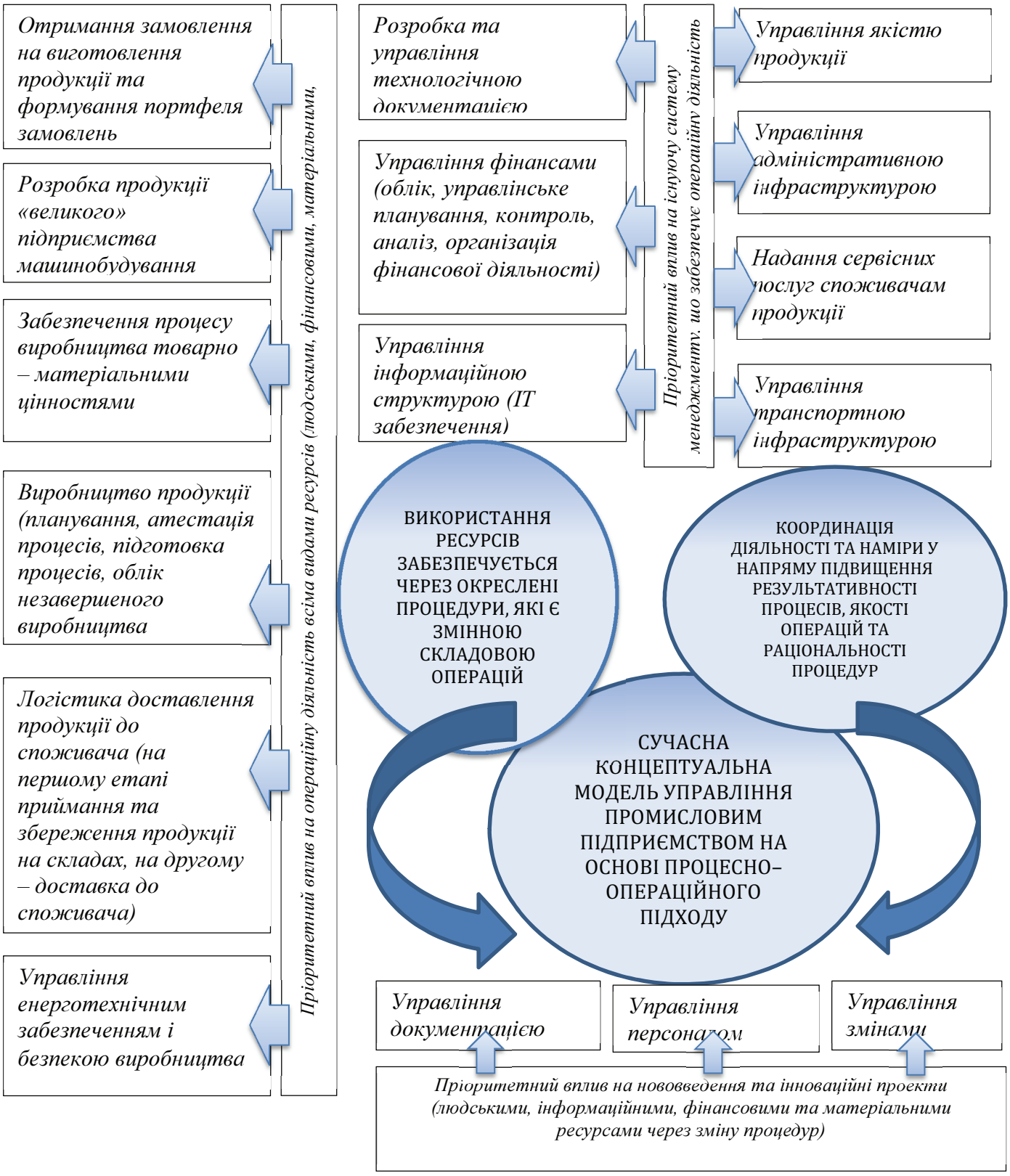

Рис. 4. Сучасна концепція внутрішньофірмового промислового менеджменту

Мінгела О.А.,
провідний юрист,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ПРОСЬЮМЕРІВ В ЕНЕРГОСЕКТОРІ

Трансформація технічних засобів та суспільних відносин тягне за собою появу нових суб'єктів та об'єктів таких відносин.

Таким новим суб'єктом є просьюмер (від змішування англійських слів *producer* – виробник та *consumer* – споживач). Концепт виробника, що споживає власну продукцію та продає її залишки, не новий, мало того, мабуть, є старішим за економічні відносини взагалі. Але у останні роки суттєво розширилась сфера, де ці «фермери» можуть існувати. У числі нових відносин – видобуток криптовалюти, нестандартні договори в сфері ІТ, медіа-продукція, енергетика тощо. Просьюмери вийшли навіть за рамки економічних відносин – у політичні.

Якщо розглядати саме енергетичні ринки різних країн [1], то в останні роки на них з'явилися такі суб'єкти:

а) побутовий просьюмер – тобто фізичну особу, чи, припустимо, родину, що забезпечує власний попит енергії та може перепродавати надлишки виробленої енергії;

б) промисловий просьюмер – тобто юридичну особу чи ФОП, що розміщує на земельній ділянці, у тому числі на будівлі, пристрій, що генерує енергію для забезпечення власного попиту і перепродажу надлишків, і це не є основним видом діяльності такої особи;

в) комунальний чи громадський просьюмер – тобто територіальну громаду, чи, припустимо, ОСББ, що забезпечує попит членів громади, ОСББ чи іншого аналогічного колективного суб'єкта, та може продавати надлишки виробленої енергії.

Проблемою є те, що в принципі, ніде у світі наразі немає досвіду спеціалізованого регулювання просьюмерів [2, с. 3–4] – вони існують у «сірій зоні», на них розповсюджуються норми і щодо виробника, і щодо споживача. З цього цілком зрозуміла поточна позиція Міненерговугілля України, яке у своєму листі зазначило, що споживач не повинен продавати надлишки виробленої енергії.

Незважаючи на те, що роль відновлювальних джерел енергії (а саме ці джерела здебільшого використовують просьюмери – на першому місці ідуть сонячні панелі, також є змістовна доля вітрогенераторів) піднялася, у першу чергу у ЄС (що за оцінками декількох експертів, завдало економічної шкоди країнам ЄС та призвело до певних негативних соціальних зсувів), у цілому уряди негативно ставляться до просьюмерів. Серед практик, про які повідомляє організація *ClientEarth*, зустрічаються такі: відміна так званого «зеленого тарифу» (*Feed-in-tariff*, *FiT*) у декількох країнах, іспанський «податок на

сонце», відмова від планів проведення тендерів та аукціонів на побудову систем генерації, що використовують відновлювальні джерела та ретроактивні зміни у програмах підтримки відновлювальних джерел, у тому числі податкові [3, с. 11–13].

До теоретичних проблем визначення статусу просьюмера можна віднести:

- ризик втрати прав споживача;
- конкуренція на ринку електроенергії ставить просьюмерів у невигідне становище порівняно навіть з малими енергокомпаніями;
- більший ступінь ризику інвестування порівняно з традиційними процесами, пов'язаними з генерацією та продажом електроенергії;
- відсутність адміністративної чи технологічної підтримки є великим бар'єром для того, щоби люди переходили у статус просьюмерів;
- додаткові обмеження доступу до ринку;
- право на залучення представника;
- право на доступ до інформації.

Серед критично важливих прав споживчої природи, які мають залишитися у просьюмера, можна виокремити такі:

- право на підключення до мережі;
- право на обрання та можливість зміни постачальника (що узгоджується в цілому із реформованим енергоринком);
- право на прозорі умови договорів та можливість розірвання договорів;
- право на точну інформацію у споживчому рахунку;
- право на справедливий розгляд спорів;
- право на інформацію щодо енергоефективності;
- право знати власні права.

Можливою причиною негативної реакції урядів на присутність просьюмерів на ринку може бути зменшення ціни на електроенергію с одночасним збільшенням витрат на інфраструктуру електромереж. Така трансформація електромереж буде значити різке підвищення плати за електроенергію для тих, хто залишився у мережах в якості просто споживача.

Для цього сценарію існують контрзаходи, найбільш популярний з них – система зберігання енергії, що може впливати на продаж залишків. Такі системи можуть бути чи внутрішні (що установлюють самі просьюмери), так і зовнішні, або мережеві (*grid-based*).

Для «зелених» цілей сталого розвитку важлива мотивація інвестування до таких систем зберігання, та збільшення самоспоживання (*self-consumprion*). Наявність лише «зеленого» тарифу вбачається тупиковим шляхом без погодинного фінансового стимулювання споживання енергії.

Світові практики зі стимулювання просьюмерів можна розподілити на такі:

- Знижати чи ліквідовувати *FiT*, та впроваджувати бонуси за підключення просьюмерів із власними системами зберігання (ЄС) чи інвестування у побудову великих мережевих систем зберігання (Британія);

- Ініціювання загального процесу модернізації мереж, із системами зберігання на всіх рівнях, поєднаних із заходами з енергоефективності (США);
- Зниження потужностей кожної окремої енергоустановки заради гнучкого балансування попиту, та ефективне використовування можливостей локальних мереж (Німеччина);
- Інвестування у сонячну генерацію взагалі, без обмеження суб'єктів, що можуть генерувати електроенергію (Франція);
- Масовий перехід на смарт-лічильники заради подальшого балансування погодинного попиту за допомогою спеціальних компаній-агрегаторів (Данія).

Висновки. Наразі потрібно визначитись із тим, що має для нашого енергосектору вищий пріоритет: більш швидкий перехід на відновлювальні джерела (для чого треба знищити перепони для підключення до мереж виробників усіх рівнів, у тому числі просьюмерів), чи більший рівень безпеки енергомереж (для чого є сенс у тимчасовій попередній підготовці мереж до підключення нових суб'єктів).

Хоча, дивлячись на документ на підтримку просьюмерів *EPRS*, у нашої держави може не бути вибору за умови прийняття нових Директиви про енергоефективність та Директиви про ринок електроенергії, оскільки проекти цих документів будуть містити положення про просьюмерів (індивідуальних та колективних), та агрегаторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інноваційна енергетика. Випуск 2. Просьюмери. URL: https://dtek.com/ua/media-center/press/innovative-energy-issue-2-prosumers/

2. Kotilainen, Kirsi and Saari, Ulla A., (2018) Policy Influence on Consumers' Evolution into Prosumers-Empirical Findings from an Exploratory Survey in Europe. *Sustainability*, № 10, iss. 1, pp. 1–22.

3. Prosumer Rights: Options for an EU legal framework post-2020. 45 p. URL**:** https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/climate-energy/1381/prosumer-rights-options-for-an-eu-legal-framework-post-2020/

4. Briefing 2016. Electricity «Prosumers». URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593518/EPRS_BRI(2016)593518_EN.pdf

Монастирський Г.Л.,
д-р екон. наук, проф.,
Тернопільський національний економічний університет,
м. Тернопіль, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ МІСТА: ІЄРАРХІЧНИЙ ВИМІР

Економічний розвиток будь-якої держави, як складної соціально-економічної системи, визначається рівнем економічного розвитку її складових – регіонів, субрегіональних утворень та, насамкінець, первинних адміністративно-територіальних одиниць – територіальних спільнот базового рівня, зокрема міст. Саме на цьому рівні безпосередньо відбуваються вихідні економічні та соціальні процеси, що агрегуючись формують соціально-економічну ситуацію в територіальних системах вищого ієрархічного порядку.

Гармонійність розвитку національної економіки та її структурних елементів вимагає формування узгодженого управлінського впливу з боку суб'єктів економічних відносин, який був би адекватним новим тенденціям розвитку людської цивілізації. Забезпечення виходу України на рівень передових держав Заходу передбачає руйнування консервативних підходів до управління її економічним розвитком на основі імплементації сучасних існуючих в світі чи розроблення кардинально нових управлінських технологій. У політичній, суспільній, а часто й науковій сферах панує спрощений підхід до розуміння природи та управління економічними процесами на рівні міст. Це пов'язано як з об'єктивною консервативністю засадничих положень економічного розвитку міст та управління ним, так і стереотипом «простоти місцевої економіки», управління якою начебто не потребує спеціальних навичок, та домінуванням суб'єктивних містечкових інтересів. Без модернізації технологій управління економічним розвитком міст досягти економічного прогресу національної економіки надзвичайно складно. Успішність цього процесу вимагає формування комплексної теоретико-методологічної бази та практичних рекомендацій щодо подолання архаїчності управління міськими системами.

Необхідність модернізації технологій управління економічним розвитком міст визначається наступними аргументами: невідповідністю технологій управління, які застосовуються, трансформації об'єкта управління – економічного розвитку міста, що визначає сутність і зміст управлінського процесу; формуванням економічних систем міст на основі поєднання різних форм власності; руйнуванням державного монополізму на надання житлово-комунальних послуг; становленням муніципального сектору економіки; посиленням конкуренції між окремими містами на національному та регіональному ринках за інвестиційні ресурси; зростанням впливу глобальних та наднаціональних чинників на економічний розвиток міст, зокрема транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій; необхідністю

узгодження державної та місцевої економічної політики й інструментів регулювання розвитку економіки міст; певною демократизацією місцевого управління, відмовою від командно-адміністративного стилю управління; ускладненням місцевих економічних систем, появою нових полівекторних економічних зв'язків; необхідністю забезпечення ефективності управління економічним розвитком міст; високим рівнем консерватизму моделі та технологій управління; необхідністю врахування нової парадигми економічного розвитку міст на засадах муніципалізації.

Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду муніципального управління [6, 7, 10] дозволяє виокремити декілька підходів до формування концептуальних засад управління економічним розвитком міста: 1) нормативно-правовий; 2) інтуїтивно-ситуаційний; 3) інноваційно-технологічний. Третій підхід передбачає управління економічним розвитком міста на основі застосування системи економічних інструментів, що реалізуються через сукупність управлінських технологій, які, в свою чергу, передбачають використання низки спеціальних управлінських процедур. Система інструментів управління економічним розвитком міста може бути представлена як технологічна мережа, оскільки використання одного інструмента передбачає обов'язкове застосування технологій іншого. Цей підхід найбільше відповідає сучасним умовам з огляду на необхідність модернізації управління економічним розвитком міста.

Інноваційно-технологічний підхід до управління міським економічним розвитком має базуватися на концепції менеджменту, яка відповідає якісно новим принципам та дозволяє розглядати управління економічним розвитком міст не як адміністративно створеними територіальними одиницями, а як складними системами, що є суб'єктами економічних, соціальних і політичних відносин. Метою управління їх розвитком, відповідно до цього підходу, є забезпечення інвестиційної привабливості через використання факторів, що визначають конкурентні переваги території, зумовлюють її конкурентоздатність у порівнянні з іншими містами. Оцінка рівня використання сучасних технологій управління економічним розвитком міста [1, 4, 10] засвідчила, що останні в Україні не достатньо розвинуті. В роботі суб'єктів управління цим процесом використовуються фрагментарно лише деякі з відпрацьованих у світовій практиці технологій управління міським економічним розвитком (стратегічне планування, випуск облігацій місцевої позики, промоція міст).

Застосування інноваційно-технологічної концепції управління економічним розвитком міста дозволить реалізувати наступні завдання: формування його науково-методологічної основи та врахування світового досвіду; забезпечення програмованості управління економічними процесами на локальному рівні; впровадження засад управління економічним розвитком міста на принципах менеджменту.

Технології управління є важливим чинником, який спроможний сповільнити чи прискорити економічний розвиток міста, що визначається

ефективністю функціонування певних економічних сфер, виявом якого є відповідні економічні процеси. Це, в свою чергу, дозволяє визначити пріоритетні напрямки модернізації управління цим розвитком через удосконалення чи впровадження певних технологій (табл. 1).

Таблиця 1. Пріоритетні напрямки модернізації технологій управління економічним розвитком міста

Економічні сфери та процеси, що впливають на економічний розвиток міста	**Управлінські технології, які необхідно удосконалити чи впровадити**
Використання матеріальної складової комунальної власності	Обліку комунального майна, забезпечення прибутковості комунального майна, управління комунальною власністю
Функціонування житлово-комунального господарства	Диспетчеризації та координації управління житлово-комунальним господарством, обліку використання ресурсів
Забезпечення конкурентоздатності та реалізація конкурентного потенціалу міста	Забезпечення привабливого іміджу міста, забезпечення інвестиційної привабливості, залучення інвестиційних ресурсів, управління муніципальними проектами, регулювання інвестиційних потоків
Налагодження та перебіг зовнішніх економічних відносин	Реалізації двосторонньої та багатосторонньої економічної співпраці на локальному, регіональному, національному та міжнародному ринках
Стимулювання та регулювання розвитку підприємництва	Підтримки підприємництва, залучення підприємницьких структур до реалізації місцевої економічної політики, економічної активізації територіальної громади, розвитку муніципального підприємництва, використання інституту муніципально-приватного партнерства, муніципальних закупівель, підтримки конкуренції та формування конкурентного середовища
Формування й використання місцевих фінансових ресурсів, регулювання відносин, які виникають в процесі їх руху	Управління фінансовими потоками, ціноутворення на муніципальні послуги, забезпечення транспарентності місцевих фінансових потоків, логістичного фінансового менеджменту, узгодження діяльності фінансових та економічних служб органів місцевого самоврядування, бюджетування
Забезпечення економічної безпеки міста	Охорони прав власності, визначення економічних пріоритетів, стабілізації економічної ситуації та економічного середовища, внутрішньо- та міжмуніципальної корпоратизації та інтеграції, кластеризації економічних процесів, формування виробничих мереж
Розроблення та реалізація стратегії економічного розвитку міста	Визначення стратегічних орієнтирів, узгодження економічних інтересів місцевих контактних аудиторій, реалізації стратегії, цільового програмування, моніторингу реалізації стратегії, формування муніципальної економічної та соціальної політик, формування наукових та науково-технологічних парків
Забезпечення структурної корекції економіки міста	Забезпечення паритетних умов розвитку державного, комунального та приватного секторів економіки міста, управління власністю, зонування території
Інституціоналізація управління економічним розвитком міста	Реалізації інструментарію управління економічним розвитком міста, формування проектних структур управління

Реалізація технологічної концепції до управління економічним розвитком міста має враховувати ситуаційний підхід, оскільки неадекватне

необґрунтоване використання різноманітних управлінських технологій може зумовити неефективність управлінських рішень та призвести до незадовільних наслідків. Так, кожен з вказаних напрямків модернізації (див. табл. 1) потребує певних підходів, адаптованих до умов конкретних міст з урахуванням їх класифікаційних ознак.

Необхідною умовою для забезпечення організаційних, нормативно-правових та ресурсних передумов імплементації технологій інструментарію управління економічним розвитком міста в діяльність управлінських суб'єктів повинна стати зміна ідеології управління цим розвитком на основі: дотримання принципу ефективності управління економічним розвитком міста, корпоратизації міської економічної системи, підвищення професійного рівня суб'єктів управління економічним розвитком міста, завершення формування нормативно-правової бази управління економічним розвитком міста, структурної трансформації виконавчих органів місцевого самоврядування, формування належного ресурсного забезпечення економічного розвитку міста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник А.Ф., Монастирський Г.Л. Управління розвитком муніципальних утворень: теорія, методологія, практика: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 476 с.

2. Монастирський Г.Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи. *Вісник економічної науки України.* 2008. № 1. С. 141–147.

3. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма розвитку муніципальної економіки. *Вісник Донецького національного університету: Серія В. Економіка і право.* 2009. № 2. С. 44–52.

4. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: монографія. Тернопіль: Вид-во «Економічна думка» ТНЕУ, 2010. 464 с.

5. Монастирський Г.Л. Модернізація територіальної основи економічного розвитку як пріоритет державної регіональної політики. Інноваційна економіка. 2010. № 3. С. 276–279.

6. Экономика муниципального сектора: Учеб. пособие. Под ред. А.В. Пикулькина. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 464 с.

7. О'Салливан А. Экономика города. М.: ИНФРА-М, 2002. 706 с.

8. Адамов Б.І. Економічна сутність міста і закономірності еволюції міських поселень. Донецьк: ІЕП НАН України, 1996. 25 с.

9. Система муниципального управления: учебник. Под ред. Зотова В.Б. 3-е изд. СПб: Питер, 2007. 560 с.

10. Богачев С.В., Мельникова М.В., Лукьянченко А.А. Проблемы теории и практики развития городской хозяйственной системы: монография. Донецк: ООО «Юго-Восток», 2006. 381 с.

Олюха В.Г.,
д-р юрид. наук, доц.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

На саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р. було затверджено сімнадцять глобальних цілей зі сталого розвитку на період до 2030 року. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами дає правове підґрунтя для запровадження стратегії сталого розвитку України у напряму євроінтеграційного розвитку. Дійсно, Європейський вектор розвитку, який обрало українське суспільство та держава, вимагає створення відповідних механізмів забезпечення сталого розвитку території нашої країни, зокрема населених пунктів, як частини європейського простору, а також швидкої інтеграції вітчизняної економіки у економіку ЄС, що вимагає забезпечення її розвитку згідно відповідних міжнародних стандартів.

Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» визначив головні завдання сталого розвитку нашої країни, де серед іншого як розвиток програми енергонезалежності визначено забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій [1]. Це відповідає стратегічній цілі сталого розвитку – сталого галузевого та регіонального розвитку. Проте як недолік вітчизняного правового регулювання необхідно зазначити відсутність довгострокового плану сталого розвитку нашої держави в цілому та окремих ключових галузей економіки зокрема.

За таких умов капітальне будівництво є, з одного боку, об’єктом для впровадження відповідних державних заходів, а з іншого – має бути інструментом, за допомогою якого відбувається вирішення таких завдань сталого розвитку.

Як справедливо зазначають Н. Павліха та І. Копач «кожна з країн Європи повинна включати цільові орієнтири ЄС щодо просторового розвитку в зміст своєї національної політики» [2]. Тут необхідно додати, що такі цільові орієнтири мають знаходити відображення і у відповідних господарсько-правових інструментах планування.

Отже, підґрунтям для запровадження державних програм розвитку капітального будівництва мають стати довгострокові взаємоузгодженні плани територіального розвитку всіх рівнів (населений пункт, район, область, країна) як частини територіального простору Європи, з урахуванням положень Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту (Керівні принципи СЕМАТ, 2000 р.) [3].

При цьому необхідно створити правові умови для забезпечення широкої участі громадськості у їх підготовці, оскільки саме це може бути запорукою узгодження різнорідних приватних та публічних інтересів, що існують при проведенні капітального будівництва, для чого відповідно до стандартів ЄС пропонується створити електронну базу доступу до планів просторового розвитку всіх рівнів.

У практичному значенні запровадження такої пропозиції сприятиме усуненню конфліктів між мешканцями прилеглих до забудови районів та забудовниками, як наслідок підвищиться інвестиційна привабливість будівельних проектів, дотримання строків виконання підрядних зобов'язань, окупність вкладених коштів, зниження трансакційних витрат будівельних підприємств. У перспективі має відбутися відмова від практики точкової забудови поміж вже існуючих об'єктів, яка останні роки створює численні суспільні конфлікти, внаслідок чого створяться умови для соціального миру у суспільстві.

Розуміння на державному рівні яким чином буде розвиватись територія країни дозволить чітко усвідомлювати які види об'єктів необхідно будувати, яким чином проводити реконструкцію вже забудованих районів, які види та технології будівельних робіт необхідно проводити, а відтак і які «інструменти» державної будівельної політики необхідні для цього. Для розвитку науки господарського права ці положення є важливими з урахуванням необхідності проведення досліджень господарсько-правового забезпечення використання земельних ресурсів у економіці країни, для наукового обґрунтування положення про господарсько-правові основи містобудування, про теоретичне обґрунтування напрямів посилення участі громадськості в управлінні, посиленні повноважень органів місцевого самоврядування та правового забезпечення цього процесу.

Необхідною є подальша адаптація національних актів технічного регулювання з аналогічними актами ЄС, тобто введення у правове поле Єврокодів, що з одного боку дозволить швидше залучати інвестиції міжнародного приватного капіталу у будівельну галузь, а з іншого у перспективі дозволить інтегруватись вітчизняним будівельним компаніям у загальноєвропейський ринок.

При запровадженні європейських технічних стандартів у практику капітального будівництва України необхідно враховувати вимоги ЄС щодо енергетичної ефективності будівель, встановлені Директивою 2012/27/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25.10.2012 «Про енергетичну ефективність» [4], Директиви 2010/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25.10.2012 «Про енергетичну ефективність будівель» [5], адже потенціал вітчизняного енергозбереження не використаний у повній мірі і на цей час.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 затверджено «Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року»[6]. Проте визнати достатнім для вирішення проблем правового забезпечення вирішення завдань енергоефективності будівель є недостатнім. На слушну

думку Н.О. Герасименко законодавством має бути закріплена стратегія покращення енергоефективності, зокрема у вигляді плану «економічно ефективного масштабного ремонту будівель задля виконання мінімальних вимог до енергетичної ефективності» [7, с. 120].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про наявність у правовому забезпеченні сталого розвитку вітчизняного капітального будівництва позитивної тенденції – закріплення оперативного та негативної тенденції – відсутність стратегічного планування на довгострокову перспективу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015
2. Павліха Н., Копач І. «Європейська інтеграція інтересів щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку». URL: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10469/3
3. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту. URL: https://rm.coe.int/168070018e
4. Директива 2012/27/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про енергетичну ефективність» від 25.10.2012. URL: https:// saee.gov.ua/sites/default/.../UKR_Directive_27_2012_2.doc
5. Директива 2010/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про енергетичну ефективність будівель» від 25.10.2012. URL: https:// saee.gov.ua/sites/default/.../UKR_Directive_27_2012_2.doc
6. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80
7. Герасименко Н.О. Визначення сутності енергозбереження у контексті реалізації стратегії сталого розвитку України. *Економіка та право*. 2018. № 1(49). С.117–122. doi: https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.117

Пасічник Ю.В.,
д-р екон. наук, проф.,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна

МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ОБЛАСНИМ ЦЕНТРОМ

Поступальний розвиток України включає як обов’язкову складову рівень міст, зокрема обласних. Ознайомлення із прагматикою розвитку міст в Україні за часів незалежності, дає змогу дійти висновку, щодо наявності екологічних, соціальних, демографічних, транспортних тощо проблем, тому є необхідність

суттєвого поліпшення такої ситуації. У цьому контексті О. Карлова зазначає: «Сучасне місто – складне багатогранне явище, для вивчення механізмів його функціонування потрібен комплексний підхід, а саме вивчення життєдіяльності міста в сукупності правових, економічних, соціологічних, географічних та інших проблем» [1, с. 99].

Саме тому необхідно зосередити увагу на нових підходах і щодо цього О. Карлова зазначає: «Старі методи планування, управління й регулювання розвитку міст стали недієвими, тому необхідно їх вдосконалення на сучасній науковій основі» [1, с. 94].

Такий підхід доволі аргументовано поділяє В. Гончарова: «…місто, як складна відкрита система, складається з таких підсистем: міське господарство; сфера матеріального виробництва; фінансово-економічна сфера; соціальна сфера; сфера місцевого управління, тому управління повинно базуватися на стратегічному підході» [2, с. 153].

Повну солідарність із попередніми вченими висловлюють М. Мельник, О. Синютка, Я. Шевчук, С. Щеглюк, які наголошують, що «…соціологи, демографи, економісти у дослідженнях суспільно-територіальних утворень різного ієрархічного рівня акцентують увагу на розвитку окремих регіонів, ареалів, міст, їх зв'язку із периферійним оточенням тощо. … Реалізація моделі поліцентричного просторового розвитку можлива за умов економічної та соціальної (міжрегіональної та внутрішньорегіональної) інтеграції» [3, с. 60].

Для характеристики міста як системи М. Аверкіна визначає поняття «місто» як: «…складну логістичну систему, яку формують системоутворювальні та системопідтримувальні підсистеми, зорієнтовані на задоволення потреб суб'єктів за рахунок використання соціоеколого-економічних ресурсів під час виробництва, обміну та споживання» [4, с. 15].

Вагоме значення у розвитку міста надається плануванні, про що зауважує Ю. Черняк: «План розвитку міста повинен створюватися на основі аналізу стану і перспектив розвитку соціально-економічної та політичної ситуації в країні, регіоні та місті, з урахуванням матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсів, якими володіє або які може реально залучити місто на цілі свого розвитку» [5, с. 37].

О. Карлова зазначає, що ідея планування розвитку міст не є новою і вже широко використовується у світовій практиці: «Ідея стратегічного планування розвитку міст сформувалася у 1980-х рр. під впливом концепції міського маркетингу в США. У рамках цієї концепції місто розглядається як економічний суб'єкт, який повинен привернути на свою територію бізнес, дати ефективну рекламу, представивши свої ресурси – матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні. Основною функцією міста стає підтримка галузей, які відповідають його конкурентним перевагам. Це передбачає активне використання можливостей участі територіальної громади міста в управлінні, розвиток суспільно-приватного партнерства, досягнення згоди між усіма членами міської спільноти [1, с. 96].

В. Наконечний охарактеризував моделі управління містом, зокрема такі:

«*Англосаксонська* модель управління переважно поширена у Великобританії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Для неї характерні такі ознаки: значна автономія органів муніципального управління; відсутність на місцевому рівні повноважних представників центральної влади та відсутність контролю через центральні міністерства, суди тощо; виборність посадових осіб в органи влади на місцевому рівні; повноваження органів муніципального управління визначаються у відповідності із позитивним принципом правового регулювання.

Іберійська модель управління набула розповсюдження у Бразилії, Португалії, Мексиці, Іспанії. У контексті базових принципів цієї моделі, управління здійснюється представницькими органами муніципального управління, що обрані міською громадою, та головними посадовими особами.

Французька (континентальна) модель управління поширена насамперед у країнах континентальної Європи, франкомовних країнах Африки, більшості країн Латинської Америки. Для неї характерний високий ступінь централізації, наявність вертикального підпорядкування.

Комбінована модель управління набула поширення в Німеччині, Австрії, Україні, Російській Федерації. Обумовимо, що цій моделі управління притаманні характеристики Англосаксонської та Французької (континентальної) моделей» [6].

Отже, нині існує певне теоретико-методологічне підґрунтя щодо розвитку міст, зокрема науковцями доведено необхідність комплексного підходу до розвитку міст, визначено його складові, принципи розвитку, місію, використовувані ресурси тощо. У практичній площині накопичено досвід реалізації амбітних проектів щодо стратегій та моделей.

Як приклад реалізації проекту розвитку обласного міста можна назвати м. Вінницю, де затверджено Стратегію розвитку «Вінниця-2020».

Модель розвитку цього міста побудована з використанням результатів PEST та SWOT аналізу, визначено політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори в розрізі можливостей та загроз а також обумовлено сильні та слабкі сторони. Визначено візію, місію, бачення та напрями розвитку а також стратегічні орієнтири із формуванням цілей та заходів. Також обумовлено взаємодоповнюваність цієї стратегії із пріоритетами «Європа-2020». Позитивом цієї моделі, яка є складовою зазначеної Стратегії, є моніторинг виконання, можливість внесення поточних змін, щорічна звітність перед громадою (7). Водночас, зазначена модель прив’язана, загалом, до фінансових ресурсів поточного бюджету і не передбачає науково обґрунтованого механізму реалізації. Оцінюючи прагматику розвитку міст України, можливо виокремити низку вагомих проблем, які притаманні сучасним моделям – відсутність довготривалих стратегій, хаотичність процесів містобудування, заплутаність внутрішньотранспортних сполучень, зношеність комунальної інфраструктури, перевищення екологічних нормативів, тощо.

Для забезпечення науково-методичних засад формування схем розвитку міста запропоновано відповідну модель (рис 1.)

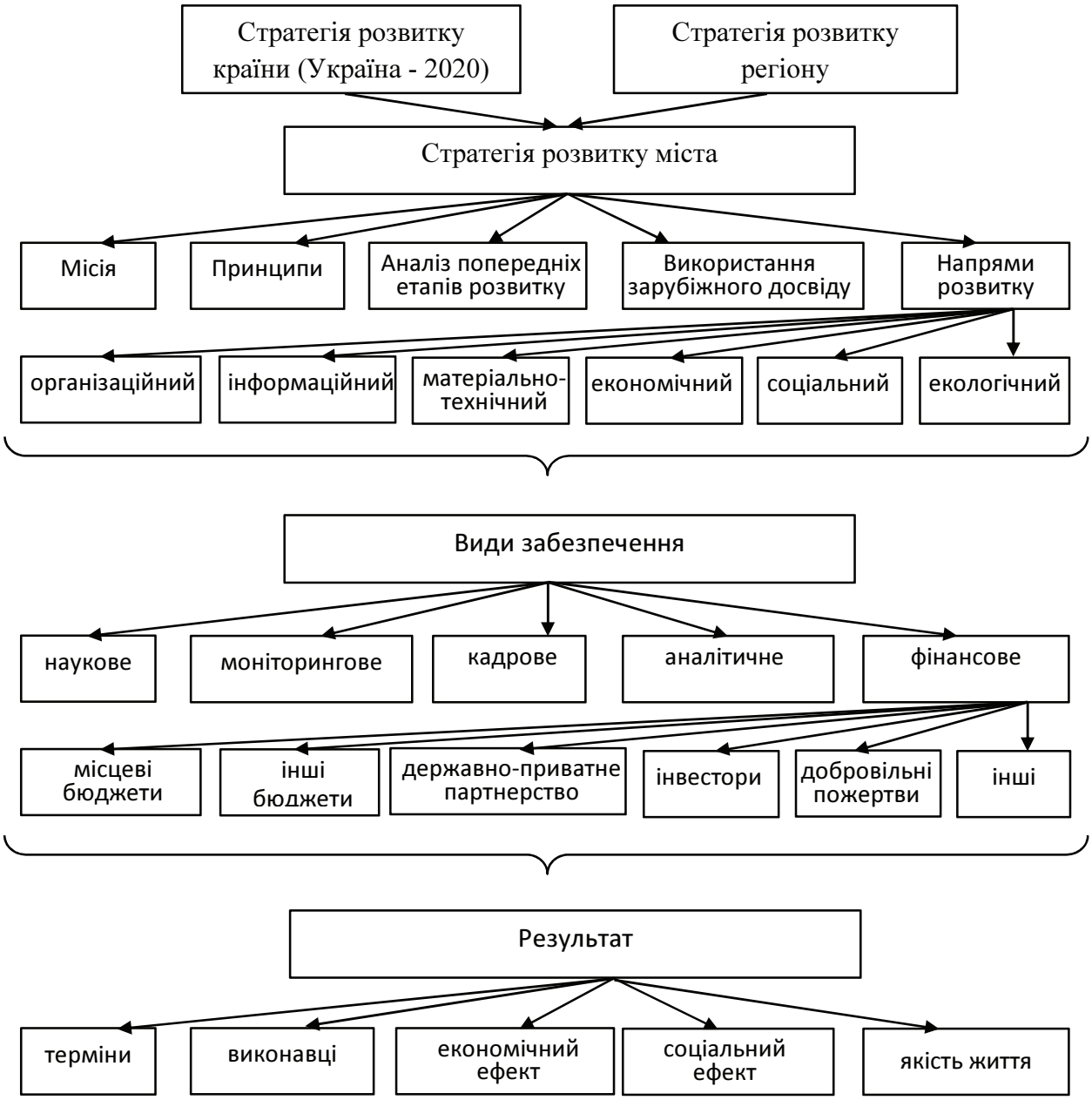

Джерело: розроблено автором

Рис. Модель управління містом

Пропонована модель забезпечує динамічність розвитку міста, враховує та поєднує існуючі стратегії, базується на реальних можливостях відповідної територіальної громади, дає змогу оперативного коригування напрямів в залежності від конкретних умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Карлова О.А Управління містом, орієнтоване на потреби майбутнього розвитку. *Економіка та право*. 2015. № 3(42). С.94–99. doi: https://doi.org/10.15407/econlaw.2015.03.094

2. Гончаров В.М. Фінансовий та організаційно-інституційний механізми державного управління розвитком соціально-економічної інфраструктури : [монографія]. В.В. Дорофієнко, В.М. Гончаров, В.М. Лобас та ін. Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. 220 с.

3. Мельник М.І., Синютка О.М., Шевчук Я.В. та ін. Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи та прикладні аспекти просторового аналізу: науково-аналітична доповідь. НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів, 2014. 65 с.

4. Аверкіна М.Ф. Забезпечення стійкого розвитку міст та агломерацій: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. 496 с.

5. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. М.: Экономика, 1971. 193 с.

6. Наконечний В. Моделі та технології управління містом. *Держава та суспільство*. URL. http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/05.pdf

7. Стратегія розвитку «Вінниця-2020». URL. http://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/SiteAssets/Lists/StrategyVinn2020/Default/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F%20-%202020.pdf

Поплавська О.М.,
канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

Чала Н.Д.,
д-р наук держ. упр.,
професор кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, Україна

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК МАРКЕР СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

В рамках концепції стійкого розвитку особливу увагу приділено завданню щодо подолання бідності, оскільки стійкий розвиток неможливий без здатності відтворювати робочу силу, можливості кожного споживача стимулювати виробництво товарів, продукувати нові ідеї, тощо. Ураховуючи те, що переважна більшість робочої сили є найманими працівниками, а їхні доходи не завжди дозволяють подолати бідність, формування гідної оплати праці є вкрай актуальним. Крім того, 4-та промислова революція актуалізує проблему справедливого оцінювання праці працівників нових професій та оплати праці зайнятих за нестандартними формами (наприклад, дистанційно). Таким чином, ефективна модель оплати праці дозволила б забезпечити стійкий розвиток як підприємства, регіону, так і держави.

Дослідженням проблематики гідної оплати праці в контексті стійкого розвитку замаються передові вчені по всьому світу, зокрема, Р. Джексон, Г. Стендінг, Дж. Стігліц [1], П. Пірсон, Д. Хакер. Автори підкреслюють важливість зростання рівня оплати праці, звертають увагу на ризики нестійкого заробітку, проте не досліджували оплату праці як певний маркер стійкого розвитку країни.

В своєму дослідженні автори ґрунтуються на концепції стійкого розвитку [2] та авторський моделі соціальної безпеки [3] та доктрині Україна–2030 [4]. Остання базується на принципах незаперечності цінності людського життя, гармонізації суспільних та особистісних інтересів, свободи вибору без примусу та маніпуляцій зі свідомістю, рівного доступу до ресурсів та благ країни. Отже, оскільки авторська модель соціальної безпеки включає стійкий розвиток країни, тож оплата праці є невід'ємною умовою стійкого розвитку.

Для визначення та характеристики можливих змін на ринку праці та упередження появи ризик-факторів стійкого розвитку, автори пропонують виявляти відповідні маркери та їх оцінювати. Так, у сфері доходів та стійкого розвитку пропонується досліджувати маркер оплати праці. Він включає такі показники: співвідношення середньої заробітної плати і прожиткового

мінімуму, частка витрат на збереження здоров'я, набуття освіти, культурні заходи у сукупних витратах домогосподарств у перерахунку на коефіцієнт заробітних плат у доходах. У свою чергу показники об'єднуються у дві групи індикаторів: відтворення та розвитку. До першої групи індикаторів (базові) включено показники, що характеризують просте відтворення робочої сили, а до другої (потенційні) – показники, що характеризують розширене відтворення та можливості покращення якості людського капіталу. Сукупний вектор (напрямок тенденцій) за індикатором є маркером покращення або погіршення умов для забезпечення стійкого розвитку. Отже, маркер оплати праці в контексті стійкого розвитку показує потенційні можливості робочої сили до розширеного відтворення та формування високої якості людського капіталу.

За вищеописаним методологічним підходом автори провели аналіз оплати праці щодо можливості забезпечення стійкого розвитку в Україні (табл. 1). З таблиці видно, що незважаючи на позитивну тенденцію щодо виконання заробітною платою базової функції – простого відтворення робочої сили, частка витрат на освіту, культурні заходи та збереження здоров'я має тенденцію до зменшення. Ураховуючи зменшення видатків на названі сфери економічної діяльності в цілому по країні, така ситуація свідчить про перерозподіл доходів домогосподарств на користь простого відтворення, зменшення мотивації до саморозвитку. Наприклад, за умови збереження безоплатної освіти, зменшення витрат домогосподарств на освіту (у т.ч. підвищення кваліфікації) є негативним явищем. Оскільки, особливо, в умовах цифровізації зростає потреба ринку праці саме у вторинній освіті, формуванні моделі робочої сили з високим ступенем знань і компетентностей міждисциплінарного характеру [5]. У подальшому збереження негативного тренду зробить неможливим забезпечення стійкого розвитку країни.

Таблиця 1*. Аналіз маркеру оплати праці в Україні в контексті забезпечення стійкого розвитку країни

Індикатори	Показники	2010	2013	2015	2017
Базові	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в Україні, грн.	2239	3265	4195	7104
	Темпи приросту середньомісячної заробітної плати, %	X	145,8	128,5	169,3
	Темпи приросту прожиткового мінімуму, %	X	123,9	106,1	138,1
	Співвідношення середньомісячної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	2,5	2,9	3,6	4,4
	Зміни співвідношення середньомісячної заробітної плати до прожиткового мінімуму, %	X	17,7	21,1	22,6
	Частка заробітної плати у грошових доходах населення, %	53	55,7	52,8	58,6
Потенційні	Частка витрат у грошових доходах домогосподарств на охорону здоров'я, %	3,6	3,90	4,4	3,8
	Частка витрат у грошових доходах домогосподарств на освіту, %	1,6	1,50	1,4	1,1

Індикатори	Показники	2010	2013	2015	2017
Базові	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в Україні, грн.	2239	3265	4195	7104
	Темпи приросту середньомісячної заробітної плати, %	X	145,8	128,5	169,3
	Частка витрат у грошових доходах домогосподарств на відпочинок і заходи культури, %	2,2	2,50	1,8	1,6
Маркер	Рівень потенціалу заробітної плати (коефіцієнт)	1,24	1,36	1,18	1,10
	Зміна потенціалу заробітної плати	X	+0,12	-0,18	-0,08

* Розраховано авторами за даними джерела: http://www.ukrstat.gov.ua/

Зважаючи на таке, оплата праці в Україні потребує удосконалення в частині забезпечення гідної заробітної плати та формування якісної структури витрат домогосподарств, що забезпечить майбутню якість робочої сили.

З цією метою автори пропонують імплементувати у практику оцінювання посад інструментарій грейдування та посилити договірні механізми регулювання оплати праці. Важливо перейти від практики організації оплати праці до політики управління винагородою, формування компенсаційного пакета [6]. Але ці заходи не будуть достатніми, якщо паралельно не створювати сприятливий інвестиційний клімат й не стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, технопарків і бізнесінкубаторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стиглиц Джозеф. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему: [перевод с англ.]. М.: Эксмо, 2015. 512 с.

2. Цілі сталого розвитку 2016-2030. United Nations. Ukraine. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku

3. Поплавська О.М. Стратегія соціальної безпеки України в умовах глобалізаційних змін. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика: Зб. наук. ст.* 2015. № 2(10). С.137–143.

4. Антонюк Л., Гуменна О. та ін. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 168 с.

5. Chala N., Poplavska O. (2017) The 4th Industrial Revolution and Innovative Labor: Trends, Challenges, Forecasts. В кн.: Интеллектуализация и гуманизация труда: монография. Польша: Зеленогурский університет, pp.141–154.

6. Цимбалюк С.О. Компенсаційна політика як чинник гармонізації соціально-трудових відносин. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 201–206.

Попова І.А.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
ст. наук. співроб. відділу проблем міжрегіонального співробітництва,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна
Коляда Т.А.,
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Національний фармацевтичний університет,
м. Харків, Україна

ДЕФІНІЦІЯ «ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНА ПОСЛУГА» ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Розбудова правової та соціально орієнтованої держави в Україні ґрунтується на постулаті щодо необхідності ефективного вирішення широкого спектру проблем, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності територіальних громад та окремих громадян. Особлива увага в означеному контексті має приділятися створенню безпечного і комфортного життєвого середовища, перманентному підвищенню якості життя людей, що неможливо без належного інституційно-правового регулювання житлово-комунальної сфери.

Житлово-комунальне господарство є унікальним багатофункціональним комплексом, що охоплює низку взаємозалежних і водночас достатньо автономних підприємств та організацій. Виробнича структура житлово-комунального господарства інтегрує понад 30 видів діяльності, провідними з яких є житлове господарство, теплопостачання, холодне та гаряче водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод. Маючи низку спільних з іншими галузями народного господарства рис, житлово-комунальне господарство має відчутну специфіку, оскільки воно безпосереднім чином пов'язано з відтворенням житлового фонду, що об'єктивно зумовлює інтенсивність економічних, соціальних, демографічних і політичних процесів. Маючи соціально-економічну природу, проблеми житлово-комунального господарства торкаються повсякденного буття населення, постійно зберігають актуальність та потребують оперативного реагування. Натомість недосконаліть системи соціального захисту населення у сфері житлово-комунального господарства, неякісне надання житлово-комунальних послуг, поєднане з низьким рівнем поінформованості суспільства і недосконалістю регулювання правовідносин споживачів і виробників/виконавців житлово-комунальних послуг зазвичай спричиняють негативний резонанс і зростання соціальної напруги.

Аналітики наголошують, що надання якісних житлово-комунальних послуг є одним з безсумнівних пріоритетів діяльності органів публічної адміністрації. Осмислюючи категорію «послуга», науковці донині не змогли

запропонувати уніфіковане тлумачення її сутності. У лінгвістиці превалює загальне бачення послуги як корисної для іншої особи дії (вчинку) або надання допомоги іншій людині. Водночас, А. Михайлов розглядає послугу крізь призму корисної трудової діяльності людини (групи людей), результати якої виявляються у корисному ефекті, що задовольняє будь-яку потребу суспільства [1]. Натомість, Ю. Космін наполягає, що послугою є не пов'язана із створенням речі (її відновленням, ремонтом) певна діяльність, яка породжує наділене споживчою вартістю відповідне благо, що належить до об'єктів права [2]. В. Приходько формулює послугу як очікуваний результат дії (бездіяльності), що виявляється у корисному ефекті, тобто задоволенні потреби особи (договір про надання послуг укладається з метою досягнення означеного результату) [3]. У свою чергу, С. Ємелянчик визначає послугу як дію (діяльність), спрямовану на задоволення потреб особи, що не пов'язана із втіленням у певному майновому результаті, що є невіддільним від власне діяльності та споживається безпосередньо у момент її здійснення [4]. В. Рєзнікова констатує, що в господарському обороті послуга має визначатися як діяльність, складовими елементами якої є юридично значимі дії суб'єкта господарювання (послугонадавача), що не пов'язана зі створенням упредметненого результату як певного матеріального блага. Вона зазначає, що результатом послуги є певний корисний ефект як відповідне нематеріальне благо, що характеризується матеріальною непомітністю, має споживчу вартість і задовольняє потреби іншого суб'єкта господарювання (послугоотримувача) є невіддільним від свого джерела, характеризується невичерпністю та неможливістю зберігання, якість якого не може бути наперед гарантованою і який споживається в момент здійснення такої діяльності [5].

У чинному вітчизняному законодавстві станом на теперішній час зберігається еклектика в артикуляції дефініції «послуга». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» послуга визначена як діяльність виконавця з надання споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [6]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти, та процедури оцінки відповідності» послугою є результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій [7].

У Законі України «Про житлово-комунальні послуги» виокремлено дві споріднені правові категорії, а саме:

1) житлово-комунальні послуги як результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилих приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил;

2) комунальні послуги як результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної чи юридичної особи у забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а

також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством [8].

Існування в Україні розвиненої нормативно-правової бази, що регулює надання житлово-комунальних послуг, зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правової парадигми розвитку житлово-комунального господарства. На нашу думку, першочерговою необхідністю є вдосконалення дефініції «житлово-комунальні послуги». Ґрунтуючись на існуючому спектрі думок та ураховуючи сучасну практику нормотворення, пропонуємо поняття «житлово-комунальна послуга» розширено тлумачити як результат особливо соціально значущої господарської діяльності, спрямованої на створення належних (безпечних, комфортних) умов використання житлових і нежитлових приміщень, будинків і споруд, комплексів будинків і споруд відповідно до закріплених у чинному законодавстві науково та економічно обґрунтованих нормативів, норм, стандартів, порядків і правил.

В означеному контексті особливої уваги заслуговує категорія «якість житлово-комунальних послуг», що є сукупністю нормативних властивостей і характеристик житлово-комунальної послуги, що визначає її здатність задовольняти встановлені та/або передбачувані потреби споживача відповідно до вимог законодавства.

На нашу думку, назріла потреба запровадження поняття «недолік житлово-комунальної послуги», що може тлумачитися як невідповідність житлово-комунальної послуги умовам якості, передбаченим законодавством та договором зі споживачем, а також несвоєчасне та/або в неповному обсязі надання житлово-комунальної послуги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайлов А. Услуги как форма бизнеса. *Предпринимательство, хазяйство и право*. 1999. № 1. С. 51–58.

2. Космін Ю.П. Поняття та види послуг. Договори про надання юридичних і фактичних послуг. В кн.: Цивільне право: навчальний посібник. Ред. О.А. Підопригора, Д.В. Боброва, Н.С. Кузнецова та ін. К.: Вентурі, 1996. 265 с.

3. Приходько В. Послуга як правова категорія договору розшуку. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 5. С.82–87.

4. Ємельянчик С. Послуга в цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 108–114.

5. Резнікова В.В. Послуга як правова категорія та ознака посередницьких договорів. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4(24). С. 234–240.

6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12

7. Про стандарти, технічні регламенти, та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 № 316-IV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3164-15

8. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.2004 № 1875-IV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15

Рогозян Ю.С.,
канд. екон. наук, заст. зав. відділом,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ НОВОУТВОРЕНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПРОЕКЦІЇ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Стрімкі зміни в інформаційному світовому просторі обумовлюють необхідність пристосування суб'єктів регіонального розвитку до різноманітних інноваційних мереж, незалежно від їх розташування. Одним з таких прикладів може виступати впровадження концепції SMART-спеціалізації до процесу стратегічного планування новоутворених об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Поняття «SMART-спеціалізація» або з англійської мови – «розумна (інтелектуальна) спеціалізація», вперше було представлено в політичній доповіді незалежної консультативної групи вчених до Європейського комісара з досліджень та інновацій [1, с. 103–105], яка займалася розробкою регіональних стратегій, спрямованих на подолання інвестиційних диспропорцій в галузі науково-дослідної діяльності. Членами робочої групи було відзначено наявність так званого «синдрому повторюваності»: європейські регіони мали тенденцію здійснювати інвестиції лише у вибіркові сфери економічної діяльності (інформаційні, комунікаційні технології, нано- та біотехнології) без урахування власного потенціалу, що призводило до поглиблення регіональних диспропорцій. На основі даного факту вчені рекомендували суб'єктам регіонального розвитку підтримувати структурні зміни та, водночас, сприяти появі нових секторів чи галузей діяльності шляхом інвестування у сфери найбільшого стратегічного потенціалу кожного окремого регіону.

Ідея впровадження SMART-спеціалізації в розвиток місцевих територій тісно пов'язана з ідеєю процесу саморозкриття і являє собою відхід від стилізованої моделі планування регіональних інноваційних стратегій «зверху – донизу», коли державні органи повинні були керувати інноваційними процесами. В даній моделі передбачається, що роль державних органів полягатиме тільки у створенні правильних умов та підтримки місцевих територій. Окрім цього, SMART-спеціалізація включає в себе більш динамічний погляд на місцеві економічні перетворення: вона передбачає, що структурні зміни територій спираються на вже існуючі галузі промисловості, які мають технологічну взаємодію, іншими словами, нові галузі відокремлюються від вже існуючих на даній території місцевих галузей, з яких

існуючі можливості експлуатуються та рекомбінуються новими способами [2, с. 73–76].

Для України ідея SMART-спеціалізації є одним з важливих напрямків реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також можливого приєднання країни до Стратегії розумних спеціалізацій. Ще в червні 2016 р. з метою підготовки пропозицій про участь України у вищезгаданій стратегії при Національній академії наук України було створено Міжвідомчу координаційну групу з залученням провідних експертів-науковців та практиків – представників центральних органів виконавчої влади. На сьогоднішній день концепцію SMART-спеціалізації на практиці намагається застосувати лише Міністерство економічного розвитку та торгівлі (далі - МЕРТ) при формуванні принципів нової промислової політики, зокрема, в проекті Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 р. Важливим є той факт, що SMART-спеціалізація з подачі МЕРТ розуміється як підхід Євросоюзу до виявлення унікальних функцій та активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг регіональної промисловості, а також як елемент політики децентралізації. При цьому з поля зору випадає сугубо європейське розуміння SMART-спеціалізації як інструменту розвитку не тільки промисловості, а значно більш широкого спектру секторів регіональної економіки [3].

З огляду на той факт, що ОТГ в Україні є частинами відповідних регіонів, необхідно враховувати не тільки власні ресурси та цілі, але й стратегічні цілі того регіону, в межах якого вони розвиваються. Оскільки сама ідея SMART-спеціалізації передбачає роботу з регіональним розвитком, адаптація її положень на місцевому рівні потребує перегляду чинної нормативно-правової бази та внесення змін у стратегії розвитку ОТГ. Важливо пам’ятати, що концепція розумної спеціалізації є набагато складнішою, аніж її презентують державні органи влади в Україні: вона являє собою симбіоз трьох різних сфер життєдіяльності: урядової, наукової та підприємницької, що у сукупності зможе надати можливість для зміщення провідної управлінської ролі від держави до регіонів (що у свою чергу вплине й на розвиток ОТГ, що знаходяться в межах відповідних регіонів), а приватним акціонерам і підприємцям допомогти перетворити політику спеціалізації в реальні соціально-економічні результати (рис. 1).

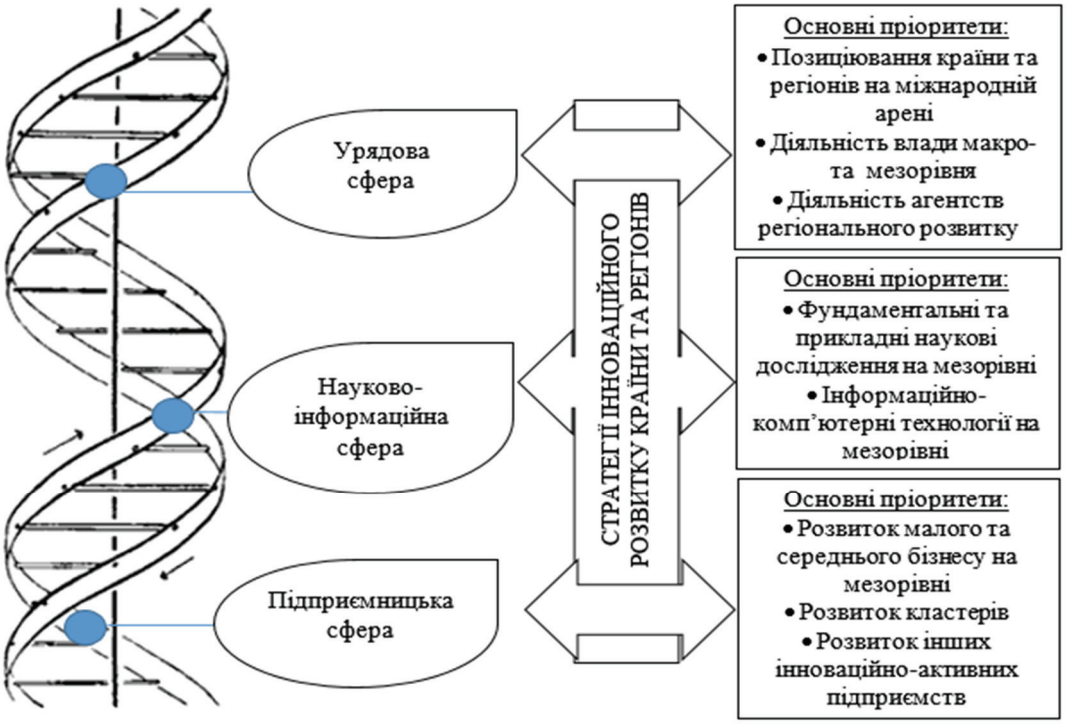

Рис. 1. Зміст концепції SMART-спеціалізації

«SMART-спеціалізація» являє собою концепцію політики економічного зростання, рухомого інноваціями, основні елементи якої вже не раз згадувалися в контексті регіональної економіки, зокрема при необхідності розробки та прийняття стратегічних документів щодо розвитку інноваційної сфери не тільки в масштабах всієї країни, але й регіонів. Тому здається, що врахування регіональної концепції розумної спеціалізації при формуванні Стратегії та Плану (Стратегічного плану) розвитку ОТГ дозволить простіше створювати нові інноваційні проекти на території громад, посилить співпрацю між наукою, бізнесом та місцевим самоврядуванням, а також зробить механізм залучення інвестицій в регіони та громади більш прозорим.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Foray D., David P., Hall B. (2011) Smart specialization. From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation, MTEI Working Paper. 220 p.

2. McCann P. (2012) Smart specialization as Regional Policy. How to make it work? Paper Conference «Regions for Economic Change. Transforming Regional Economies: «The Power of Research and Innovation Strategies for Smart Specialization». Brussels, 12 June 2012, pp. 70–93.

3. Снеговая Е. Smart-специализация и stupid-реализация. Зеркало недели. Выпуск № 16, 28 апреля – 11 мая 2018 г. URL: https://zn.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-i-stupid-realizaciya-282534_.html

Санченко А.Є.,
канд. юрид. наук, провідн. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ: АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Невпинний перебіг щоденних подій глобального, регіонального та суто національного, але доволі надзвичайного, ґатунку наближає Україну до 2020 року – терміну завершення дії Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [1] (далі – Стратегія), схваленої Указом Президента України у 2015 році. Розроблена на тлі «пост-революційних» прагнень і намірів підтвердити право народу України на особисту та загальносуспільну гідність і європейський рівень життя, вона корелюється здебільшого із нагальними суспільно-політичними запитами, а також зобов'язаннями, що виникли внаслідок ратифікації у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2]. Таким чином, перспективи сталого розвитку України, який об'єктивно неможливий без забезпечення економічного прогресу, на тривалий період, що неодмінно переступить рубіж 2020 р., пов'язані із євроінтеграційною парадигмою.

Відповідно, Стратегія накреслила 4 вектори реформаторського руху країни: розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. Реалізовані у сукупності вони мають забезпечити поступ України в якості держави з сильною економікою та з передовими інноваціями, де належним чином захищені кордони, права населення, бізнес, інвестиції та приватна власність, де панує взаємна повага і толерантність. В цілому, як вбачається, все це повинно сприяти виходу України на провідні позиції у світі й зміцненню гордості народу за свою державу та її успіхи. Окремо зупиняючись на векторі розвитку, підкреслимо цілепокладання щодо відновлення макроекономічної стабільності, забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створення прозорої податкової системи та сприятливих умов для ведення господарської діяльності. Водночас, тло безпеки, невід'ємне від вектору розвитку, акцентує на безпеці життя і здоров'я людини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля та доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів і промислових товарів.

Вочевидь, варто визнати, що ці засадничі постулати мають гуманістичну спрямованість. Адже вони відображають загальносвітові філософські та політико-правові уявлення і досвід розбудови сучасної демократичної, соціально справедливої та економічно ефективної держави, де мирний розвиток на засадах партнерства і співробітництва між різними суб'єктами правових і економічних відносин у різних галузях життєдіяльності призводить до добробуту, що необхідний для гідного і всебічно захищеного життя людей.

Стратегія передбачає здійснення комплексу реформ у взаємодії держави і громадянського суспільства, держави та бізнесу, бізнесу і людини.

У цьому контексті, безперечно, важливо підкреслити намагання українського політикуму в рамках Стратегії здійснити проекцію одночасно декількох європейських і світових пріоритетів сучасного розвитку на досить складний український ґрунт. Серед останніх - пріоритети Стратегії «Європа 2020» щодо розумного, сталого та інклюзивного зростання [3], прийнятої Європейським Союзом у 2010 р., та Підсумкового документу саміту Організації Об'єднаних Націй 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [4].

Як відомо, Стратегія «Європа 2020» встановлює п'ять амбітних цілей, а саме: 1) досягнення 75%-ої зайнятості населення віком від 20 до 64 років; 2) суттєвий розвиток досліджень і розробок, у здійснення яких інвестуватиметься 3% ВВП ЄС; 3) запобігання зміни клімату та забезпечення енергетичної стійкості за рахунок 20%-го скорочення викидів парникових газів у порівнянні з рівнем 1990 р., отримання 20% енергії від відновлюваних джерел енергії, 20%-го збільшення енергоефективності; 4) підвищення рівня освіти європейців через забезпечення отримання щонайменше 90%-ми дітей повної шкільної освіти та освіти третього рівня 40%-ми дорослих 30–34-річного віку; 5) боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією шляхом скорочення на 20 мільйонів мешканців Європи, які знаходяться у такому становищі.

У порівнянні з наведеними завданнями ЄС Порядок денний ООН в галузі сталого розвитку до 2030 р. визначив 17 глобальних Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР–2030) [5]. Не перераховуючи їх у подробицях, зазначимо, що вони окреслюють масштабну всесвітньо сприйняту і підтриману програму заходів ООН щодо «забезпечення миру і процвітання для людей і планети, нині і в майбутньому». Ставлячи за мету глобальні трансформації, ООН закликає кожну державу світу до дій у глобальному партнерстві з метою подолання бідності та інших депривацій, поліпшення стану здоров'я, рівня освіти та зменшення будь-якої нерівності серед населення, а також стимулювання економічного зростання, запобігаючи змінам клімату та сприяючи збереженню природного середовища.

Вочевидь, завдання Стратегій «Європа–2020», «Україна–2020» та ЦСР–2030 корелюються, адже держави-члени ООН є суб'єктами творення його політики та права. Після прийняття ЦСР відбувається їх європейська регіоналізація та транспозиція на національне політико-правове і соціально-економічне тло, у стратегії розвитку ЄС та кожної окремої країни. Без сумніву, це пояснюється тим, що, всі визначені цілі та завдання об'єктивно є органічно невід'ємними, взаємопов'язаними і життєво важливими для збереження та забезпечення прогресивного поступу людства. При цьому розвиток, окреслений ЦСР 2030, регіональними та національними стратегіями, може відбуватися за умови, коли люди – не лише політики та впливові бізнесмені, але суспільства в цілому – є одночасно його відповідальними суб'єктами та бенефіціарами. Будучи переконаними, що жодна економічна вигода не може виправдовувати

щонайменшого порушення прав людини, зазначимо, що по-справжньому сталий прогрес у модерному демократичному світі може бути досягнутий за умови, коли права людини поважаються і надійно захищаються, коли люди виступають як відповідальні та підзвітні виробники і споживачі товарів і послуг.

Тому ЦСР–2030, будучи універсальним політико-правовим інструментом, містять підвалини, відправні точки та опорні позначки для розвитку інших галузевих політик, права і законодавства. Зокрема, вони вдало і в багатьох аспектах співвідносяться з Керівними принципами ООН з питань бізнесу і прав людини (далі – Керівні принципи) [6], прийнятими Радою ООН з прав людини у 2011 р. Керівні принципи спрямовані на чітке окреслення та закріплення парадигми взаємовідносин і взаємних зобов'язань між державами, суб'єктами господарювання та суспільством стосовно дотримання прав людини і основоположних свобод, забезпечення їхньої належної реалізації і правового захисту в разі порушення у процесі або внаслідок підприємницької діяльності.

Керівні принципи просувають міжнародну доктрину соціальної справедливості у контексті ефективної економічної діяльності, яка завдяки досягненням людського та цифрового розуму все більше відзначається інноваційністю та інтенсифікацією. Вони поширюють свою дію на права кожної окремої людини, груп осіб/колективів, а також громад, найбільш соціально вразливих верств населення і спільнот (наприклад, за ознаками національності або переконань, у зв'язку із вимушеним внутрішнім переміщенням, ін.). Встановлюється, що держави та бізнес-структури повинні вести господарську діяльність у межах своєї юрисдикції та екс-територіально, керуючись наскрізно, а не лише з благочинних міркувань задля, наприклад, ситуативної позитивної репутації, міжнародними нормами щодо прав людини та принципом належної обачності. Це є їхнім верховним обов'язком працювати таким чином, щоби люди не зазнавали негативного впливу, у т.ч. екологічного, моральних і матеріальних втрат із причин неналежних та/або шкідливих управлінських рішень, нехтування мірами безпеки і гігієни праці та виробництва, стандартами оплати праці і соціального забезпечення, нормами моралі та етики, тощо. Тож, Керівні принципи дають відповіді на питання, що у парадигмі «бізнес і права людини» має пріоритетне значення, глобалізуючи повагу до прав людини, обов'язок держави і бізнесу їх забезпечувати та надавати догідні засоби правового захисту. Вони, висловлюючись метафорично, «розрізають торт на справедливі порції» між державою, бізнесом та людьми – носіями невід'ємних прав, аби економічна доцільність співпадала із доцільністю людського розвитку та сприяла зміцненню суспільного миру, злагоди і добробуту.

Водночас, слід визнати, що будь-яка сполука міжнародного, європейського та національних політико-правових надбань набуває справжньої цінності, коли вона коректно використовується. Як видається, наша держава, на жаль, не скористалася «рецептом одужання та розвитку», закарбованим у Стратегії «Україна–2020». Причин неуспіху чимало і вони різні; вивчення їх

симптоматики та подолання заслуговує на окреме ґрунтовне і комплексне дослідження. Втім, зрозуміло одне, що постановка стратегічних цілей повинна бути об'єктивно і всебічно обґрунтованою з науково-практичної точки зору, бути узгодженою з суспільними очікуваннями та супроводжуватися системним і відповідним забезпеченням реалізації обраних цілей.

Зважаючи на українську євроінтеграційну налаштованість, не зайве вивчити та пристосувати до своїх реалій досвід Євросоюзу щодо імплементації Стратегії «Європа–2020», який одразу ж у 2010 р. розпочав Європейський семестр підтримки своїх країн-членів для досягнення цілей і виконання завдань Стратегії [7]. Європейський семестр охоплює три блоки координації економічної політики: структурні реформи для економічного зростання та підвищення рівня зайнятості; фіскальна політика щодо забезпечення стабільності державних фінансів; запобігання надмірних макроекономічних дисбалансів. Він є процесом проведення економічних реформ, управління ними і постійного ретельного спостереження за їх результатами на основі щорічних, чітко визначених циклів планування, оцінки, аналізу, звітності. Подібна технологічність підходу виправдана масштабами реформ та їхніми особливостями, що залежать від національного контексту кожної країни. На цьому шляху важливо досягнути багатогранної синергії потреб, ресурсів і зусиль, адже кожна з реформ має спрямовуватися на реалізацію як теперішніх амбіцій ЄС, так і первісної ідеї його засновників забезпечити мир і процвітання для громадян.

Проте, не секрет, що й ЄС нині долає виклики Brexit, Каталонії, «жовтих жилетів», національного популізму тощо. Водночас, Євросоюз цілеспрямовано шукає і знаходить аргументи для імплементації своїх цілей розумного, сталого та інклюзивного зростання, підтримує та розвиває проекти в рамках його зовнішньої політики на кшталт Східного та Євро-Середземноморського партнерства, а також розробляє і впроваджує ініціативи стосовно європейської регіоналізації ЦСР–2030. Серед таких ініціатив, зокрема наступні: Стратегічний пакет для досягнення сталого розвитку в Європі та світі 2016 р., Новий Європейський консенсус щодо розвитку, Багатостороння платформа ЄС щодо ЦСР та Комплект із 100 власних індикаторів Євростату щодо реалізації ЦСР – всі три напрацювання 2017 р. [8]. На основі цих індикаторів ЄС готує щорічні доповіді «Сталий розвиток в Європейському Союзі - Звіт щодо моніторингу прогресу у досягненні ЦСР у контексті ЄС» [9]. Крім того, ЄС та його країни-члени, слідуючи вищезгаданим Керівним принципам ООН, розробляють, ухвалюють та впроваджують Національні плані дій у сфері бізнесу та прав людини. Так, нині 16 країн-членів ЄС вже працюють за такими Планами. Цього року Робоча група з питань відповідального ведення бізнесу (RBC Group) Європейського Парламенту представила для розгляду Єврокомісією та Радою ЄС свій План дій щодо впровадження Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини в ЄС на 2019–2024 рр. [10].

Тож, Європейський Союз, виходячи з потреб та інтересів власних громадян, політико-правових і соціально-економічних пріоритетів, а також

стану і тенденцій розвитку міжнародного співтовариства, створює ланцюг із стратегічних цілей свого розвитку, з відповідних тактичних рішень, що підкріплені програмами дій і ресурсами, та виконання яких регулярно і всебічно контролюється та оцінюється органами влади і суспільством на національному та наднаціональному рівнях. Усі ланки подібного ланцюга мають значення, і права людини не повинні бути найслабкішою з них, адже, як відомо, саме найслабкіша ланка в ланцюзі й є найсильнішою.

Україна та ЄС нині стоять на порозі розробки стратегій розвитку на наступний історичний період, але ЦСР–2030, звісно, мають залишаться їхнім незмінним спільним фарватером. Важливо у цьому партнерстві не втратити досягнутого і не повторювати помилок, але конструктивно використовувати «вітер перемін» для пошуку нових рішень, ресурсів і застосування нових можливостей. Зокрема, Україні нову національну стратегію розвитку варто формувати на користь встановлення і стабілізації миру, стрімкого відновлення та розбудови потужного економічного потенціалу на науково-інноваційних засадах і за умов повноцінного забезпечення прав людини, для соціально захищеного та культурного добробуту українського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII, набрання чинності 01.09.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

3. Communication from the European Commission «EUROPE–2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth» (Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020). URL: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf

4. Resolution A/RES/70/1 – «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development», adopted by the UN General Assembly on 25 September 2015. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/ transformingourworld

5. Цілі сталого розвитку ООН на 2016–2030 роки. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku

6. Керівні принципи ООН із питань бізнесу і прав людини, схвалені резолюцією Ради ООН з прав людини № 17/4 від 16.06.2011. URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524, https://www.business-humanrights.org/en/un-guiding-principles

7. European Semester 2010–2020. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester_en; The European Council

Conclusions of 17 June 2010 (Brussels, 17 June 2010, EUCO 13/10). URL: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/council_conclusion_17_june_en.pdf

8. The SDGs in the EU: What Now? URL: http://edf-feph.org/sdgs-eu-what-now#

9. Sustainable development in the European Union – Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context – 2018 edition. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-01-18-656

10. Shadow EU Action Plan on the Implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights within the EU 2019 – 2014. URL: https://responsiblebusinessconduct.eu/wp/wp-content/uploads/2019/03/SHADOW-EU-Action-Plan-on-Business-and-Human-Rights.pdf

Семьонова Л.А.,
студентка гр. МЕН-16д,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Сєвєродонецьк, Україна

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розвиток науково-технічної діяльності в країні є суттєвим чинником як національного господарства, так і господарства окремих регіонів, тому процеси науково-технічного розвитку має бути одним з перших в переліку об’єктів державного регулювання. Аналіз актуальних досліджень за напрямом [1–7] дозволяє узагальнити певні сучасні наукові ідеї.

По-перше, з'явилося поняття «науково-технічна система», яким об’єднано наукові організації, вищі навчальні заклади, організації сфери інжинірингу ті інші системи, що мають відношення до науково-технічної діяльності. Здійснено класифікацію науково-технічних систем.

По-друге, із складу різновидів науково-технічних систем виділено окремо організації сфери інжинірингу. Ці організації в сучасних умовах мають наступні важливі властивості: незалежність від державного фінансування, гнучкість у ринкових умовах, практична спрямованість діяльності, близькість до промислових підприємств та інших безпосередніх учасників проектів. Організації сфери інжинірингу безпосередньо впроваджують досягнення науково-технічної діяльності, тому в найближчому майбутньому вони займуть одне з лідируючих місць в складі науково-технічних систем за рівнем корисності для національних науково-технічних процесів.

По-третє, звернуто увагу на закономірність зростання ваги вищих навчальних закладів в науково-технічній діяльності. Такі організації змогли пристосуватися до ринкових умов, а також змогли нарощувати свій потенціал навіть в умовах різноманітних криз.

Додатковою науковою сучасною особливістю стає дослідження регіональних особливостей вітчизняних науково-технічних систем. Саме диференційований розвиток таких суб'єктів за регіонами дозволяє краще виявити їх властивості. Наявність в кожному окремому регіоні специфічних чинників впливу на науково-технічні системи та отримання різних результатів їх діяльності, що підтверджується статистичними даними – дозволяє здійснювати порівняльний аналіз, а також застосовувати методи порівняння регіональної структури досліджуваних показників.

Висновки. Умови діяльності організацій, що мають відношення до науково-технічної діяльності, змінюються. Такі зміни зумовлюють еволюцію наукових поглядів за досліджуваним напрямом. Крім зміни наукових поглядів еволюціонують і науково-технічні системи. Ринкові умови виводять на перші ролі саме ті з них, що є більш гнучкими і мають більші можливості для пристосування. Практика показала, що з переліку різних видів науково-технічних систем більші можливості пристосування набули організації сфери інжинірингу та вищі навчальні заклади.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаров В.М., Моргачов І.В. Державна інноваційна політика розвитку науково-технічних систем: монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 372 с.

2. Моргачов І.В. Методичні основи аналізу розвитку науково-технічних систем. *Прометей*. 2012. № 1(37). С. 174–179.

3. Моргачов І.В. Особливості державного регулювання інноваційної діяльності. *Економіка будівництва і міського господарства*. 2011. Т. 7. № 2. С. 101–107.

4. Моргачов І.В. Роль сектора вищої освіти в науково-технічній діяльності: матеріали V всеукраїнської науково-методичної конференції «Розвиток науки і освіти в освітніх закладах України у контексті Болонського процесу» (Сєвєродонецьк, 25 листопада 2011 р.). ТІ СНУ ім. В.Даля (м. Сєвєродонеьк). С. 70.

5. Моргачов І.В. Особливості реалізації державної інноваційної політики. *Менеджер*. 2011. № 2(56). С. 37–41.

6. Моргачов І.В. Теоретико-методичні основи нейтралізації державою ризику інноваційних проектів. *Бізнес Інформ*. 2011. № 3. С. 50–52.

7. Моргачов І.В. Особливості регіонального розвитку організацій сфери інжинірингу України. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім.В.Даля*. 2009. № 12(142). Том 2. С. 203–208.

Сидоренко В.В.,
канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА НАДІЙНОСТІ ЯК ПРИНЦИПИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Існує безліч причин для визначення керівних принципів певної галузі знань. Для науковців в сфері енергетичного законодавства потреба у визначенні керівних принципів є чіткою та зрозумілою. Це допоможе краще осмислити процес розробки та розвитку правового поля, що формувалося поступово, у відповідь на різні геополітичні обставини і зростаючої екологічності та обізнаності про витрати, що впливають на все глобальне суспільство.

Однак, незважаючи на досить тривале існування такого поняття як енергетичне законодавство, принципи якого було сформовано в науковій літературі більше 20 років тому [1], юридична наука ще не розробила чіткої та обґрунтованої системи принципів енергетичного законодавства. Така наукова прогалина ніяким чином не сприяє створенню правової моделі енергетичного простору держави та формуванню досконалого законодавства, здатного ефективно регулювати відносини у цій сфері. В той же час розуміння принципів енергетичного законодавства, які де-факто вже є існуючими у правовому полі ЄС, дозволить більш глибоко зрозуміти цілі, завдання та принципи законодавства ЄС в сфері енергетики і дозволить провести більш ефективну гармонізацію законодавства України з правовою системою ЄС з урахуванням недавно прийнятих змін до Конституції України, що закріплюють стратегічний курс України на членство в ЄС і НАТО [2].

Аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів дозволяє виділити один із концептуальних принципів енергетичного законодавства, який можна сформувати наступним чином: принцип захисту довкілля, здоров'я людини та боротьби зі зміною клімату.

З точки зору фізики, енергетика та довкілля є складовими природного паливного циклу. Екологічні наслідки стають відчутними вже на початковому етапі розвідування та видобування, потім на етапі обробки та транспортування, і нарешті на етапах розповсюдження, споживання природних ресурсів, що використовуються для виробництва енергії, та на стадії утилізації їх залишкових продуктів. Таким чином, законодавство та політика у сфері енергетики та екологічне законодавство і політика не можуть вважатися окремими царинами регулювання. Особливо важливим є і те, що феномен зміни клімату ускладнив проблеми навколишнього середовища, пов'язані з енергетичною сферою – сектор енергетики залишається головним забруднювачем довкілля вуглекислим газом. До цих екологічних викликів належать погіршення природних умов навколишнього середовища та зростання кількості ризикових ситуацій та катастроф, що загрожують населенню планети.

Оскільки існує нагальна потреба, чутливі питання у відносинах між енергетикою та навколишнім середовищем мають бути ретельно вивчені та розглянуті, і що найважливіше – вирішені. Історично так склалося, що стрижнем концепції традиційної енергетики є питання економічного розвитку та зростання. Дешева, загальнодоступна та надійна енергетика була і залишається основною складовою частиною будь-якої країни з розвинутою економікою. Окрім доступної енергії, на сьогодні енергетика, національна безпека та захист довкілля є основними визначальними факторами будь-якої сучасної енергетичної політики. Усі форми виробництва енергії чинять шкідливий вплив: чи на навколишнє середовище, чи на стан здоров'я людини, чи на енергетичну безпеку та економіку. Ключовим моментом є те, що потрібно постійно аналізувати вплив повного «життєвого циклу» кожного джерела енергії. Проте, у кожного правила може бути виняток: горючі енергоносії мають більш очевидні, чисельні, тяжкі та довготривалі ризики, ніж більшість альтернативних джерел енергії. Більш того, перехід з вуглецевої економіки на низьковуглецеву є не лише питанням захисту навколишнього середовища, а й потребою вижити в майбутньому.

З нерозривного зв'язку енергетики та навколишнього середовища випливає декілька важливих висновків. Перший полягає у тому, що розробити політику використання чистої енергетики цілком можливо. Політика використання традиційної енергетики, що спиралась на експлуатацію дешевих та загальнодоступних горючих копалин, тепер є несумісною з вимогами, що диктуються новою системою. Це означає, що відновлювані, низьковуглецеві ресурси та енергоефективність набирають дедалі більшого значення в структурі енергетичного комплексу. Другий і більш важливий висновок полягає у тому, що сучасна та майбутня енергетична політики піддаються суттєвому впливу зміни клімату та нерозривно пов'язані з нею. У той же час надзвичайно просто стверджувати, що використання чистої енергії в майбутньому вже є найбільшою цінністю для світової спільноти; майбутнє з чистою енергетикою часто об'єднують та пов'язують з вирішенням питань змін клімату.

Зміна клімату має такі структурні характеристики, за якими цю проблему було визнано надзвичайно небезпечним викликом, що наразі потребує нової форми регулювання; такої форми, що поєднуватиме законодавство та політику у сфері енергетики з екологічними законодавством та політикою. Органи контролю більше не можуть спиратися на їх здатність впроваджувати нормативні положення за фактом, що розглядають та вирішують конкретну поточну проблему, таку як витік нафти чи аварія на атомній електростанції, що мала місце в минулому. Замість цього, нормативні положення, спрямовані на майбутнє та на попередження можливих загроз, є необхідними для зменшення викидів вуглекислого газу та спроб зупинити зміну клімату.

Органи контролю енергетичної сфери повинні зрозуміти, що майбутнє енергетики та довкілля передбачає наявність складних проблем, що мають міждисциплінарний характер, пов'язаний також з поглядами і досвідом різних поколінь та юрисдикціями, і сповнені наукової, технологічної, економічної і

соціальної невизначеності. До того ж зміна клімату не є черговою буденною проблемою, а натомість має власні завдання для вирішення, такі як: обмаль часу, щоб знайти рішення; неспроможність влади жодної держави вирішити цю проблему самостійно; відкладання вирішення цієї проблеми зараз означатиме дедалі більшу витрату ресурсів на це в майбутньому. Тим не менш, майбутнє потребує особливої уваги сьогодні, тому що зволікання вартуватиме силу грошей та ресурсів. Центральним для розгляду проблеми зміни клімату є питання визнання взаємозв'язку між енергетикою та навколишнім середовищем і руйнівного впливу людини як наслідку ігнорування цього зв'язку.

Нерозривно пов'язаним із принципом захисту довкілля, здоров'я людини та боротьби зі зміною клімату є енергетична безпека та принцип надійності.

Енергетична безпека є стрижнем будь-якої енергетичної політики і закріплена у низці законів та нормативних актів певної держави щодо енергетичної сфери. Її значення пов'язане з загальною важливістю енергетики для суспільства. Концепція стосується двох зовсім різних, проте пов'язаних між собою, цілей енергетичної політики. Вона звертає увагу на надійність пропозиції, під якою зазвичай розуміють довготривалу доступність енергії за прийнятною ціною. Більшість сучасних енергетичних політик держав додають до цього визначення і витрати на соціальне забезпечення та на захист довкілля. Концепція також стосується надійності попиту, під яким розуміють довготривалу потребу в енергетичних ресурсах, що виробляє певна країна. Традиційно це стосується країн з великими запасами вуглеводневих ресурсів, але до цієї групи також належать і країни, що виробляють енергію за допомогою альтернативних джерел, наприклад, таку як гідроенергія.

У той час, як надійність пропозиції є певним чином універсальною метою енергетичної політики, її практичне закріплення та втілення на рівні законодавства та політики певної держави безпосередньо залежить від національних особливостей. Для країни чи регіону, що імпортує енергетичні ресурси, надійність пропозиції означає, перш за все, надійність імпорту. Держава чи регіон прагне досягти цього стану шляхом диверсифікації імпорту – за рахунок урізноманітнення джерел постачання, транспортних шляхів, необхідного і доцільного фінансування проектів імпортної інфраструктури, зобов'язань щодо зберігання ресурсів і т.д. Це також призводить до виникнення зацікавленості в альтернативних джерелах енергії, включаючи як нетрадиційні джерела нафти та газу, так і джерела відновлюваної енергії. Для країни, що виробляє енергетичні ресурси, надійність пропозиції може мати різні прояви. У випадках, коли держава має змогу (хоча б частково) самостійно забезпечити себе енергетичними ресурсами, надійність політики пропозиції не завжди базується на потребі мати стабільні джерела імпортних ресурсів, проте спрямована на запобігання надмірному експорту. Держава може досягти цього шляхом впровадження політики мінімізації експорту паливно-енергетичних ресурсів [3, с. 527].

Проведений аналіз свідчить, що такі принципи енергетичного законодавства, як принцип доступу до сучасних енергетичних послуг та

принцип надійності виділяються науковцями у якості основоположного принципу енергетичного законодавства, яке зараз знаходиться у стадії активного становлення. Виділення вказаних принципів з позицій теорії правової науки дає можливість формування правової моделі енергетичного простору держави та розробки енергетичного законодавства України у відповідності до усталеної міжнародної практики та дозволить провести більш ефективну гармонізацію законодавства України з законодавством ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Adrian J. Bradbrook (1996). Energy Law as an Academic Discipline. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, vol. 14, iss. 2, pp. 193–217.

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. *Голос України*. 2019. № 34.

3. Eduardo Pereira, Kim Talus (2014). National Petroleum Supply Reservations: Background and Comparison. *Journal of World Energy Law and Business*, vol. 7, iss. 6, pp. 527–537.

Солдак М.О.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
учений секретар,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ПОЛІТИКА ВІДНОВЛЕННЯ ПОКИНУТИХ ПРОМИСЛОВИХ ОБ’ЄКТІВ

Стратегії місцевого розвитку у традиційних демократичних країнах з ринковою економікою давно пов’язані із поняттям сталого розвитку. Це означає, що міська політика не обмежується економічними проблемами, а приділяє увагу проблемам скорочення населення, старіння, безробіття, просторової соціальної сегрегації, інфраструктури, що не використовується, зокрема і покинутих земель. Тому наукові дослідження з регуляторної політики та напрямів ефективного використання *браунфілдс* (від англ. *brownfields.* Дослівно *brownfields* перекладається як коричневі (або іржаві) поля. Як правило вони являють собою джерела надходження забруднень у підземні води, ґрунт, повітря. У світовій практиці юридично статус brownfields мають об'єкти нерухомості, ділянки землі, повторне використання яких ускладнено присутністю небезпечної речовини. Статус *браунфілдс* означає, що є обмеження на подальше використання або розвиток об'єкта) часто зустрічаються серед науковців тих країн, які мають багатий досвід з вирішення питань ревіталізації постіндустріальних зон [1–5].

Необхідність формування сучасної політики міського розвитку залишається однією з найбільш актуальних проблем в Україні. У зв'язку з реалізацією євроінтеграційної стратегії трансформація міської політики має відбуватися на основі імплементації основних принципів спільної регіональної політики ЄС у законодавство України. Тому дослідження напрямів, реалізація яких сприятиме ефективному використанню *браунфілдс* в Україні є актуальним завданням і потребує подальших досліджень.

В українських містах робляться фрагментарні спроби трансформації міського простору, змінюється функціональне використання старих будівель, покинутих заводів і промислових зон, які перетворюються в креативні простори, житлові квартали. Характерною рисою більшості покинутих промислових об'єктів в Україні, які були ревіталізовані і на території яких реалізовані проекти, що змінили функціональне призначення промислової зони, є те, що вони знаходяться в межах міст, як правило обласних центрів та у столиці, у привабливих, з комерційної точки зору, районах. А тому відновлення покинутих будівель відбулося коштами приватних інвесторів, без участі держави, у деяких випадках, за підтримки місцевої влади.

Але багата промислова історія Україна і подальша деіндустріалізація залишили у спадщину території, які зіпсовані або зайняті звалищами, відстійниками, жужільними відвалами, відвалами шахтних порід, кар'єрами нерудних будівельних матеріалів, відходами підприємств, в тому числі металургійних, будівлями з прилеглими територіями колишнього промислового призначення, які не можуть використовуватися в містобудівних цілях без проведення спеціальних заходів з відновлення та рекультивації. Такі об'єкти потребують значних інвестицій у ревіталізацію на основі спільного використання видатків між державним і приватним секторами, використання інструментів, які враховують інтереси усіх учасників процесу відновлення покинутої території: місцевої влади, громади та приватних інвесторів.

Для формування політики з відновлення *браунфілдс* в Україні необхідним є:

- на національному рівні:

1. Встановлення чітких національних цілей та стандартів, відповідно до яких мають діяти державні та приватні суб'єкти, інші зацікавлені сторони у ревіталізації покинутих територій. Стандарти мають містити рекомендації з ревіталізації залежно від типів забруднення та напрямів подальшого використання колишнього промислового об'єкту. Такі стандарти мають спиратися на класифікацію A-B-C, яку розроблено організацією CABERNET:

об'єкти типу А, які є мінімально забрудненими і тому можуть бути легко ревіталізовані приватними інвесторами. Це дозволяє швидко і економічно ефективно відновити об'єкт, отримати високий прибуток, навіть якщо враховуються витрати на відновлення;

об'єкти типу В, для перебудови яких потрібно спільне використання видатків між державним і приватним секторами (угода про державно-приватне

партнерство) через помірне або серйозне забруднення, що вимагає значних інвестицій у реновацію. Неприваблиле з комерційної точки зору місце розташування і / або неактивний ринок нерухомості, який в поєднанні з високими витратами на оцінку об'єкта та його ревіталізацію (навіть на ділянці з невисоким рівнем забруднення) впливає на можливості отримання прибутку від експлуатації колишнього *браунфілдс* у подальшому;

об'єкти типу С, перепланування яких потребує значної уваги держави через сильне забруднення (наприклад, радіоактивні об'єкти) і / або неприваблиле з комерційної точки зору місце розташування і неактивний ринок нерухомості (наприклад у депресивних містах та районах);

2. Створення регуляторних режимів, які стимулюють інвесторів та/або примушують власників до ревіталізації об'єктів браунфілдс, обмежують використання земель гринфілдс. Цілі та підходи у стимулювання відновлення покинутих територій відрізняються по країнах і можуть бути грошовими та/або нематеріальними для приваблення потенційних інвесторів. Вибір цілій та засобів є компетенцією місцевої політики та чітко визначені у національному законодавстві. В цілому, заходи, які місцева влада має в своєму розпорядженні, більш численні в США і Канаді, ніж в Європі, що пояснюється відмінностями в сфері оподаткування майна.

Національна та місцева політика спрямовується на стимулювання та полегшення процедур вигідного використання покинутих земель: зниження привабливості інших форм земель (*гринфілдс*); оптимізація процесів видання дозволів; допомога девелоперам шляхом широкого розповсюдження інформації щодо наявності об'єктів для ревіталізації та вірогідних субсидіях; широке використання інструментів, які враховують інтереси усіх учасників процесі відновлення покинутої території, зокрема що засновані на принципах розподілення ризиків, зв'язку проектів із подальшим сталим розвитком території, отримання вигід від результатів економічного зростання. Крім інструментів стимулювання використовуються інструменти, які примушують власників об'єктів *браунфілдс* до ревіталізації. Якщо актив має стратегічне значення для міста, може бути застосовано так зване *eminent domain* – юридичне право уряду вилучати приватну власність в громадських інтересах без згоди власника (право на примусове відчуження приватної власності з виплатою справедливої компенсації). Ще одним інструментом примусу є єдиний податок, який може бути накладений на промисловий об'єкт, який є покинутим або використовується не повною мірою. В разі, якщо майно створює загрозу для здоров'я громад або завдає шкоди природним ресурсам, до власників можуть бути застосовані штрафи і санкції для примусового очищення та ревіталізації;

3. Використання коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) для реалізації проектів з відновлення браунфілдс (відповідно до стратегій розвитку регіонів). Так, Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) приділяє особу увагу конкретним територіальним характеристикам. Діяльність Фонду спрямована за зменшення економічних, екологічних та

соціальних проблем у містах, наголошуючи на сталому розвитку. Встановлено, що як мінімум 5% ресурсів ЕФРР спрямовується на реалізацію завдань сталого розвитку. Ревіталізація покинутих територій промислового використання є комплексом екологічних, економічних та соціальних проблем. Тому необхідно встановлення частки ДФРР, яка спрямовується на ревіталізацію покинутих промислових зон.

- на місцевому рівні:

1. Включення питань відновлення покинутих територій у стратегії розвитку регіонів, ОТГ, міст;

2. Створення платформи, яка надасть доступ до реєстру покинутих промислових територій, придатних для реконструкції та будівництва нових об'єктів, а також дозволить розширити можливості усіх зацікавлених сторін для спільної роботи щодо інвестування в об'єкти *браунфілдс,* створити канали зв'язку між потенційними інвесторами і особами, які приймають рішення у сфері політики міського розвитку, спростити доступ до необхідної інформації, такої як тенденції на місцевому ринку нерухомості, компетенції місцевої влади щодо стимулювання інвесторів у використанні покинутих об'єктів, полегшити пошук креативних проектів з відновлення покинутих територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Krzysztofik R., Tkocz M., Spórna T., & Kantor-Pietraga I. (2016) Some dilemmas of post-industrialism in a region of traditional industry: The case of the Katowice conurbation, Poland. *Moravian Geographical Reports*, № 24(1), pp. 42–54.
2. Henderson S.R. (2015) Transforming old industrial regions: Constructing collaboration within the Black Country Geoforum 60, pp. 95–106. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.01.010
3. Georgescu L., Iticescu, C., Murariu G. & Topa C. (2014) Ecological revitalisation of brownfields: A challenge for Romania and Eastern Europe. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, vol. 12(1), pp. 503–507.
4. Paulo A. (2008) Natural constraints of choosing determined directions of post-mining development. *Gospodarka Surowcami Mineralnymi*, № 24(2/3), pp. 9–40. URL: http://warsztatygornicze.pl/wp-content/uploads/2014/02/2008-13.pdf
5. Krzysztofik R., Runge J. & Kantor-Pietraga I. (2012) Paths of Environmental and Economic Reclamation: the Case of Post-Mining Brownfields. *Environ. Stud.,* vol. 21, № 1, pp. 219–223.

Сударкіна Л.Ю.,
аспірантка,
Луганський національний аграрний університет,
м. Харків, Україна

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Виклад основного матеріалу й обґрунтування триманих результатів. Раціональне природокористування – це використання окремих видів ресурсів з відтворенням їх у необхідних масштабах при одночасному збереженні екологічної рівноваги навколишнього середовища. Одна з основних тенденцій раціонального природокористування полягає у переході до планування та управління за допомогою обов'язкового обліку допустимого рівня впливу матеріального виробництва на навколишнє середовище при споживанні природних ресурсів понад ліміти їх споживання, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин, ліміти збереження і розміщення відходів, показники ефективності та комплексності використання природних ресурсів.

На відміну від традиційних технологій, використання в сільськогосподарському виробництві ресурсо- та енергозберігаючих технологій забезпечує економію виробничих витрат у середньому в п'ять разів, у тому числі витрати на добрива – на 30-40%, паливно-мастильні матеріали – на 60-70%, придбання сільськогосподарської техніки – на 80-90%.

За даними Інституту землеробства НААН України, в аграрних підприємствах Київської області за 2001–2008 рр. середня урожайність зернових культур, вирощених за ресурсозберігаючими технологіями, склала 60 ц/га, тоді як за традиційними – 52-30 ц/га, в т.ч. озимої пшениці – 80,0 і 50,4 ц/га, кукурудзи – 90-100 і 46-50 ц/га, ячменю – 55-60 і 32/33 ц/га відповідно. Наприклад, впровадження у 2007 р. ресурсозберігаючої технології вирощування зернових колосових культур і кукурудзи у дослідному господарстві «Чабани» Інституту землеробства НААН України забезпечило отримання урожайності озимої пшениці на рівні 60 ц/га, озимого жита – 45 ц/га, озимого тритикале – 60, ярої пшениці – 40, ярого ячменю – 58 ц/га. Собівартість вирощування зазначених культур склала близько 29,8 грн/ц, а чистий прибуток – 1571 грн/га [3].

Дані показники свідчать про недосконаліть традиційних технологій виробництва у сільському господарстві та необхідність запровадження високоефективних інноваційних ресурсозберігаючих, які виявилися ефективнішими і дають можливість підприємствам розширювати свої виробничі можливості і відповідно бути конкурентоспроможнішими на ринку.

Проте існує ряд проблем управління, які стримують розвиток ресурсозбереження та його інфраструктури в Україні. Основними з них є [1]:

– відчутний дефіцит фінансових коштів у підприємств для оновлення основних засобів на ресурсозберігаючих засадах;

– недостатня розвиненість інфраструктури ринку ресурсо- та енергозбереження у регіонах України, відсутність гнучких схем роботи суб'єктів ринку із замовниками;

– складність роботи з окремими ринковими суб'єктами, необхідність врахування специфіки функціонування малого та великого бізнесу, підприємств та організації бюджетної сфери;

– труднощі психологічного сприйняття керівниками і власниками підприємств необхідності та доцільності впровадження ресурсозберігаючих технологій на виробництві;

– низький рівень інформування потенційних споживачів ресурсо- та енергозберігаючих технологій про новинки цього ринку;

– суперечливість законодавчої бази, відсутність дієвих механізмів еколого-економічного стимулювання ресурсозбереження;

– високі рівні ризику, що супроводжують реалізацію велико- і середньо витратних інноваційних ресурсозберігаючих проектів тощо.

Формування і реалізації стратегії ресурсозбереження на всіх рівнях управління – одне з найважливіших питань управління конкурентоспроможністю, оскільки, по-перше, ресурсоємність є другою стороною товару (перша – якість), по-друге, Україна за ефективністю використання ресурсів в кілька разів відстає від розвинених країн.

Перспективним напрямом розвитку ринку ресурсозберігаючої продукції є використання нових можливостей, що відкривають перед суб'єктами господарювання. До них належать:

– поліпшення якості уже існуючої продукції та послуг шляхом адаптації їх до природоохоронних вимог, вимог міжнародних стандартів ресурсоефективності, що дає можливість значно підвищити конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках;

– розроблення принципово нової ресурсозберігаючої продукції та створення для цього спеціалізованих компаній (наприклад, виробництво нових продуктів з відходів, розроблення техногенних родовищ корисних копалин);

– залучення іноземного капіталу та створення спільних підприємств з представниками країн, де розвинений ринок ресурсозбереження. Це дозволяє використовувати провідні технології, методи управління ресурсозберігаючою діяльністю, підвищуючи її ефективність в Україні;

– подальший розвиток спеціалізованих компаній з надання консультаційних, інжинірингових, освітніх та інших послуг з ресурсозбереження тощо.

Розглянуті напрями здебільшого стосуються державного, регіонального та місцевого рівнів господарювання. Водночас на мікроекономічному рівні доцільно активізувати роботу з [2]:

– сприяння з боку суб'єктів інфраструктури ресурсозбереження підвищенню обізнаності населення та підприємств з новинками ресурсозберігаючих технологій, їх еколого-економічними і соціальними

перевагами та недоліками шляхом проведення виставкової діяльності, рекламних акцій, особистого продажу і т.д.;

– формування для громадськості іміджу енерго-, водосервісних та інших компаній сфери ресурсозбереження як економічно ефективних та екологічно сприятливих через випуск прес-релізів та інформаційних матеріалів про діяльність підприємств, статей на замовлення, складання звітів, проведення прес-конференцій і презентацій;

– розроблення та впровадження у практичну діяльність суб'єктами інфраструктури гнучких фінансових схем, перфоманс-контрактингу, що дозволяють працювати навіть з низьколіквідними підприємствами;

– проведення роз'яснювальної роботи з керівниками та працівниками підприємств різних галузей і видів діяльності щодо доцільності ресурсозбереження, принципів діяльності аудиторських фірм у сфері ресурсозбереження з метою формування сприятливого ставлення до роботи аудиторів на підприємстві;

– розширення спектру послуг, що надаються суб'єктами інфраструктури ресурсозбереження, зокрема, надання практичної допомоги замовникам при складанні поетапного плану реалізації ресурсозберігаючих заходів на основі їх «самофінансування», навчання персоналу підприємств замовників основам ресурсо- та енергоменеджменту.

Важливого значення набуває економне використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечується рядом виробничо-технічних та організаційно-економічних заходів.

Отже, ресурсозберігаючі технології відіграють важливу роль у ресурсозбереженні природно-ресурсного потенціалу підприємств. При комплексному поєднанні відповідних заходів можна суттєво знизити рівень навантаження на природні комплекси та запобігти значному антропогенному навантаженню. Використання замінників природних ресурсів у виробництві та вживання відходів та побічної продукції не тільки зменшує експлуатацію природних ресурсів, а й ліквідує проблеми, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища.

Висновки і пропозиції. Відтворення і ефективне використання природно-ресурсного потенціалу є одним з основним завдань, які стоять перед усіма господарюючими суб'єктами. Адже з використанням інноваційних ресурсозберігаючих технологій досягається збільшення виробництва продукції при незначному негативному впливові на довкілля, а, відповідно, і зростає конкурентоспроможність підприємств на ринку. Уміле застосування еколого-економічних інструментів в поєднанні з іншим методами управління дозволяє ефективно вирішувати проблеми ресурсозбереження в рамках механізмів саморегулювання ринкової економічної системи. Комплекс взаємопов'язаних дій як на державному, так і на місцевому рівнях забезпечує реалізацію стратегії ресурсозбереження, використовуючи прогресивні технології, методи управління ресурсозберігаючою діяльністю, підвищуючи її ефективність в національній економіці.

Ключового значення для розвитку вітчизняного ринку ресурсозбереження набуває в сучасних умовах розбудова сектору ресурсосервісних компаній. Враховуючи, що основною проблемою реалізації ресурсозберігаючих заходів в Україні є дефіцит фінансових коштів, формування розгалуженої мережі підприємств, які надають широкий спектр послуг зі зниження плати за споживання ресурсів з інвестиційним забезпеченням, тим самим знижуючи антропогенне навантаження на довкілля, що є на часі досить актуальним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стефанків О.М. Стратегічні напрями раціонального природокористування в АПК та забезпечення екологічної безпеки в соціумі. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 32–37.

2. Тарасова В.В. Ресурсоємність і ресурсовіддача в агровиробництві: монографія. Житомир: Вид-во «ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2007. 348 с.

3. Мельник А., Чикало І. Управління ресурсоємністю національної економіки в контексті підвищення її конкурентоспроможності: теоретико-методологічний аспект. *Вісник ТНЕУ*. 2009. № 2. С. 7–21.

Сьомкіна Т.В.,
д-р екон. наук, проф.
Державний університет телекомунікацій,
м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СИСТЕМ В СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Взаємна інтеграція підприємницьких систем і зростання впливу інформаційної інфраструктури на здійснення підприємницької діяльності з урахуванням сучасного етапу розвитку сфери телекомунікацій стимулюють певні еволюційні перетворення прикладного і фундаментального значення, найбільш суттєві з яких виникають в межах взаємодії транснаціональних корпорацій з національними державними владними інститутами.

У методологічних підходах до аналізу інституціональних і інфраструктурних змін економічної ролі держави на макрорівні з урахуванням впливу транснаціональних корпорацій найбільш суттєвими є роботи зарубіжних і вітчизняних вчених: Д. Хелда, Д. Гольдблатта, Э. Макгрю, Дж. Перратона, К. Каулинга, Р. Сагдена, Г. Клейнера, Д. Петросяна, А. Беченова Незважаючи на наявну теоретико-методологічну базу в економічній літературі в недостатній мірі досліджені концептуальні основи еволюції інституціонального і інфраструктурного впливу на процеси державного

регулювання при формуванні сфери телекомунікацій в межах інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем, що обумовило мету даної роботи.

Взаємна інтеграція великих підприємницьких систем яка здійснюється під впливом формування сучасної інформаційної інфраструктури призводить до того, що національна економічна політика еволюціонує в своєрідну функціональну програму, що враховує як внутрішні, так і зовнішні державницькі пріоритети і детермінанти. Тому, при дослідженні державного регулювання інтегрованих підприємницьких систем які функціонують в сфері телекомунікацій необхідно враховувати, що характер еволюційних перетворень в суспільстві визначає процес державного втручання в економіку як комплексну діяльність всіх економічних суб'єктів в межах соціально-економічного розвитку країни. Саме це призводить до необхідності при дослідженні інтеграційних процесів, включити в інструментарій аналізу методи економічного еволюціонізму, які розроблені в межах інституціонально-еволюційного напряму економічної теорії.

При цьому кожна з макроекономічних інтегрованих систем має унікальний внутрішній потенціал розвитку і передбачає залежність стану соціально-економічного розвитку країни від балансу інтегрованих і неінтегрованих складових економіки країни (якщо одна з складових домінує виникає деформація у вигляді скорочення чи розширення впливу на державну економічну політику). Під час здійснення державного регулювання утворюються синергетичні ефекти взаємного впливу економічних відносин і процесів, які характеризують сучасний етап інституціональних перетворень економічних відносин в країні під впливом розвитку телекомунікаційної сфери інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем, що забезпечують поглиблення взаємоінтегрованості макроекономічних систем. Механізмами державного регулювання, що мають підтримувати та корегувати прояв інтеграційного процесу при створенні сучасної телекомунікаційної бази розвитку інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем з точки зору еволюційної економіки повинні враховувати наступні складові – нормотворчість (створення і легітимацію законодавчих та інших нормативних актів), формування та впровадження чинників заборонного характеру (визначення загальних меж законного функціонування суб'єктів господарювання та соціально сприйнятного поводження населення) та формалізацію діяльності соціальних і економічних суспільних (в тому числі громадських) об'єднань і груп (тобто, законодавче оформлення умов існування суб'єктів громадського життя суспільства).

Крім синергетичного ефекту, що виникає під час взаємного впливу економічних відносин забезпечуючи поглиблення взаємної інтегрованості інституціональних систем в процесі транснаціоналізації підприємницької діяльності в сфері телекомунікацій при недостатньому державному впливі можуть посилитися розбіжності між корпоративними інтересами та

пріоритетами соціально-економічного розвитку країни. Аналіз змісту і форм прояву основних проблем які при цьому виникають, дозволяє визначити основні напрями трансформації інструментів та механізмів державного регулювання з метою їх пристосування до функціонування в інтегрованій макроекономічній системі в умовах розвитку інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем. Перший шар проблем розвивається як реакція транснаціонального бізнесу в межах інтегрованої макроекономічної системи на процес ухвалення органами державної влади рішень щодо структурної, фінансової, податкової та ін. національної економічної політики. Другий шар проблем стосується вторгнення глобального транснаціонального виробництва в конкуренцію на внутрішніх ринках більшості інтегрованих макроекономічних систем. Третій шар проблем виникає у сфері трудових відносин. Вважається, що здатність організовувати виробництво на транснаціональному рівні посилює корпоративну взаємозалежність робітників в порівнянні з технологічно обумовленою продуктивністю праці, що надає можливість представникам транснаціонального бізнесу знижувати заробітну плату і погіршувати умови праці.

Дискусійним залишається і питання відносно залежності рівня соціально-економічної розвиненості інтегрованої макроекономічної системи і ефективності функціонування інформаційної інфраструктури транснаціональних підприємницьких систем з точки зору впливу на світову економіку. Цей процес особливо різко проявляється у високотехнологічних галузях промисловості, де прибуток від інновацій найбільш високий. І якщо уряди країн прагнули підтримувати розташовані на своїх територіях транснаціональні корпорації і створювати сприятливий для них інвестиційний клімат, це зовсім не обов'язково збільшувало їх економічну ефективність. І це також викликає необхідність трансформації методів і напрямів державного регулювання саме в межах розвитку інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем.

Висновки. Зростання впливу інформаційної інфраструктури на особливості підприємницької діяльності викликають еволюційні перетворення всіх без винятку соціально-економічних відносин. Найбільш суттєві з них виникають за рахунок синергетичних ефектів взаємного впливу економічних відносин і процесів формування інформаційної інфраструктури і характеризують сучасний етап інтеграційних перетворень економічних відносин в країні, що забезпечують розвиток інформаційної інфраструктури функціонування транснаціональних підприємницьких систем під впливом поглиблення взаємоінтегрованості макроекономічної системи. Залежність національної економічної політики від цих перетворень може мати серйозні наслідки для структури національної економіки і її ефективності. Тому, дослідження концептуальних основ трансформації методів і напрямів державного регулювання в умовах взаємоінтеграції макроекономічних систем під впливом

змін інформаційного середовища, повинно здійснюватись з урахуванням теоретичних можливостей аналізу еволюційної економіки.

Тарасевич О.В.,
канд. екон. наук, доц., завідувач відділом,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ЩОДО РОЛІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ МІСТА

Забезпечення сталого розвитку сфери житлово-комунальних послуг міст України, включаючи створення умов для досягнення самоокупності та самофінансування, підвищення економічної ефективності її функціонування (економічна складова), поліпшення якості обслуговування, удосконалення та спрощення процедур надання пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, забезпечення соціальних гарантій (соціальна складова), підвищення енергоефективності, активізацію екологічної політики, впровадження передових ресурсо- й енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій (екологічна складова), виступає нагальним завданням органів влади всіх рівнів. Вирішення зазначених завдань залежить як від органів державної влади (шляхом прийняття необхідної законодавчої бази, створення дієвих механізмів з технічної та фінансової реалізації та залучення необхідних інвестиційних коштів), так і від органів місцевого самоврядування (включаючи запровадження локальних програм з модернізації комунальних підприємств, енергоефективності, термомодернізації соціальної інфраструктури тощо). У зв’язку з цим пріоритетом діяльності Уряду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері житлово-комунального господарства, повинні бути розробка та впровадження методичних рекомендацій системи енергоменеджменту в сфері житлово-комунальних послуг для муніципалітетів, підприємств та бюджетних установ; формування відповідного пакету нормативно-правових актів, зокрема щодо внесення зміни до штатних структур, кваліфікаційних вимог, посадових інструкцій, положень про органи відповідної влади щодо повноважень відповідальних працівників. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України формує та координує державну політику у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива, а її практичне втілення має бути за органами місцевого самоврядування, які в умовах децентралізації мають відігравати основну дієву роль, в тому числі в розвитку енергоефективності та енергозбереження на місцевому рівні.

Основною метою органів місцевого самоврядування виступає створення сприятливих умов для проживання населення міста та сприяння розвитку територіальних громад. Це обумовлює пріоритетність питань забезпечення сталого розвитку сфери житлово-комунальних послуг міста, модернізації комунальної інфраструктури, адже від цього безпосередньо залежить задоволення потреб життєзабезпечення та підвищення якості життя городян.

В умовах реформи децентралізації влади повноваження органів місцевого самоврядування в сфері житлово-комунальних послуг значно розширено. За місцевим самоврядуванням остаточно закріплені повноваження щодо поводження з побутовими відходами, включаючи формування тарифів для населення на вивезення, переробку і захоронення побутових відходів; розроблення схем санітарної очистки; відведення земельних ділянок для будівництва заводів з переробки; рекультивація старих полігонів тощо. Новий порядок передбачає обрання через конкурс виконавця послуг, а також покладає відповідальність на органи місцевого самоврядування щодо формування тарифів на всі види операцій у цій сфері. В даний час з підпорядкування Національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), вийшло 67% від загальної кількості діючих ліцензіатів у сфері централізованого водопостачання і водовідведення. Також на місцевому рівні регулюється близько 96% від загальної кількості підприємств теплоенергетики, які постачають тепло для населення, і лише 4 % з них є ліцензіатами НКРЕКП [1]. Крім того, представниками Уряду наголошено на доцільності передачі до комунальної власності теплоелектроцентралей, які в даний час знаходяться в управлінні Фонду державного майна України. Для цього міським радам необхідно вийти з ініціативою на Кабінет Міністрів України відповідно до рішення місцевих рад щодо отримання у власність тих теплоелектроцентралей, які обслуговують відповідні міста. Це покликано створити передумови прискорення їх модернізації за рахунок підтримки міжнародних партнерів, зокрема Світового і Європейського Інвестиційного банку.

Стаття 9 «Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування» Європейської хартії місцевого самоврядування закріплено положення щодо відповідності обсягу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повноваженням, передбаченим конституцією або законом. Доходи повинні забезпечувати відповідність наявних ресурсів і реального зростання вартості виконуваних ними завдань, тобто передбачає зростання фінансової бази органів місцевого самоврядування для забезпечення покладених на них функцій [2]. При цьому за 5 років впровадження децентралізації в Україні місцеві бюджети зросли з близько 70 *млрд* грн в 2014 р. (до початку реформи) до 234 *млрд* грн за результатами 2018 р., тоді як на кінець 2019 р. очікується 267 *млрд* грн власних доходів місцевого самоврядування [1]. Завдяки отриманим в результаті фінансової децентралізації додатковим надходженням, можливості місцевих бюджетів значно розширено а, отже, місцеве самоврядування в Україні має достатньо коштів на місцях. Це виступає потужним інструментом забезпечення сталого розвитку сфери житлово-комунальних послуг міст, необхідної для

цього модернізації систем життєзабезпечення з метою підвищення енергоефективності та поліпшення якості обслуговування городян.

В той же час, фахівцями НКРЕКП висловлюється думка щодо недоцільності вилучення з-під державного регулювання послуг із захоронення та перероблення побутових відходів (як це було запроваджено Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22.09.2016 № 1540-VIII) та передачі відповідних повноважень органам місцевого самоврядування (відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 № 2189-VIII). Це може призвести до виникнення ризику поглиблення існуючого критичного становища у сфері поводження з побутовими відходами та не дозволить забезпечити прогнозованість державної політики у цій сфері, а також в цілому спричинить негативний вплив на системність реформ, проваджуваних НКРЕКП від імені держави у сфері захоронення та перероблення побутових відходів [3].

Крім того, слід наголосити, що переважна частина виявлених Антимонопольним комітетом України порушень законодавства про захист економічної конкуренції у сфері поводження з побутовими відходами – це порушення в діях органів місцевого самоврядування, включаючи зокрема визначення виконавців послуг без проведення конкурсних процедур, створення дискримінаційних умов при проведенні конкурсу на визначення виконавців послуг [4]. А в Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 р., затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275-р [5] підкреслено низький рівень поточного контролю та відповідно коригуючого впливу на ефективність управлінської діяльності як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів, а також досягнення ними прогнозних цілей та результатів під час використання державних ресурсів.

Отже, в даний час спостерігається відсутність узгодженості підходів дослідників та єдності поглядів представників відповідних рівнів влади стосовно питань, пов'язаних з розподілом повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо регулювання окремих видів комунальних послуг.

Таким чином, для поліпшення стану сфери житлово-комунальних послуг міст України та забезпечення її сталого розвитку необхідною є подальша оптимізація розподілу повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо регулювання окремих видів послуг із використанням відповідного досвіду країн ЄС, а також розширення джерел фінансування заходів щодо модернізації комунальної інфраструктури, впровадження ресурсозберігаючих, еколого- та енергоефективних заходів в сфері, сприяння реалізації відповідних муніципальних проектів розвитку, включаючи співпрацю із міжнародними фінансовими організаціями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Офіційний сайт. 2019. URL: http://www.minregion.gov.ua/press/news/na-kinets-2019-roku-ochikuyemo-267-mlrd-grn-vlasnih-dohodiv-mistsevih-byudzhetiv-zubko/

2. Європейська Хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.

3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Офіційний сайт. 2019. URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2017.pdf

4. Антимонопольний комітет України. Офіційний сайт. 2019. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=95113

5. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275-р. *Урядовий кур'єр*. 11.05.2017. № 85.

Ткаченко А.М.,
д-р екон. наук, проф.,
Запорізький національний технічний університет,
м. Запоріжжя, Україна
Яковенко О.К.,
студент,
Запорізький національний технічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ

Регіональний розвиток є, насамперед, економічною категорією. Значна частина країн послуговується інструментами економічного розвитку для реформування системи регіонального розвитку, яка потребує часткового реформування державних інституцій та ініціювання певних політичних процесів на кшталт децентралізації.

У контексті децентралізації пріоритетним завдання економічного розвитку країни є впровадження інноваційних моделей для розвитку регіонів. При чому регіон виступає як певна універсалія, утворення в просторі, наділена певними ознаками, що зумовлюють системність та вирізняють з-поміж подібних просторових утворень.

Проблеми стратегічного регіонального планування стали предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Докіч, Б. Жихаревич, Д.О.

Ісаченко, А.С. Маршалова, А.С. Новосьолов, М. Сумпор, О.В. Шевченко, А. Шевцов та ін. [1–6].

Наразі науковцями створено солідну базу та вироблено низку альтернативних концепцій розвитку регіонів. Наявні концепції зосереджуються навколо проблем планування розвитку регіону, пріоритетних напрямків та вибору інноваційної моделі. Проблемі моделей економічного розвитку регіонів присвячені праці С. Білої, В. Гейця, А. Гранберга, Я. Жаліло, Н. Костіна, А. Мазаракі, Г. Мітчелата, В. Науменка, М. Некрасова та ін.

Зокрема, на думку О.Г. Гранберга, теоретичні та методологічні засади, покликані стати взірцем для вирішення наукових завдань у зазначеному напрямку, можна представити у вигляді чотирьох моделей: «Регіон-ринок», «Регіон-соціум», «Регіон квазідержава», «Регіон як відкрита система» та «Регіон-квазікорпорація» [7].

При виборі оптимальної моделі регіонального розвитку потрібно дотримуватися певних принципів: сталість розвитку, соціальної інтеграції або відповідального управління навколишнім середовищем та раціонального використання природних ресурсів.

Для реалізації першої моделі важливо усвідомити її сутність, зокрема, розмежування державної системи та національної економіки. У такому випадку вкрай важливо досягти концентрація фінансових ресурсів та побудувати систему менеджменту на базі управлінської децентрації, яка буде спрямована на делегування владних повноважень та функцій у регіони. Ефективність такої моделі забезпечать ключові механізми регулювання економічного регіонального розвитку на питомо іншій основі з уникненням втручання центральних органів, а також покладання на регіони функції міжрегіонального співробітництва.

Суть моделі «Регіон як ринок» полягає в обов’язковому урахуванні специфіки товарних ринків регіону. Акцент має робитися на наявні ресурси та ринкові продукти, чітко окреслені конкурентні переваги конкретного регіону та економічну кон’юнктуру. Насамперед, важливо досягти тісної співпраці та узгодження діяльності влади та бізнесу, адже ринкові механізми можуть бути доповнені принципами неринкової сфери, що дозволить запроваджувати продукування суспільних благ та продуктів, створювати систему надійного захисту підприємства регіону та керувати монополіями.

Регіон як соціум це, передусім, сукупність людей, об’єднана спільною територією проживання, покликана вибудовувати сприятливе для життя середовище, спираючись на моделі стабільного розвитку. Тут доречно говорити про так званий соціальний потенціал території, соціально-орієнтований менеджмент, спрямування економічного розвитку регіону на соціальних засадах, активний розвиток місцевого самоврядування, розробку та впровадження цільових програм. Результатом неминуче стане відтворення людських та природних ресурсів, формування середнього класу та розширення сфери різноманітних послуг.

За переконанням О. Гранберга, регіон як квазікорпорація являє собою економічний суб'єкт інтегрованого типу, самодостатній об'єкт [7]. За таких умов акцент робиться на потенціал та конкурентність території, яка перебуває у регіональній та муніципальній власності. Органи місцевого управління продукують та ефективно впроваджують цілісну концепцію регіонального розвитку, яка завдяки соціальному контролю забезпечить збалансованість споживчого ринку та збільшення його прибутковості.

Якщо розвиток регіону зумовлюється розташуванням та концентрацією певних матеріальних об'єктів, плануванням просторової структури, то доречно вести мову про «Регіон як відкриту систему».

Отже, сучасні наукові пошуки в царині активних регіонів спрямовані на науково-методичне забезпечення центрів регіонального розвитку, розробка механізмів вибору та запровадження оптимальної моделі з урахування зовнішнього середовища, його впливу, так активізацію внутрішнього потенціалу регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісаченко Д.А. Практика стратегічного планування розвитку регіонів. *Регіональна економіка*. 2009. № 4. С. 24–32.

2. Жихаревич Б.С. Подход к изучению эффективности стратегического планирования на муниципальном уровне. *Регион: экономика и социология*. 2012. № 4. С. 235–256.

3. Маршалова А.С., Новоселов А.С. Методологические проблемы формирования новой системы регионального управления. *Регион: экономика и социология*. 2012. С. 40–58.

4. Sumpor M., Dokic I. (2013) Are there any improvements in governance after a decade of regional strategic planning in Croatia? .Challenges of Europe. In Quest for New Competitiveness: Conference proseedings of the Tenth International Conference. Split, Croatia, 8-10 May, pp. 253–271. URL: http://www.efst.hr/eitconf/proceedings/TenthInternationalConferenceChallengesOfEurope-ConferenceProceedings-bookmarked.pdf

5. Швецов А. Систематизация инструментов перспективного планирования территориального развития: настоятельная необходимость и конкретные предложения (окончание). *Вопросы экономики*. 2009. № 5. С. 12–47.

6. Шевченко О.В. Стратегічне планування регіонального розвитку: відповідність критеріям інноваційності. *Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право*. 2011. Спецвипуск. Т. 2. С. 362–366.

7. Гранберг А.Г. Исследования многорегиональных экономических систем: этапы пути. Исследования многорегиональных экономических систем: опыт применения оптимизационных межрегиональных межотраслевых систем: сб. ст. Под ред. В.И. Суслова; ИЭОПП СО РАН. Новосибирск, 2007. С. 5–28.

Токунова А.В.,
канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ООН У СФЕРІ БІЗНЕСУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ: ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕГУЛЮВАННІ ТА РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Виробництво «чистої енергії» є однією із галузей, що розвиваються найбільш динамічно у світі. Так, у 2018 р. глобальні інвестиції у чисту енергію досягли суми у 332.1 *млрд* дол. США (докладніше показники із розподілом за секторами та динаміку розвитку див. у дослідженні *BloombergNEF* [1]).

Зважаючи на те, що розвиток даного напряму впливає на досягнення Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР), зокрема, прямо – щодо ЦСР 7 («Доступна та чиста енергія») та суттєво – на низку інших (наприклад, ЦСР 13 «Пом'якшення наслідків зміни клімату», ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» тощо), він активно підтримується світовим співтовариством [2], із одночасним посиленням контролю щодо попередження можливих зловживань. Особливо активно у цій галузі підіймається питання поваги бізнесу до прав людини. Так, в інтерв'ю президента *Mary Robinson Foundation* для Форбс нею зазначається, що «є неприйнятним для будь-якого бізнесу ігнорувати їх вплив на права людей на землю, безпеку або засоби для існування – сектор відновлюваної енергетики не має бути тут виключенням» [3]).

Цю ж думку розвиває виконавчий директор Ресурсного Центру з бізнесу та прав людини Філ Блумер, зазначаючи, що «великий вплив тягне за собою значну відповідальність. Зацікавленість у правах людини та відповідні репутаційні ризики можуть стати більш серйозною проблемою для відновлюваної енергетики». За його думкою, «Паризька угода (про зміну клімату – *авт.*) чітко закріпила майбутнє енергії за відновлюваними джерелами, але перехід до низьковуглецевої енергетики має бути не лише швидким, але і справедливим. Отримуючи все більший попит на енергію, отриману в результаті земле ємних повітряних, сонячних та гідроенергетичних проектів, компанії не можуть дозволити собі не випустити з поля зору бідні громади, які залежать від цієї землі для забезпечення життєвих потреб та засобів до існування [4].

Метою даної роботи є аналіз можливих тенденцій розвитку відновлюваної енергетики в Україні з огляду на останню світову практику щодо подібного підходу.

Так, прикладами порушення прав людини компаніями, на яких останні часом зосереджено багато уваги, є наступні. Щодо підприємств, які спеціалізуються на сонячній енергетиці, можна зазначити справи щодо порушень щодо відсутності необхідних консультацій із місцевими громадами (Західна Сахара) (докладніше про справу див. у звіті [5]), відходів від сонячних

батарей, що впливали на оточуюче середовище та здоров'я (Китай) [6], трудових прав співробітників, що встановлювали сонячні батареї (США) [7].

Стосовно випадків порушень прав людини компаніями, що займаються біоенергетикою (виготовлення біопалива на основі біомаси), можна зазначити справу щодо втрати засобів до існування (особливо для корінного населення), загрози та насильство над опонентами проекту із запуску відповідного виробництва у Гондурасі [8], захоплення землі та порушення права на харчування (Мозамбік) [9].

Значну кількість позовів було подано до компанії *Vale*, що є акціонером проекту гідроелектростанції Бело-Монте у Бразилії (більшість із них стосуються порушення права на доступ до води / забруднення оточуючого середовища та примусової праці) [10].

Не є виключенням і виробники енергії з геотермальних джерел. Так, було порушено низку справ щодо недотримання прав корінних народів [11], неадекватних консультацій із громадами [12] (Кенія), порушення права на доступ до води Індонезія [13] та ін.

За усіма цими та багатьма іншими справами наразі здійснюється судовий розгляд, за декількома вже було винесено рішення.

Однією із найбільш ключових платформ у сфері обґрунтування притягнення до відповідальності на сьогодні стають «Керівні принципи у сфері бізнесу та прав людини: Впровадження рамкового курсу ООН «Захист, Повага та Засоби правого захисту й відшкодування» [14] (далі за текстом – Керівні Принципи ООН), та прийняті у відповідності із ними документи. Прямо зазначається, що «Європі необхідно забезпечити, щоб компанії відповідали високим стандартам як усередині, так і за межами ЄС. Союз та держави-члени повинні запровадити правила для впровадження Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини – і гарантувати людям доступ до правосуддя, коли компанії порушують ці правила. Країни також повинні працювати в напрямку створення сильного міжнародного договору з однаковим ефектом. Багатонаціональні компанії повинні дотримуватися належної обачності у всьому своєму ланцюжку поставок, щоб переконатися, що їхній бізнес не порушує права людини або сталий розвиток» [15].

На початку поточного року Міністерство юстиції України розпочало роботу над імплементацією Керівних принципів ООН у державі [16].

Зважаючи, що на сьогодні вже ведеться мова про низку порушень прав людини під час впровадження проектів із виробництва енергії з відновлюваних джерел (це, наприклад, стосується малої гідроенергетики в Карпатах [17, 18]), запуску сонячної електростанції у Чорнобилі [19] тощо, активізація долучення до положень Керівних Принципів ООН може стати каталізатором виявлення таких порушень та відповідних судових розглядів.

Тому, підсумовуючи викладене вище, можна говорити про наступне.

По-перше, на сьогодні все більше починає вестися мова про те, що виробництво чистої енергії може характеризуватися не лише позитивним

впливом на довкілля та асистувати у досягненні ключових цілей людства, а й бути пов'язаним із порушенням базових прав людини.

По-друге, протягом останніх років світовою тенденцією стало оформлення комплексу документів, які мають стати (і частково вже стали) підґрунтям для створення механізму відповідальності підприємців за порушення прав людини під час ведення бізнесу.

Більше того, напрацьованою є значна кількість як судової практики, так і позитивних кейсів щодо засобів, які можуть попередити можливі негативні наслідки.

По-третє, зважаючи на те, що Україною наразі здійснено активні кроки як щодо розвитку альтернативної енергетики, відповідні виробництва в окремих випадках супроводжується низкою порушень прав людини, або є схильними до таких порушень у майбутньому, оскільки процеси відбуваються у пришвидшеному темпі та часто без урахування світових практик щодо належної обачності.

Враховуючи те, що Україна заявила про процес імплементації положень Керівних принципів у сфері бізнесу та прав людини, моніторинг таких порушень найближчим часом значно посилиться. Тому, як для попередження настання відповідальності, так і для підтримання іміджевих надбань та інвестиційної привабливості вітчизняної альтернативної енергетики, доцільним є попередній аналіз практик, які вже мають місце як у світі, так і в Україні.

Це питання відноситься до перспективних для подальшого розгляду та буде предметом наступних публікацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Clean Energy Investment Trends, 2018: Report. Bloomberg Finance L.P. January 16, 2019. URL: https://data.bloomberglp.com/professional/sites/24/BNEF-Clean-Energy-Investment-Trends-2018.pdf

2. Цілі сталого розвитку: національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 174 с.

3. Thorpe D. Report Asks Investors To Respect Human Rights On Clean Energy Projects. Forbes Media LLC. May 23, 2017. URL: https://www.forbes.com/sites/devinthorpe/2017/05/23/human-rights-clean-energy/#1364483a2dec

4. McClelland J. The energy sector post-Paris. Raconteur Media Ltd. March 2, 2017. URL: https://www.raconteur.net/sustainability/the-energy-sector-post-paris

5. Powering the plunder. What Morocco and Siemens are hiding at COP22, Marrakech: Report. Western Sahara Resource Watch. November, 2016. URL: https://wsrw.org/files/dated/2016-11-01/poweringplunder_eng_web.pdf

6. Bhandari. B., Lim N. The Dark Side of China's Solar Boom. Sixth Tone. July 17, 2018. URL: https://www.sixthtone.com/news/1002631/the-dark-side-of-chinas-solar-boom-

7. Goodheart J. Have Solar Panel Companies Grown Too Quickly? The Slate Group LLC official site. April 13, 2017. URL: https://slate.com/business/2017/04/solar-panel-companies-explosive-growth-is-leaving-workers-behind.html

8. Redford K., Honduran Farmers to the World Bank Group: «See You in Court». HuffPost News (Verizon Media) official site. 03.08.2017. URL: https://www.huffpost.com/entry/honduran-farmers-to-the-world-bank-group-see-you_b_58c0069ee4b070e55af9e9a8

9. Stop plantations expansion in Mozambique! World Rainforest Movement. September 13, 2016. URL: https://wrm.org.uy/actions-and-campaigns/stop-plantations-expansion-in-mozambique/

10. Launching of 2015 Vale unsustainability report». Intercontinental Cry newsroom official site. April 16, 2015. URL: https://intercontinentalcry.org/launching-of-2015-vale-unsustainability-report/

11. Mwanza K. When the Maasai met the Maori: Kenya seeks to end geothermal land conflicts. Thomson Reuters Foundation. 19.03.2018. URL: http://news.trust.org/item/20180319000031-1t8na/

12. Kenya: Report claims communities impacted by Akiira Geothermal's operations not adequately consulted; includes company response & NGOs' rejoinder. Business & Human Rights Resource Centre official site. URL: https://www.business-humanrights.org/en/kenya-report-claims-communities-impacted-by-akiira-geothermals-operations-not-adequately-consulted-includes-company-response-ngos-rejoinder

13. Darmawan L. Protests over geothermal development heat up in Central Java. Mongabay official site. 22 August, 2017. URL: https://news.mongabay.com/2017/08/protests-over-geothermal-development-heat-up-in-central-java/

14. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/17/31&Lang=E

15. Priorities for 2019: What European Greens Fight For. The European Green Party official site. URL: https://europeangreens.eu/priorities-2019-what-european-greens-fight

16. Міністерство юстиції розпочало роботу над імплементацією Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини в Україні. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. 31.01.2019. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-rozpochalo-robotu-nad-implementatsieyu-kerivnih-printsipiv-oon-u-sferi-biznesu-ta-prav-lyudini-v-ukraini

17. Якель Р. Лихо від «зеленого» тарифу. *Дзеркало тижня*. 2013. № 21 (14 червня). URL: https://dt.ua/business/liho-vid-zelenogo-tarifu-_.html

18. Кор Г. Малі ГЕС у Карпатах: Альтернативна енергетика чи екологічне лихо. *Інтернет-видання «Depo.ua»*. 13.07.2017. URL: https://zak.depo.ua/ukr/zak/mali-ges-u-karpatah-yak-zakarpatci-vimagayut-dati-spokiy-girskim-richkam999999-20170712604163

19. Гункель Е.В Украине заработала первая в зоне отчуждения солнечная электростанция. *Deutsche Welle*. 05.10.2018.URL: https://p.dw.com/p/3639n

Трегуб О.А.,
канд. юрид. наук, мол. наук. співроб.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

Поняттям «енергетичне використання» об'єднуються різні за характером та ефективністю способи отримання енергії і палива з побутових відходів. У зв'язку з цим сучасне правове регулювання покликане створити сприятливі умови для впровадження й поширення тих способів, що найбільшою мірою відповідають «духу» і цілям сталого суспільного розвитку.

На сьогоднішній день застосування в Україні технологій отримання енергії або палива з побутових відходів не є масштабним і обмежується спалюванням (у 2018 р. загалом було спалено 2% таких відходів [1]) та добуванням невеликої кількості біогазу в місцях їх захоронення. Ключовим чинником, що уповільнює прогресивні зрушення у цій сфері, є недосконале законодавство, яке не містить необхідних і достатніх засобів щодо організації збалансованого використання побутових відходів як джерела енергії чи енергетичної сировини.

В юридичній науці окремі правові аспекти поводження з побутовими відходами розглядали Т.Л. Антонова, О.М. Гаврилюк, В.А. Зуєв, Р.В. Цалин, В.О. Юрескул та інші вчені. Власне енергетичному «зрізу» цієї проблематики присвячено праці Г.Д. Джумагельдієвої, Н.В. Єремєєвої, І.В. Кременовської та О.А. Святогора. Однак питання напрямів модернізації правового регулювання у сфері енергетичного використання побутових відходів досліджено недостатньо та потребує подальшого наукового розроблення.

З огляду на викладене, тема цього дослідження є актуальною, а його мета – запропонувати напрями модернізації відповідного правового регулювання.

Уже відзначалося, що одним із способів використання побутових відходів як джерела енергії в Україні є їх *спалювання* (здійснюється на заводі «Енергія», м. Київ). У літературі висловлюється думка щодо доцільності запозичення такої практики усіма регіонами країни та віднесення відходів до альтернативних джерел енергії [2, с. 128]. Є також і законодавчі ініціативи стосовно включення побутових відходів до складу цих джерел і встановлення «зеленого» тарифу для

суб'єктів господарювання, які виробляють з них електричну енергію (наприклад, проект закону України від 31.07.2017 № 4835-д [3]).

Разом з тим метод спалювання (інсенерації) змішаних ТПВ має численні екологічні недоліки, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, викидами парникових газів, появою небезпечної золи та знищенням вторинної сировини, яка могла б заміщувати природні ресурси. З огляду на це, у законодавстві ЄС спостерігається тенденція до поступового посилення «тиску» на таку діяльність, зокрема шляхом уведення суворих вимог до експлуатації сміттєспалювальних установок (Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди) та спонукання країн-членів до встановлення платежів і обмежень на спалювання відходів [4]. Така тенденція є актуальною і для розвитку законодавства України.

Варто також наголосити, що спалювання побутових відходів має достатньо низький потенціал у плані внеску в енергетичну безпеку країни. За даними Мінрегіону, повне спалення річного обсягу утворення ТПВ (10 *млн* тонн) могло б забезпечити лише 1,48% загального споживання теплової енергії або 0,79% загального споживання електричної енергії [5].

Більш прийнятною з економічного та екологічного поглядів альтернативою спалюванню побутових відходів є виготовлення з них *твердого відновлюваного палива* (відоме як паливо RDF), що певною мірою враховується у законотворчій діяльності. За задумом розробників нещодавнього проекту закону України від 05.12.2018 № 8449-д таке паливо як залишковий продукт після вилучення усіх ресурсоцінних та небезпечних компонентів повинно вважатися альтернативним джерелом енергії. Відповідно, суб'єкти господарювання, які залучають його до виробництва електроенергії, матимуть право на участь в аукціоні для одержання підтримки [6].

Особливість виготовлення палива RDF полягає в тому, що воно потребує добре налагодженої схеми роздільного збирання відходів, де ще на первісному етапі населенням мають відбиратись усі небезпечні (фармацевтична продукція, ртутьвмісні предмети, батарейки і т.д.) та придатні для перероблення складові (папір, метал, скло, пластик). Інакше до складу відповідного палива потраплять шкідливі речовини, очищення від яких є технологічно неможливим, і вторинна сировина, яку недоцільно спрямовувати на енергетичні потреби.

Отже, одним із першочергових кроків на шляху врегулювання відносин із виробництва палива RDF на засадах сталого розвитку є встановлення вимог до складу і властивостей цього палива, гармонізованих зокрема із європейським стандартом EN 15359:2011 «Тверді відновлювані палива (SRF). Специфікація та класифікація». Однак потрібно брати до уваги, що SRF містить у своєму складі здебільшого біо-відходи [7, с. 21], що певною мірою йде у розріз із вимогами права ЄС щодо їх окремого збирання та подальшого безпечного перероблення.

Не менш важливо розробити на законодавчому рівні критерії доцільності виробництва палива RDF для того, щоб оптимізувати кількість і географічне розташування заводів з виготовлення цього палива й не допустити виникнення у майбутньому їх надлишкової потужності та дефіциту сировини. При цьому з-

поміж таких критеріїв необхідно виділити можливість експорту залишкових ТПВ до іншої країни, яка має великі потужності для їх енергетичної утилізації. Як відзначає Єврокомісія, виважене обрання такого шляху не буде суперечити принципу наближеності, що лежить в основі законодавства про відходи [8, с. 7]. Окрім цього, потрібно оцінити ризики, пов'язані з імплементацією норм права ЄС щодо роздільного збирання та перероблення побутових відходів. Такі зміни зумовлюють інвестування у прогресивніші технології, упровадження яких може призвести до зниження або втрати виробництвом палива RDF рентабельності.

Ураховуючи екологічні та інші переваги, а також законодавство ЄС щодо відходів та відновлюваних джерел енергії, обов'язкове для адаптації в Україні, доцільним і виправданим виглядає поглиблення «біоорганічної» спеціалізації енергетичного використання побутових відходів та правового регулювання у цій сфері. Така спеціалізація означає зосередження на енергетичних властивостях *біо-відходів* (частини вказаних відходів, що розкладається біологічним шляхом) та *біогазу*, який міститься всередині полігонів і звалищ ТПВ.

Скорочення обсягів захоронення біо-відходів є першорядною метою, яку переслідують Директива 2008/98/ЄС про відходи та Директива 1999/31/ЄС про захоронення відходів. У відсортованому вигляді такі відходи можуть виступати енергетичною сировиною для виробництва рідкого й газового палива, зокрема для когенераційних установок. На сьогодні найбільш прогресивним доступним способом перетворення біо-відходів на паливо є анаеробне зброджування, за допомогою якого поряд із біогазом отримується високоякісне органічне добриво – дигестат. Завдяки цьому анаеробне зброджування розцінюється правом ЄС як перероблення, що має вищий пріоритет порівняно з енергетичною утилізацією [8, с. 4]. Наближення до наведених підходів випливає з асоціації України та ЄС.

Зважаючи на кількість полігонів і звалищ ТПВ (всього близько 6 *тис*), не менш актуальним завданням є видобування біогазу, що накопичився у «надрах» таких об'єктів. На теперішній час системами вилучення біогазу оснащені лише 28 полігонів [5], що вказує на необхідність вжиття додаткових заходів підтримки його видобування з метою виробництва електричної та теплової енергії (поряд зі спеціальними тарифами, передбаченими законами України «Про альтернативні джерела енергії» та «Про теплопостачання»). Потрібно зауважити, що Україна зобов'язана привести свої полігони і звалища ТПВ у відповідність із Директивою 1999/31/ЄС, у тому числі щодо збирання, оброблення та використання газів на тих із них, які приймають на захоронення біо-відходи.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі напрями модернізації правового регулювання у сфері енергетичного використання побутових відходів:

1) поступовий відхід від спалювання ТПВ шляхом встановлення прямих і непрямих обмежень щодо цієї діяльності. У рамках цього напряму доречними

можуть бути такі заходи, як підвищення стандартів охорони атмосферного повітря, уведення екологічного податку за спалювання відходів та ін.;

2) встановлення основних вимог до палива RDF та розроблення критеріїв доцільності його виробництва;

3) визначення вимог щодо роздільного збирання біо-відходів та пріоритетне стимулювання найбільш сталих способів їх перетворення в енергію;

4) додаткове сприяння видобутку біогазу з полігонів і звалищ ТПВ та його подальшому ефективному використанню.

Реалізація відповідних напрямів полегшить побудову нової правової моделі енергетичного простору України, заснованої на принципах сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2018 рік. URL: http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-v-ukrayini-za-2018-rik/

2. Кременовська І.В., Святогор О.А. Регіональні аспекти реалізації правових заходів щодо поводження з відходами в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО.* 2016. Вип. 40. Т. 1. С. 126–130.

3. Проект закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання використання побутових відходів як альтернативного джерела енергії» від 31.07.2017 № 4835-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62379

4. Directive (EU) 2018/851 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive 2008/98/EC on waste. *Official Journal of the European Union.* 14.6.2018. L 150.

5. Впровадження в Україні європейської ієрархії управління побутовими відходами. URL: http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/vprovadzhennya-v-ukrayini-yevropeyskoyi-iyerarhiyi-upravlinnya-pobutovimi-vidhodami/

6. Проект закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії»: від 05.12.2018 № 8449-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65076

7. Матвєєв Ю.Б., Гелетуха Г.Г. Перспективи енергетичної утилізації твердих побутових відходів в Україні: аналітична записка БАУ № 22. 2019. 48 с. URL: http://www.uabio.org/activity/uabio-analytics/3961-position-paper-uabio-22

8. The role of waste-to-energy in the circular economy: COM (2017) 34 final. Brussels: EUROPEAN COMMISSION, 2017. 11 p. URL: http://ec.europa.eu/environment/waste/waste-to-energy.pdf

Уманець С.В.,
магістр,
Європейський університет,
м. Київ, Україна

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Відновлювана енергетика відіграє роль відновлювального екологічно чистого ресурсу. Адже, саме Відновлювані джерела енергії – це природні ресурси, що є невичерпними запасами енергії. Тому світова спільнота обрала безповоротний курс, що зорієнтований на розвиток відновлюваної енергетики (ВЕ). **Потужною рушійною силою в розвитку відновлюваної енергетики являється Європейський союз.**

Внаслідок переходу України на збалансовану соціальну ринкову економіку, яка насамперед, забезпечить баланс між попитом і споживанням і вирішаться наступні завдання: подолання бідності, збереження здоров'я, санітарна охорона водоймищ, відновлювана енергія, достойні умови праці й економічне зростання, інновації та інфраструктура, відповідальне споживання, контроль за кліматом, мир і партнерство заради загальної мети. Тому першочерговим завданням є саме перспективи фінансування проектів відновлюваної енергетики, оскільки вона є передумовою вирішення всіх інших завдань.

Для досягнення енергетичної незалежності України необхідно постійно збільшувати фінансування проектів вітчизняної відновлюваної енергетики. Адже, саме у цій сфері Україна має досить високий потенціал. Тому, одним із можливих варіантів фінансування відновлюваної енергетики в Україні є ефективне використання сучасних фінансових можливостей інвестиційних організацій і комерційних банків. Так, наприклад, такі банки як АТ «Ощадбанк», ПАТ АБ «Укргазбанк», АТ «Укрексімбанк» і ПАТ КБ «Приватбанк» мають значний досвід фінансування відновлюваної енергетики із залученням кредитних ліній Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та інших експертних агентств. Проте, не зважаючи на всі зусилля у цьому напрямку, Україна не змогла здійснити перехід від «зелених тарифів» до більш раціональних методів і ефективних схем стимулювання розвитку власної відновлюваної енергетики. Хоча саме зелений тариф як економічний механізм був спрямований на заохочення генерації електроенергії саме відновлюваною енергетикою. Внаслідок відсутності прогресу в Україні змусило керівництво ЄБРР призупинити фінансування нових проектів у сфері відновлюваної енергетики у період 2017–2018 рр.

Т.О. Курбатова запропонувала: по-перше, організаційно-економічний механізм управління екологоорієнтованим розвитком відновлюваної енергетики на основі системи торгівлі «зеленими» сертифікатами,

двостадійного ціноутворення на електроенергію у рамках системи торгівлі «зеленими» сертифікатами; по-друге, структурно-логічну схему інституційного механізму управління розвитком відновлюваної енергетики шляхом створення нових організаційних структур на базі Національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, основними функціями яких є адміністрування системи торгівлі «зеленими» сертифікатами та фінансове забезпечення розвитку «зеленої» енергетики [1].

Автори монографії наголошують на тому, що впровадження енергозберігаючих технологій може скоротити імпорт енергоресурсів і нівелювати політичний тиск на нашу країну з боку експортерів нафти і газу. Крім того, зменшення енергетичної складової собівартості продукції дозволить Україні стати конкурентоспроможною на зовнішніх ринках [2].

У багатьох країнах діє монопольне встановлення цін на паливно-енергетичні ресурси країнами-постачальниками, що зумовлене територіальним розміщенням на їхній території покладів джерел енергії. Альтернативні джерела здебільшого не потребують постійно додаткових витрат для видобутку, лише для перетворення на енергію, що допомагає значно знизити вартість одиниці енергії і заощадити власні кошти й зусилля. Нині існують державні програми, що спрощують оподаткування для бізнесу, який активно використовує енергію вітру, води і Сонця. Саме внаслідок такого процесу ціноутворення зменшуються витрати і підвищується рентабельність підприємств [3].

Вітчизняний ринок відновлюваної енергетики потребує еволюційних змін для стабільного розвитку галузі. Впровадження обов'язкового тендерного механізму для сонячних електростанцій більше 10 МВт і вітрових – більше 20 МВт, буде сприяти збалансуванню енергосистеми та створення конкурентних умов (поділ лотів по 1 МВт дозволить інвесторам реалізовувати без обмежень проекти будь-якої потужності). Українська асоціація відновлюваної енергетики (УАВЕ) є найбільшим об'єднанням виробників електричної енергії з відновлюваних джерел, до складу якої входить більше 50 діючих ліцензіатів. Загальна потужність введених об'єктів становить близько 600 МВт [4].

Несприятлива інвестиційна ситуація склалася під впливом таких факторів: 22 обмеженості доступних фінансових ресурсів; недостатньої мотивації до інвестицій; відсутності ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; збереження високих інвестиційних ризиків; проведення податкових реформ із запізненням; нерозвиненості ринку корпоративних цінних паперів; скорочення діяльності держави в інвестиційній сфері.

Дослідження дозволяють виокремити найбільш значущі економічні фактори, що впливають на енергоефективність України:

тарифна політика держави у сфері паливно-енергетичних ресурсів;

фіскальна політика держави в галузі енергозбереження;

фінансові методи мотивації підвищення енергоефективності;

інвестиційні можливості;

політика постачальницької паливно-енергетичної організації.

Висновки: позитивним фактом є те, що сектор відновлюваної енергетики в Україні зараз стрімко розвивається, чим привертає увагу інвесторів та енергетичних компаній зі всього світу. Сьогодні Україна посідає лідерські позиції серед країн, які мають найбільший потенціал з виробництва відновлюваної енергетики. Цьому безпосередньо сприяє клімат, наявні земельні ресурси, а також механізми державної підтримки та пільги, що наразі діють в Україні, зокрема на українських річках збільшується кількість міні-гідроелектростанцій. Пропозиції: збільшувати фінансування проектів вітчизняної відновлюваної енергетики залучаючи при цьому фінансові можливості інвестиційних організацій і комерційних банків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Курбатова Т.О. Наукові засади організаційно-економічного механізму управління розвитком відновлюваної енергетики: автореф. ... канд. екон. наук, спец.: 08.00.06 «економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Суми: СумДУ, 2016. 20 с.

2. Півняк Г.Г., Шкрабець Ф.П. Альтернативна енергетика в Україні: монографія. Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2013. 109 с.

3. Касич А.О. Завдання державної політики сталого розвитку з урахуванням рівня техногенного навантаження. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3951

4. Відновлювана енергетика – одна з глобальних та ключових цілей людства. Українська асоціація відновлюваної енергетики. URL: http://uare.com.ua/novyny/471-vidnovlyuvana-energetika-odna-z-globalnikh-ta-klyuchovikh-tsilej-lyudstva.html

Устименко В.А.,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
д-р юрид. наук, проф.,
Заслужений юрист України,
директор,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна
Джабраілов Р.А.,
д-р юрид. наук, доц.,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Сучасні світові виклики зумовлюють вибір Урядами держав нових методів вирішення вже давно назрілих проблем. Світове співтовариство дійшло спільного розуміння того, що нові проблеми провокуються суспільством, і вирішити їх лише шляхом усунення наслідків є нераціональним кроком. У зв'язку з цим на даний час домінантою визнано концепцію сталого розвитку, яка дає можливість подивитися на усталені взаємовідносини у межах держави та між державами через призму загальнолюдських цінностей, які детермінують особливості формування державної політики.

Зокрема, ідея сталого розвитку, яка розуміється як забезпечення невиснажливого, ощадного та ефективного використання енергетичних, матеріальних, природних та інших ресурсів для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь, справляє значний вплив на формування та здійснення державної регіональної політики. Саме сталий розвиток, у зазначеному розумінні, згадується як один з основних принципів державної регіональної політики (Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385) [1].

До речі, сталий розвиток визнається відправною засадою державної регіональної політики і у тексті Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII [2].

Слід зауважити, що стимулювання розвитку регіонів передбачає розробку комплексу правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому. Зокрема, саме у такому контексті визначається термін «стимулювання розвитку регіонів» у ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV [3].

Важливо відзначити, що саме на оптимальному поєднанні економічної, соціальної та екологічної складової сталого розвитку Кабінет Міністрів України вбачає за можливе забезпечити відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, які традиційно характеризувалися домінуванням промислового виробництва. Зокрема, у Державній цільовій програмі відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1071 наголошується на необхідності модернізації всіх аспектів життєдіяльності східних регіонів України на засадах сталого розвитку (за економічним, соціальним та екологічним вимірами), що передбачає:

відновлення критичної інфраструктури та основних соціальних послуг у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, об'єкти соціальної інфраструктури, енергетика, транспорт, водопостачання та водовідведення, екологія та охорона навколишнього природного середовища;

економічне відновлення через розвиток спроможностей у сфері місцевого економічного планування, здійснення структурних змін та надання підтримки мікро-, малому і середньому бізнесу, розширення доступу до фінансових послуг, зокрема у сфері кредитування та мікрокредитування; забезпечення розвитку промисловості, будівництва, сільського господарства та інших сфер економічної діяльності на засадах інноваційного розвитку та переведення їх на сучасні технологічні платформи; створення нових насамперед високотехнологічних робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення, зростання доходів та забезпечення розширеного відтворення людського потенціалу;

підвищення соціальної стійкості, розбудова миру та громадської безпеки шляхом досягнення соціальної єдності та повернення довіри, сприяння культурному діалогу та вихованню толерантності із залученням всіх верств населення, сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства та різних форм самоорганізованої діяльності громадян, спрямованої на розв'язання проблем, розвитку місцевого самоврядування в контексті децентралізації з метою створення самодостатніх територіальних громад, здатних до саморозвитку, проведення моніторингу ситуації в територіальних громадах щодо вразливості, ризиків та соціальних зв'язків, забезпечення психологічної та соціальної підтримки населення, яке постраждало від збройного конфлікту [4].

Беручи до уваги інформацію, яка міститься у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, про те, що близько 47% валової доданої вартості, сформованої у промисловості, концентрується у 32 містах країни з населенням понад 200 тис. осіб у кожному слід визнати особливо актуальними завдання, які закріплено у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 [5]. Зокрема, у частині децентралізації та реформування державного управління. Адже саме на неефективності управління розвитком регіонів, особливо промислових, акцентовано увагу під час аналізу внутрішніх чинників, які зумовили актуальність підготовки групою українських експертів проекту Стратегії

сталого розвитку України до 2030 року та Національного плану дій до 2020 року по впровадженню Стратегії. Проект Стратегії розроблено за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проекту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України» [6].

Отже, як наголошується у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Досягнення цієї мети та заявлених результатів представляється можливим за умови найбільш повного впровадження засад сталого розвитку у сферу формування та здійснення державної політики з утворення спроможних територіальних громад.

Зокрема, на особливу увагу заслуговує питання створення спроможних територіальних громад, здатних до саморозвитку, яке слід розглядати як пріоритетне для вирішення у контексті реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» та Цілей сталого розвитку на 2016–2030 рр, затверджених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 [7].

Сприяти підвищенню активності територіальних громад можуть інструменти економічного характеру, формуючи мотивацію і зацікавленість місцевої влади. Втім і дотепер спостерігається неналежне фінансування пріоритетних проектів з Державного фонду регіонального розвитку (далі – ДФРР), правова основа функціонування якого визначається Законом України «Про засади державної регіональної політики» та Бюджетним кодексом України.

Вказане зумовлено тим, що парламентом України на теперішній час зупинено дію норми абз. 2 ч. 1 ст. 24-1 Бюджетного кодексу України, яка передбачає, що при складанні проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди державний фонд регіонального розвитку визначається в обсязі не менше 1% прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період.

Як наслідок, це призводить до неналежного наповнення державного фонду регіонального розвитку. Зокрема, кошти Державного фонду регіонального розвитку станом на 2017 р. складали 3,5 *млрд* грн (з яких із загального фонду бюджету – лише 1 *млрд* грн), замість близько 7,3 *млрд* грн (це 1%) [8]. Аналогічна за станом ситуація спостерігалась і у 2018 р. Зокрема, кошти Державного фонду регіонального розвитку на 2018 рік склали 6 *млрд* грн [9], замість більш ніж 8 *млрд* грн (1% від доходів загального фонду Державного бюджету України на 2018 р., які складають суму у розмірі 842.853.634,3 тис. грн).

Такий підхід у визначенні обсягу коштів, необхідних для реалізації комплексу заходів, спрямованих на реалізацію інвестиційних проектів на регіональному рівні, навряд чи можна визнати доцільним.

Говорячи про посилення матеріально-фінансової основи міст та регіонів України, слід звернути увагу як на доцільність перегляду підходів до визначення пропорцій податкових надходжень по всій вертикалі бюджетних відносин, так і створення економіко-правових передумов для збільшення надходжень до місцевих бюджетів з неподаткових джерел. Перш за все, заслуговують на увагу питання активізації господарської діяльності на території населених пунктів та розширення обсягу господарських повноважень органів місцевого самоврядування.

І в даному випадку, без активної позиції держави, вирішення цих питань представляється ускладненим. Зокрема, саме на загальнодержавному рівні має бути розроблений механізм стимулювання бізнесу до активних дій на місцевому рівні. Адже саме на законодавчому рівні можуть бути деталізовані ці положення.

Наприклад, дотепер виникають питання про те, яким чином забезпечити практичну реалізацію норми ч. 5 ст. 11 Господарського кодексу України, яка наголошує, що суб'єктам господарювання, які не враховують суспільні інтереси, відображені в програмних документах економічного і соціального розвитку, не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у здійсненні господарської діяльності.

І саме в цьому напряму слід докласти спільних зусиль держави та органам місцевого самоврядування з метою визначення тих соціальних і економічних пріоритетів, дотримання яких може забезпечити мотивацію бізнесу до підвищення своєї активності в тому чи іншому регіоні. Вказане виступатиме формою розвитку місцевого економічного планування, що знайшло відображення у Державній цільовій програмі у частині економічного відновлення східних регіонів України на засадах сталого розвитку.

У той час поки в Україні з цього питання проводяться політичні дебати, в окремих країнах світу вже отримано конкретний результат, який спонукає до зміни площині дискусії з перенесенням її в прикладну сферу. Показовим в цій частині є досвід Данії.

Зокрема, всі великі комерційні організації, відповідно до закону *Act amending the Danish Financial Statements* (*Accounting for CSR in large businesses*) зобов'язані, починаючи з 2009 р., подавати, крім фінансової звітності, також інформацію про свою діяльність в сфері соціальної відповідальності. Як відзначається в наукових джерелах, прийняття даного закону було частиною урядового плану (*Action Plan for Corporate Social Responsibility* (*CSR*) від 14.05.2008) щодо розвитку корпоративної соціальної відповідальності і мало на меті стимулювати комерційні організації в питаннях соціально-економічного забезпечення [10, с. 37].

Наведене переконує в тому, що правове регулювання питань соціальної відповідальності бізнесу в Данії не є випадковим явищем, а виступає в якості

закономірного результату планування законотворчої роботи, чого досягти за відсутності стратегічного бачення розвитку господарських відносин, планування господарської діяльності практично неможливо. Втім, слід відзначити і те, що соціально активна поведінка суб'єктів господарювання за законодавством Данії заохочується. До таких заходів заохочення можна віднести здійснення державою закупівельної діяльності, а також надання підтримки суб'єктам господарювання з використанням коштів державного інвестиційного та експортно-кредитного фондів. Тобто в Данії досить активно використовуються засоби державного регулювання господарської діяльності, які можна віднести до категорії «засобів-стимуляторів». Звичайно, за таких умов державної підтримки підприємець чітко розуміє, яких економічних переваг він може втратити, якщо не буде виконувати своїх соціальних зобов'язань.

Можна припустити, що зарубіжний досвід правової регламентації соціально активної поведінки суб'єктів господарювання, безперечно, мав би користь для України в частині вдосконалення правових засад здійснення соціально-економічного партнерства на загальнодержавному та місцевому рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. *Офіційний вісник України*. 2014. № 70. Ст. 1966.

2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 18. Ст. 470.

3. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. Ст. 548.

4. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1071. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilov

5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

6. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Sustainable-Dev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.html

7. Цілі сталого розвитку на 2016–2030 роки, затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku

8. Ткачук А.О децентрализации, успехах, рисках и роли парламента. URL: http://gazeta.zn.ua/internal/o-decentralizacii-uspehah-riskah-i-roli-parlamenta-_.html

9. Розподіл коштів державного фонду регіонального розвитку в 2018 році. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/rozpodil-koshtiv-derzhavnogo-fondu-regionalnogo-rozvitku-v-2018-rotsi

10. Ручкина Г.Ф., Купызин В.В. Социальная ответственность субъектов предпринимательской деятельности и правовое регулирование отношений по распределению прибыли. *Предпринимательское право*. 2010. № 1. С. 35–40.

Хамініч С.Ю.,
д-р екон. наук, проф.,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна
Касян С.Я.,
канд. екон. наук, доц.,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна
Рабінович Є.Б.,
студент напряму «Маркетинг»,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро,Україна

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ РИНКІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Інтеграція України у світовий економічний простір вимагає сучасного осмислення імперативів сталого розвитку. Глобалізаційні процеси активно впливають як на економіки країн ,так і на економіку України.

Роль освіти у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки зростає в умовах становлення інформаційного суспільства. Тому саме освіта, знання, наука стають провідним чинником суспільного прогресу, виступають значимою передумовою створення наукового, економічного і духовного потенціалу сучасного суспільства.

Актуальність теми впливу глобалізаційних процесів на складові та функції освітнього маркетингу і менеджменту пов'язана з необхідністю удосконалення процесів управління станом конкурентоспроможності навчальних закладів, високотехнологічних й наукоємних підприємств України і світу в умовах глобалізації економіки, її переходу до постійного економічного зростання.

Працівники підприємств, які беруть участь у маркетинговій взаємодії, повинні постійно підвищувати свій освітній потенціал, вивчаючи теми, пов'язані із спеціальністю, науковою діяльністю, досягненнями в науці. Інституційно-організаційне забезпечення динамічних процесів взаємодії на ринку праці необхідно здійснювати на основі розробленої маркетингової програми, що відображує сформовану маркетингову стратегію, стан кон'юнктури ринку. Важливе значення в досягненні маркетингового потенціалу

відіграє грамотна конфігурація конкурентних переваг високотехнологічних підприємств, що полягає в системному впровадженні маркетингової інноваційної політики [1].

Маркетингова політика промислових підприємств повинна сприяти зміцненню конкурентних переваг національного бізнесу на світовому ринку товарів і послуг. При цьому ефективність маркетингової інноваційної діяльності визначатиметься рівнем її оригінальності. Завдяки організації комплексу маркетингових комунікацій (КМК) здійснюється певний вплив на стереотипи і особливості поведінки споживачів в інтегрованому соціальному просторі [2]. Відзначимо, що моральний стан сучасного суспільства формується під впливом взаємодії і взаємозалежності різних соціальних груп.

У сучасних умовах особливо важливим об'єктом управління у всіх галузях української економіки стає організаційно-комунікаційний механізм вибору участі у виставках, науково методологічні підходи до управління яким потребують додаткових досліджень і обґрунтувань. Тобто необхідно володіти науково-практичними підходами до розробки обґрунтованих рекомендацій і пропозицій відносно удосконалення методик управління виставково-ярмарковою діяльністю з урахуванням маркетингових чинників [3].

Науковці досліджують особливості формування українського маркетингу та визначає перспективи його розвитку, наголошуючи на світовому досвіді виникнення маркетингу та, для сьогодення, на значущості університетських кафедр на початковому етапі розвитку економіки України [4, с. 4, 5]. Вчені наполягають на доцільності формування українських професійних організацій з маркетингу, логістики та реклами, що відбувалося протягом 1995–2000 рр. Підкреслюється бурхливий розвиток наукових маркетингових шкіл в Україні протягом 2000–2010 рр., характеризуючи тенденцію до глобалізації маркетингової освіти (від 2010 р.) [4, с. 7, 8]. Сучасне високотехнологічне оточення функціонування ринкових процесів має системно ураховувати значний вплив інноваційних, інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють інтенсифікації взаємодії економічних і соціальних агентів.

Спрямованість міжнародних та українських наукових розробок у поєднанні з отриманими результатами наукових досліджень з даної тематики і одночасне стимулювання конкурентної активності навчальних закладів сприяє розвитку теорії, методології і практичних аспектів управління маркетинговою інноваційною взаємодією, під час організації освітнього процесу. Значимою передумовою розвитку сучасної світової цивілізації є зростання інтелектуального потенціалу суспільства, який базується на принципах розвитку освіти, впровадженні інновацій [5, с. 447–451].

Таким чином, організація навчально-наукового процесу в рамках маркетингової взаємодії з ринком праці дозволяє поліпшити рівень знань і компетенцій випускників, адаптувавши такий комплекс умінь до потреб ринку. Маркетингові дослідження динамічних процесів на освітньо-наукових ринках дозволяють чітко й коректно визначати конкуренцію між університетами, що сприяє поліпшенню їх ринкової стійкості, підвищенню якості навчання і, тим

самим, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки в умовах сталого розвитку держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Касян С.Я. Взаємодія е-логістики та маркетингових комунікацій високотехнологічних підприємств у площині дистрибуції цінностей до споживачів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», Серія: Логістика: збірник наукових праць*. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 2017. № 863. С. 68–76.

2. Бакушевич І., Мартиняк І. Маркетингові технології у сфері інформаційно-комунікаційних послуг та їх вплив на зміни кон'юнктури транскордонних ринків. *Маркетинг в Україні*. 2013. № 3. С. 18–27.

3. Школа І.М., Бутирська І.В. Доцільність застосування методики бенчмаркінгу для визначення напрямів розвитку інфраструктури регіону. *Регіональна економіка*. 2005. № 2. С. 84–91.

4. Старостіна А. Український маркетинг: становлення та перспективи розвитку. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 1. С. 4–9.

5. Хаминич С.Ю. Культура как приоритет качества образования. Культура и рынок. 2008. 470 с.

Храпкіна В.В.,
д-р екон. наук, проф.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
Кузнєцова К.В.,
магістр,
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»,
м. Київ, Україна

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВ

Високий темп розвитку підприємств зумовлює зростаючу увагу до маркетингових досліджень в контексті досягнення цілей функціонування суб'єкта господарської діяльності.

Маркетингові дослідження – складна за сутністю та повнотою охоплення категорія, досліджувана вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, науковці А. Карасьов вважає, що маркетингове дослідження – це збір, реєстрація, інтерпретація, обробка і аналіз інформації за різноманітними аспектам маркетингової діяльності [1, с. 16]. С. Гаркавенко додає мету маркетингових досліджень – прийняття обґрунтованих маркетингових рішень [2]. А. Старостіна уточнює, що це систематичний процес для прийняття управлінських рішень [3].

Міжнародний кодекс маркетингових досліджень визначає, що маркетингові дослідження – систематичний збір та інтерпретація інформації про осіб та організації, використовуючи статистичні та аналітичні методи для ухвалення нового чи підтримки прийнятого рішення [3].

Узагальнюючи вище зазначені підходи, маркетингові дослідження розглядатимемо як процес виявлення проблеми, збору, ідентифікації та інтерпретації даних відповідно до поставленої мети дослідження для прийняття рішення чи підтвердження раніше ухваленого.

Відповідно до змісту маркетингової діяльності компанії в процесі її взаємодії з навколишнім економічним середовищем, напрями маркетингових досліджень можуть бути класифіковані за трьома основними групами: дослідження ринку в цілому і його окремих суб'єктів (споживачі, конкуренти, постачальники, посередники); дослідження застосування компанією маркетингових інструментів (товар, ціна, розподіл, просування); дослідження маркетингового середовища (зовнішнього і внутрішнього) [4].

Науковці О. Жегус та Т. Парцирна пропонують здійснювати маркетингове дослідження за такими напрямками: дослідження ринку, споживача, маркетингового середовища, маркетингової діяльності, конкурентів, ціни, реклами та збуту [5, с. 16–17].

А. Карасьов виділяє дві інші групи маркетингових досліджень залежно від інструмента комплексу маркетингу та від предмета дослідження. Отже, можна виокремити дослідження товару (тест концепції, позиціонування та сегментації), ціни (психологічна ціна та ціновий аналіз), розподілу (мережа продажів та зона охоплення) й комунікації (тестування реклами та медіапланування). Поряд з тим, науковець класифікує дослідження залежно від предмета: для сегментування ринку; для розробки комунікацій; для розробки і реалізації реклами; дослідження обізнаності про рекламу та її результати, марочної назви, упаковки; цінове дослідження та тестування продукту [1, с. 25–32].

Вважаємо, що доцільно виділити класифікацію за предметом дослідження: дослідження ринку та контрагентів (споживачів, конкурентів; дослідження маркетингового середовища (зовнішнього та внутрішнього); дослідження комплексу маркетингового тиску (інструментів комунікаційної політики, ціновий вплив, політику розподілу та збуту). Вказана класифікація охоплює найбільш повний спектр діяльності підприємства, чинники та суб'єкти впливу на неї.

На наш погляд проведення маркетингових досліджень має носити систематичний та комплексний характер. Важливо виявити проблему та можливості для прийняття подальшого рішення, проте варто також розглядати маркетингові дослідження як послідовний та заздалегідь спланований процес з метою охоплення більшості аспектів досліджуваного об'єкта.

Загалом, український ринок маркетингових досліджень потребує аналізу структури з метою виокремлення тенденцій та результатів впливу на суб'єктів господарської діяльності. Відповідно до даних Української Асоціації

Маркетингу, оборот ринку маркетингових досліджень в 2017 р. становив близько 992,07 *млн* грн або 35,35 *млн* дол [6].

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що пікові обсяги ринку маркетингових досліджень спостерігалися в 2008 та 2013 рр., при цьому найменша позначка 32,3 *млн* грн була в 2016 р. Варто зауважити, що у гривневому вимірі обсяг ринку зростав протягом всього досліджуваного періоду.

Значною є тенденція зростання попиту у суб'єктів господарювання на проведення маркетингових досліджень. Як свідчать результати аналізу, ринок B2C стабільно залишається основним замовником маркетингових досліджень. На цьому ринку традиційно велику роль відіграють компанії харчової промисловості, виробники пива та слабоалкогольних напоїв, парфумерна промисловість [6]. Так, у 2016 р. майже 10% становили дослідження для харчової промисловості, у 2017 р. – категорія зросла до 13,4% за рахунок перерозподілу у загальній структурі. Значний приріст показали також виробники тютюнових виробів з 3,23% до 8,20%. Майже 15% у 2017 р. становить категорія «послуги мобільного зв'язку, видавництва, господарська група, послуги, технологічний сектор, соціально-політичний сектор».

У галузевому розподілі маркетингових досліджень ринок B2B займає порівняно малу частку, проте у 2017 р. вона становила вже 27,58%, що на 11% переважає аналогічний показник 2016 р. Значного зростання досягла фармацевтика з 10,4% у 2016 р. до 18,7% у 2017 р.

На тлі збільшення кількості маркетингових досліджень для крупних підприємств, спостерігається стійка тенденція до активізації діяльності у сфері маркетингових досліджень підприємствами малого та середнього бізнесу, які переважно користуються послугами синдикативних агенцій, котрі проводять панельні дослідження на постійній основі. Такий попит характеризується відносно низькою ціною таких досліджень, проте спостерігається чітка тенденція до розширення кола послуг і у сфері індивідуальних замовлень.

Збільшення кількості проведених маркетингових досліджень позитивно вплинуло на кількість суб'єктів господарювання, які досягли позитивний результат від господарської діяльності. Так у 2017 р. 72,4% підприємств отримали прибуток загальною сумою 515460,6 *млн* грн [7].

З метою виявити вплив зростання питомої ваги проведених підприємствами маркетингових дослідження було згруповано фінансові результати з аналогічними галузями, які є замовниками досліджень. Результати проведеного дослідження свідчать про наявність зв'язку між проведеними маркетинговими дослідженнями та збільшенням прибутку на промислових підприємствах, оптової та роздрібної торгівлі; інформації та телекомунікації; фінансової та страхової діяльності; професійної, наукової та технічної діяльності.

Отже, маркетингові дослідження охоплюють процес ідентифікації проблеми, збору інформації та її інтерпретацію відповідно до поставлених цілей ефективного функціонування підприємства. Проведений аналіз структури

українського ринку маркетингових досліджень виявив значну перевагу замовників B2C. Проведений аналіз діяльності підприємств малого та середнього бізнесу свідчать про значний вплив маркетингових досліджень на ефективність функціонування означених суб'єктів господарювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карасев, А.П. Маркетинговые исследования : учебник и практикум для СПО. М. : Издательство Юрайт, 2016. 323 с.
2. Гаркавенко С. Маркетинг : підручник для студ. екон. спец. вищих навч. закладів. 6-те вид., доп. К. : Лібра, 2008. 720 с.
3. ICC/ESOMAR International Code on Market and Social Research. URL: https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2008/01/ESOMAR-INTERNATIONAL-CODE-ON-MARKET-AND-SOCIAL-RESEARCH.pdf
4. Решетілова Т.Б., Довгань С.М. Маркетингові дослідження: підручник. М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ,, 2015. 357 с. URL: http://http://mk.nmu.org.ua
5. Жегус О.В., Парцирна Т.М. Маркетингові дослідження : навчальний посібник. ФОП Іванченко І.С. Х., 2016. 237 с.
6. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні 2017 рік: експертна оцінка та аналіз УАМ. URL: http://uam.in.ua/upload/iblock/f9d/f9d7f27ec907c4d1f18dcf61173842ac.pdf
7. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності у 2017 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/fin/chpr/chpr_ed/chpr_ed_u/chpr_ed_1217_u.htm

Черних О.В.,
канд. екон. наук, наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ

В даний час всі країни світу розвивають промисловість з урахуванням тенденцій нової індустріальної епохи. Всі процеси, від проектування продукції до його доставки і обслуговування, зазнають змін. Інтеграція і цифровізація зачіпає не тільки внутрішні процеси компанії, але і зовнішні, зокрема, взаємодія зі стейкхолдерами.

У 2011 р. на ганноверській виставці в Німеччині вперше висловилися про необхідність вироблення стратегії розвитку німецької промисловості відповідно до тенденцій четвертої промислової революції. Стратегія, розроблена

Німеччиною в даному напрямку, отримала назву «Платформа індустрія 4.0». Провідні країни розробляють власні стратегії з розвитку промисловості. Так в Нідерландах з'явилася програма *«Smart Factory»*, у Великобританії – *High Value Manufacturing Catapult*, в Італії – *Fabbrica del Futuro*, у Франції – *Usine du Futur, Made Different* в Бельгії, Національна технологічна ініціатива в Росії, в США – Консорціум промислового Інтернету, в Україні – Індустрія 4.0 і т.д. Четверта промислова революція – це проникнення нових технологій «Індустрії 4.0» на всю економіку й соціальну сферу – розумні міста, будинки, сільське господарство, енергетику, інфраструктурні об'єкти, фінанси, державне управління, охорону здоров'я, освіту та ін.

Відмінними рисами «індустрії 4.0» є [1]:

- Кіберфізична система (КФС) (англ. *Cyber-Physical System (CPS)*) – це вбудовані комп'ютерні і мережеві технології, що дозволяють спостерігати і керувати процесом фізичного виробництва і отримувати зворотню інформацію.

- Інтернет речей – поєднання різних складових (сенсори, смартфони і т.д.) через інтернет, що уможливлює їхню взаємодію між собою для досягнення спільних цілей.

- Інтернет послуг – надання послуг постачальниками через інтернет.

- Розумний завод (англ. *Smart Factory*) – це завод, обладнання на якому автоматизоване, управляється комп'ютером і яке може отримувати зворотню інформацію про стан об'єкта у фізичному просторі за допомогою сенсорів.

Передовими країнами Європи у сфері інтернетизації промисловості є Німеччина, Нідерланди, Франція, Великобританія, Італія, Бельгія та ін. Ці країни запустили програми, метою яких є інтернетизована промисловість. Найбільш показовим [2] прикладом серед представників Європейського союзу, що розвивають концепцію «Індустрії 4.0», є Німеччина. На Ганноверській виставці в 2013 р. був офіційно оголошений запуск «Платформи індустрія 4.0» – стратегічного проекту Німеччини [3]. Дана платформа створена як механізм підтримки підприємництва, інноваційної діяльності, стандартизації і т. д. в рамках четвертої промислової революції. Її основна ідея – не брати участь у комерційній діяльності, а здійснювати підтримку в рекомендаційній формі [4].

Підтримку розвитку індустрії 4.0» в Німеччині роблять з трьох сторін – збоку Уряду, вчених і приватного бізнесу [5]:

- Уряд Німеччини представлено Федеральним міністерством освіти і наукових досліджень і Федеральним міністерством економіки та технології;

- вчені представлені об'єднанням інститутів прикладних досліджень-суспільством ім. Фраунгофера (*Fraunhofer Gesellschaft*), Німецькою академією технічних наук і Німецьким дослідницьким центром з штучного інтелекту;

- приватний сектор представлений трьома торговими асоціаціями – *BITCOM* від сфери інформаційних технологій, *VDMA* від сфери виробництва і *ZVEI* від сфери електроніки.

Особливостями німецького підходу до «Індустрії 4.0» є [6]:

• Інтероперабельність (Сумісність). Під сумісністю розуміється здатність складових кіберфізичних систем безперебійно взаємодіяти (спілкуватися) один з одним.

• Децентралізація. Інтернет речей, хмарні обчислення і готові продукти, оснащені різними датчиками, дозволяють кіберфізичним системам приймати рішення незалежно від людей (штучний інтелект).

• Робота в режимі реального часу. Ця складова четвертої промислової революції не обійдеться без технологій хмарних обчислень, великих даних та Інтернету.

• Віртуалізація. Дана особливість, в сукупності з роботою в режимі реального часу, високотехнологічними цифровими технологіями, забезпечує можливість здійснення контролю за «розумними» машинами.

Подібно німецькій платформі «Індустрії 4.0» у березні 2014 р. в США створено Консорціум промислового Інтернету *(Industrial Internet Consortium, IIC)*. Однак, на відміну від німецької платформи американський консорціум був заснований найбільшими корпораціями США [7]. Ідея Консорціуму промислового Інтернету полягає в об'єднанні підприємств і технологій, необхідних для прискорення зростання промисловості, поширення і застосування передового досвіду.

Цілі Інтернет-консорціуму США [7]:

1. Стимулювання інновацій шляхом створення нових галузей застосування в промисловості.

2. Визначення та розробка структури, необхідної для взаємодії учасників спільноти.

3. Вплив на процес розробки глобальних стандартів для Інтернет і промислових систем.

4. Сприяння відкритим форумам для обміну ідеями, практикою, уроками і розумінням реального міра.

5. Зміцнення довіри до нових інноваційних підходам в області безпеки.

Одна з найбільших організацій, створена в Японії для поширення і підтримки технологій «Індустрії 4.0», – *Industrial Value Chain Initiative (IVI)* [8]. IVI тісно співпрацює з німецькою «індустрією 4.0»: у 2016 р. між країнами було підписано угоду про співпрацю. Ключовими цілями *IVI* є [8]:

• підвищення прозорості між виробничими майданчиками,

• нарощування виробничих потужностей Японії і зростання дигіталізації,

• подальший експорт японських товарів і послуг.

Асоціації підприємств промислової автоматизації України є лідером руху «Індустрія 4.0 в Україні», а також засновником Національної стратегії 4.0 – програмного документу розвитку Індустрії 4.0 в Україні, який орієнтує основних стейкхолдерів цього напряму за головними пріоритетами та ініціативами 4.0. Ключовими факторами розвитку в стратегії визначено такі [9]:

1. Консолідація головних стейкхолдерів 4.0 та урядових структур навколо цілей та програм розвитку 4.0 в Україні.

2. Залучення ІТ-сектору до проблем розвитку внутрішнього ринку й перш за все – питань передання досвіду глобалізації та кращих бізнес-практик промисловим хайтек-секторам.

3. Створення інноваційної екосистеми промислових хайтек-сегментів включно з повною інтеграцією з дослідницьким простором.

4. Інтеграція в європейські та світові ланцюжки цінності 4.0.

5. Прискорений розвиток промислових сегментів в Україні.

Таким чином, можна зробити висновок, що у багатьох країнах розвиток четвертої промислової революції має загальнонаціональний рівень, розглядається урядами як важливий елемент зростання конкурентоздатності національних промислових секторів. Для стимулювання промислового розвитку та «Індустрії 4.0» Україні потрібна, перш за все, активна державна політика з виділенням пріоритетів розвитку промислового виробництва за рахунок впровадження новітніх технологій і підвищення якості продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hermann Mario, Pentek Tobias, Otto Boris. (2015) Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios: A Literature Review. Working Paper. № 01. Technische Universitat Dortmund, 16 p.

2. Malte Brettel, Niklas Friederichsen, Michael Keller, Marius Rosenberg (2014). How Virtualization, Decentralization and Network Building Change the Manufacturing Landscape: An Industry 4.0 Perspective World Academy of Science, Engineering and Technology. *International Journal of Mechanical, Aerospace, Industrial, Mechatronic and Manufacturing Engineering*, vol. 8, № 1, pp. 37–44.

3. Индустрия 4.0. URL: http://www.webeconomy.ru/index.php

4. Industry 4.0. The background to Plattform Industry 4.0. URL: http:// www.plattform-i40.de/I40/Navigation/EN/ThePlatform/PlattformIndustrie40/plattform-industrie-40.html

5. Немецкая «Индустрия 4.0» VS Американский консорциум промышленного Интернета. URL: http://fastsalttimes.com/sections/ obzor/428.html

6. Юдина М.А. «Индустрия 4.0»: Перспективы и вызовы для общества. *Государственное управление. Электронный вестник.* 2017. № 60. С. 197–215.

7. Офіційний сайт Industrial internet consortium. URL: https://iiconsortium.org

8. Офіційний сайт Industrial Value Chain Initiative. URL: https://iv-i.org/wp/en/

9. Національна стратегія «Індустрії 4.0 в Україні» (Проект), 2018. 49 с.

Шарафост М.Л.,
магістр,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

БРЕНД ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Глобалізаційні виклики сьогодення ставлять питання задоволення потреб потенційних споживачів товарів та послуг суб'єктів господарювання на більш високий рівень сприйняття. В умовах конкурентного бізнес середовища саме бренд товару, бренд фірми, бренд країни виходить на перший план.

Імідж, бренд і репутація країни сьогодні стають реальними і надзвичайно важливими ресурсами економіки, значимість яких особливо зростає в умовах світового процесу політичної, економічної та культурної інтеграції та уніфікації, тобто глобалізації.

В основі ефективного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання полягає виконання основної місії – одержання прибутку, а в основі ведення успішного бізнесу – конкурентні переваги товарів та послуг для потенційних споживачів у порівнянні з іншими [3].

Бренд країни – це найсильніший інструмент її економічного розвитку, адже у розкритті цього поняття висвітлюється максимізація прибутку держави її довготривалий розвиток, а також можливість бути конкурентоспроможною.

Бренд є складним об'єктом. Можна виділити п'ять основних категорій властивостей цього поняття, а саме:

- вигоди;
- цінності;
- культура;
- індивідуальність;
- користувачі.

Наявність бренду та лояльність споживачів засвідчує, що той чи інший суб'єкт національної економіки є більш конкурентоспроможним, особливо в кризових умовах та має більші переваги в порівнянні з іншими суб'єктами. Це значно пом'якшує реакцію споживачів на можливі коливання ціни, відкриває нові можливості для розширення ринків збуту підприємств національної економіки [2]

На рис.1. зображено основні структурні одиниці країни, на які здійснюється безпосередній вплив бренду.

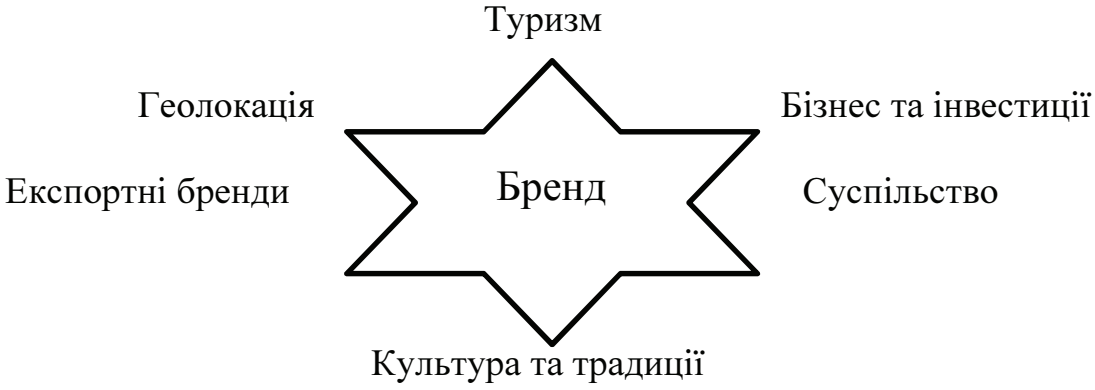

Рис.1. Вплив бренду на структурні одиниці країни [1].

Бренд країни займає передове місце у соціальній та економічній політиці. Успіх держави у конкурентній боротьбі залежить не тільки від економіко-географічного розташування, а ще й від таких факторів, як наявність і виконання стратегії та самоідентифікація населення. Вдалий брендинг держави дозволяє ефективно конкурувати за інвестиції та туристичні потоки.

Через активне створення бренду будь-якої країни відбувається залучення туристів, розвиток сфери послуг, формуються місцеві промисли. Така діяльність має позитивний вплив на покращення інвестиційного клімату, створення нових робочих місць, тим самим формуючи економічні точки зростання країни.

Важливим чинником є правильно сформований бренд та його просування, адже економічне зростання і динамічний розвиток відносин з іншими державами так само залежать від такої діяльності.

У цьому сенсі закони конкуренції та маркетингового просування однакові і на рівні держави, і на рівні бізнесу.

Для створення успішного бренду країни існує три важливі складові:

- економічна складова (формує підстави для визначення можливостей економіки, рівень її розвитку).
- соціально-політична (надає змогу для виділення найсильніших сторін соціальної політики країни).
- культурна, ідеологічна(визначає, чим може бути цікава країна на ціннісному та культурному рівні).

Наявність вдалого бренда країни дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності, якість життя населення, а також вплине на залучення зовнішніх ресурсів та активізацію внутрішніх.

Отже, в умовах глобалізації важливим питанням залишається формування позитивного бренду країни. Така діяльність для держави є особливо впливовим інструментом для підвищення конкурентоспроможності, розвитку туристичної галузі, що приносить дохід у бюджет держави.

Основні переваги, які отримає країна в разі створення надійного та позитивного бренда країни в міжнародному середовищі – ‘ є такими:

- сприяння відновленню міжнародної довіри та впевненості інвесторів;
- позитивна зміна міжнародних рейтингів;
- збільшення міжнародного політичного впливу;
- зростання експорту товарів і послуг з брендами;
- збільшення обсягу в’їзного туризму та інвестицій; стимулювання
- співробітництво з сильними міжнародними партнерами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Важеніна І.С. Імідж і репутація території. *Регіональна економіка. Теорія і практика*. 2010. № 23. С. 2– 2.

2. Парфенчук І.О. Бренд-орієнтоване управління конкурентоспроможністю підприємств у системі національного господарства: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.03. Дніпровський державний аграрно-економічний університет. Дніпро, 2017. 20 с.

3. Хамініч С.Ю. Характерні особливості брендингу на споживчомк ринку України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 2. С. 18–26.

Шкригун В.Л.,
канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна,
Хазанова Н.М.,
головний економіст,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна,
Шкригун Ю.О.,
фахівець з фінансовоі роботи ПП «Автомолл»,
м. Дніпро, Україна

НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ НА ПІДСТАВІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Сталий розвиток держави, регіону, міста неможливий без інноваційної модернізації економіки. Теоретично-методологічні засади інноваційної модернізації держави мають ґрунтуватися на екологічній безпеці.

Кожний регіон України має певні ресурсно-виробничі та господарсько-організаційні умови і можливості інноваційної модернізації промисловості, але основою розвитку мають бути пріоритетні галузі національної промисловості.

Розвиток доцільно збалансовувати з суспільними потребами, використанням конкурентних переваг окремих територій в процесі глобалізації міжнародної торгівлі, а продукція, що випускається, повинна мати товарообмінні ознаки. Такою національною галуззю промисловості в Україні можна вважати виробництво «зеленої» енергії. Енергетична галузь є у кожному регіоні Україні, має всі ознаки національної промисловості та забезпечує інноваційний розвиток країни.

У світовій економіці ця галузь промисловості має чіткі орієнтири розвитку – поступовий перехід до виробництва та використання поновлених джерел енергії.

На даний час у світі приріст потужностей поновлюваної енергії перевищив аналогічний показник традиційної генерації, а інвестиції у розвиток «чистої» енергетики у 2 рази є більшими ніж інвестиції у газовий та вугільний сектори, незважаючи на падіння ціни видобувних видів палива. За прогнозами до 2100 р. частка нафти і вугілля у світовому паливно-енергетичному балансі складатиме 2,1% і 0,9% відповідно, а частка сонячної енергії – більше ніж 25%. Також очікується, що частка сонячної та вітрової енергії у глобальному енергетичному кошику до 2040 р. перевищить усі інші види енергії [1]. Більшість розвинених країн передбачає повністю переходити на поновлені види енергії.

Існуючи заходи виробництва електроенергії в Україні мають високу вартість, низьку ефективність, шкідливий вплив на навколишнє середовище і тому мають бути змінені.

На сьогодення Україна має великі шанси зайняти нішу виробництва екологічно чистої продукції по галузях національної економіки – від виробництва продуктів харчування до виробництва поновленої енергії.

Виробництво «чистої» енергії найближчим часом здатне забезпечити країні енергетичну безпеку, економічний розвиток, посилення експортних позицій і покращення іміджу. Крім того, цей напрям розвитку економіки сприятиме вкладенню інвестицій в економіку країни. На щорічному Українському енергетичному форумі головою Європейського банку реконструкції та розвитку визначені перспективні завдання України в енергетичній сфері, а саме: Україні доцільно забезпечити надійність постачання енергії, доступність енергоресурсів, досягти енергетичної незалежності та посилити роль гравця на ринку газу та надійного транзитера. Це потребує забезпечення диверсифікації джерел постачання енергії, збільшення частки поновленої енергії, створення сприятливого інвестиційного клімату [2]. Пріоритетними напрямами допомоги ЄС у 2018 р. є: економічна співпраця, енергетика, інфраструктура і довкілля, де реалізується 72 проекти з загальним бюджетом 288,5 *млн* євро [3]. Відповідно до прийнятої урядом Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» передбачається, що у 2035 р. 20% всієї енергії країни доцільно буде виробляти з поновлених джерел [4].

На сьогодення індекс інноваційності поновлених видів енергії в Україні наблизився до 50,0 (порівняно індекс інноваційності у високотехнологічних

галузях економіки України є таким: машинобудування – 64,6; фармацевтика – 60,4; технології – 56,3) [5].

Обраний урядом курс на децентралізацію створює найкращі можливості з розвитку «зеленої» енергетики регіонів. Цьому сприятимуть умови, що склалися в економіці України, а саме: курс Уряду на обов'язкове використання 10% коштів Державного фонду регіонального розвитку на енергоефективність (ст. 24-1 Бюджетного кодексу України); структура «зеленої» енергії, що склалася, передбачає її використання переважно територіальними громадами. «Зелена» енергія ефективно використовується для опалення приватних будинків та адміністративних споруд, забезпечення електроенергією фермерських господарств за такими напрямами: тваринництво, плодівництво, ягідництво тощо, тобто для промислових об'єктів невеликої потужності. Види використаної «зеленої» енергії залежать від природних умов регіону. Для регіонів, які мають високу густоту аграрних насаджень – лісові масиви, плодові дерева, виноградники, доцільно використовувати біоенергетику; для степових і приморських регіонів – енергію вітру, сонця – переважно повсюдно з різним рівнем ефективності.

Найбільш широко і успішно в Україні розвивається біоенергетика. В структурі поновлених видів енергії вона дорівнює 81%. Виробництво енергії з біопалива є можливим майже на більшій частині території України. Середні темпи розвитку біоенергетичного комплексу в Україні дорівнюють 45% в рік (2016), показник – загальне постачання первинної енергії з біопалива і відходів дорівнював 36% (2016) [6].

Рівень сонячної інсоляції дозволяє ефективно використовувати енергію сонця в усіх регіонах України. Середньорічний коефіцієнт сонячної активності коливається від 3 $kWh/m^2/day$ до 6, що є вищим ніж у багатьох країнах Європи [7].

Ефективність використання «зеленої» енергії по регіонах України наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Ефективність розвитку поновлених видів енергії по регіонах України

Джерела енергії	Області																					
	Вінницька	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Запорізька	Івано-Франківська	Луганська	Львівська	Київська	Кіровоградська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	Херсонська	Хмельницька
Сонячна енергія	++	++	++	++	++	+	+	+	+	++	+++	+++	++	++	++	+	++	++	+	+	+++	++
Біоенергетика	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Вітроенергетика	+	+	+	+	++	+	+	+	+	+	++	++	+	+	+	+	+	+	+	+	++	+
Енергія хвиль	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Теплота	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Єдиним обмеженням щодо будівництва сонячних електростанцій великої потужності є наявність територій – земель несільськогосподарського призначення; для електростанцій невеликої потужності – обмежень немає.

На території України вітроенергію генерують на приморських і материкових частинах країни. Вітроенергетика України є приєднаною до Об'єднаної системи України і продає електроенергію за «зеленим» тарифом.

Висновки і пропозиції:

- Інноваційну модернізацію доцільно здійснювати через призму екологічної безпеки.
- «Зелена» енергетика має чіткі орієнтири розвитку у світовій спільноті і рух країни у цьому напрямі є необхідною умовою розвитку та забезпечення іміджу України як передової країни у світі.
- «Зелена» енергетика має усі ознаки національної галузі економіки, яка здатна забезпечити Україні гідне місце у глобальній економіці як надійного транзитера та гравця на світовому енергетичному ринку.
- Розвиток «зеленої» енергетики здатний залучити інвестиції в економіку країни, забезпечуючи тим самим вирішення проблеми ефективного природокористування, екології, зайнятості населення та підвищення його добробуту.
- Розвиток і використання «зеленої» енергетики є необхідною умовою участі України у глобальному енергетичному ринку найближчим часом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Використання відновлюваних джерел енергії – інвестиція в майбутнє. 2018. 30 янв. URL: https://radian-corp.com.ua/uk/vikoristannya-vidnovlyuvanih-dzherel-energiyi-investitsiya-v-majbutnye/
2. Красоха А. У ЄБРР назвали головні енергетичні завдання для України. 2018. 27 лют. URL: http://www.unn.com.ua/uk/news/1717452-u-yebrr-nazvali-golovni-energetichni-zavdannya-dlya-ukrayini
3. Єврокомісія виділить для України 32,5 млн євро. 2018. 3 березня. URL: https://glavcom.ua/economics/finances/jevrokomisiya-vidilit-dlya-ukrajini-325-mln-jevro-478168.html
4. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085
5. Спасти будущее: первый рейтинг инновационных компаний Украины. URL: http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spasti-budushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy
6. Возобновляемая энергетика в Украине наращивает темпы развития. 2018. 04 янв. URL: https://superdom.ua/news/680-vozobnovlyaemaya-energetika-v-ukraine-narashtivaet-tempy-razvitiya
7. Карта солнечной активности в Украине. URL: http://www.solar-battery.com.ua/karta-solnechnoy-aktivnosti-v-ukraine/

Яценко С.С.,
провідний юрист,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ГАЗОВОГО ПОСТАЧАЛЬНИКА «ОСТАННЬОЇ НАДІЇ»

Законом України «Про ринок природного газу» передбачено нового учасника ринку газу в Україні, який повинен забезпечувати гарантоване споживання – такий суб'єкт господарювання називається постачальником «останньої надії». У п. 26 ч. 1 ст. 1 даного Закону визначено, що такий постачальник визначається рішенням Кабінету Міністрів України, і він не має права відмовити в укладенні договору постачання природного газу на обмежений період часу.

На жаль, окрім ст. 15 даного Закону, жодного регулювання для такого постачальника у Законі не передбачено, а віддано на дискрецію Регулятора, відповідно до положень іншого Закону України – «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг». Відповідно до ст. 15 Закону України «Про ринок природного газу» встановлено, що такий постачальник визначається один раз на три роки, а постачання природного газу таким постачальником не може тривати довше, ніж шістдесят діб.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.12.2015 №1307-р, таким постачальником визначено Національну акціонерну компанію «Нафтогаз України» – терміном до 10.12.2018.

Відповідно до Протоколу № 4 засідання конкурсної комісії з обрання постачальника «останньої надії», яке відбулося 20.12.2018, даний конкурс вважається таким, що не відбувся в силу того, що не було жодних пропозицій, не було жодного кандидата. Відповідно до даного документа, було прийнято рішення підготувати проекти нормативно-правових актів, які направити до Кабінету Міністрів України для врегулювання даної ситуації.

Навряд чи таке нормативно-правове забезпечення свідчить про можливість «гарантованого споживання» природного газу, особливо звертаючи увагу на те, що монополізація ринку, яка не подолана досі, робить будь-яку ініціативу створити конкурсне середовище сумнівною, адже і станом на 2015 р. НАК «Нафтогаз» також був єдиним претендентом на роль постачальника «останньої надії».

Мабуть, економістам доцільно опрацювати реальність того, чи може якийсь суб'єкт господарювання мати достатні виробничі потужності, аби отримати функцію постачальника «останньої надії». Правове ж регулювання, яке досліджується у даній публікації, залишає бажати кращого, враховуючи те, що текстуальне порівняння двох типових договорів – постачання природного газу постачальником «останньої надії», та постачання природного газу

побутовим споживачам – дозволяє констатувати, що особливої різниці між цими документами немає. Складається враження, що держава намагається просто наплодити штучно створених посередників на ринку, і, у тому випадку, коли ці посередники не зможуть виконати свої зобов'язання, знову-таки, Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» буде вимушена взяти роль «рятівника» на себе.

Передбачаючи такий «сценарій», важко знайти аргументи на користь того, що такий формат «демонополізації» є дійсно ефективним.

Найдієвішим документом, який визначає права та обов'язки сторін при здійсненні поставки «останньої надії» є саме типовий договір, який затверджений Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 № 2501.

Як видно із даної Постанови, її текст погоджений Державною регуляторною службою України та Антимонопольним комітетом України, її зареєстровано у Міністерстві юстиції України. Але, чомусь, Державна служба України з питань безпечності продуктів та захисту споживачів не приймала участі в погодженні даного нормативно-правового акта.

Відповідно до п. 1.3 Типового договору постачання природного газу постачальником «останньої надії», такий договір є договором приєднання, що свідчить про те, що відповідно до положень Цивільного кодексу України унеможливлює внесення до нього змін.

Але ж відповідно до ч. 2 ст. 634 Цивільного кодексу України, «договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася. Сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору».

Тобто, участь Державної служби з питань безпечності продуктів та захисту споживачів у погодженні положень даного договору мала б забезпечити, що даний договір не містить положень, які є «явно обтяжливими» для сторони, яка приєдналася.

Варто резюмувати, що нормативно-правове забезпечення конкурсу, діяльності та статусу постачальника «останньої надії» необхідно доопрацювати, залучивши до цього процесу представників Верховної Ради України, наукового товариства та Державної служби з питань безпечності продуктів та захисту споживачів. Проте найперше, варто визначитися із тим, чи доцільно взагалі проводити конкурс для визначення постачальника «останньої надії», враховуючи досвід 2015 р., та відсутність будь-яких претендентів у 2019 р.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 27. Ст. 236.

2. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 51. Ст. 833.

3. Протокол конкурсної комісії. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245329046

4. Оголошення НАК «Нафтогаз України». URL: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/809F26F456A306D4C2257F10004D27FE?OpenDocument&Highlight=0,%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%8F

5. Про затвердження Типового договору постачання природного газу постачальником «останньої надії»: Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 № 2501. *Офіційний вісник України*. 2015. № 93. Ст.329.

ДЛЯ НОТАТКІВ

ДЛЯ НОТАТКІВ

ДЛЯ НОТАТКІВ

ДЛЯ НОТАТКІВ

Наукове видання

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДЕРЖАВА, РЕГІОН, МІСТО

Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції
7 червня 2019 року

Науковий редактор В.А. Устименко
Упорядники: Р.А. Джабраілов, О.Ю. Ілларіонов
Технічний редактор О.М. Єрмоленко

Інститут економіко-правових досліджень НАН України
01032, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60
03057, м. Київ, вул. Марії Капніст, 2, офіс. № 323

Підписано до друку 30.05.2019 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Ум. друк. арк. 13,0. Ум. фарб.-відб. 13,0. Обл.-вид. арк. 12,09.
Зам. 0057. Тираж 90 прим.

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел.: (0462) 972-664